

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ - ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

**ΘΕΜΑ: Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ
ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗΣ**

Μετέχουσες σπουδάστριες :

**Γκόγκα Μαριάννα
Μπατιστάτου Καλλιόπη**

Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός :

**Αλεξανδράτου Εύα
Καθηγήτρια**

**Πτυχιακή για τη λήψη πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το
Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελμαίων Υγείας και
Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.)
Πάτρας**

Πάτρα, Οκτώβριος 2001

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	σελίδα
Αναγνώριση (Ευχαριστίες)	4
Πρόλογος	5
Περίληψη μελέτης	8
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
A. Σκοπός της μελέτης	10
B. Ορισμός εννοιών	12
Γ. Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση - Μια γενική θεώρηση	14
II. Η ΕΦΗΒΕΙΑ	
A. Γενικά χαρακτηριστικά	22
B. Σχέσεις εφήβων με την ομάδα συνομηλίκων και το αντίθετο φύλο	36
III. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	
A. Η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη - Freud	46
B. Παθολογία - Διαστροφές	54
Γ. Κοινωνικοί ρόλοι των δύο φύλων	63

IV. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ	
Α. Εφηβεία και Οικογένεια	71
Β. Εφηβεία και Εκπαίδευση	91
Γ. Εφηβεία και Θρησκεία	108
Δ. Μ.Μ.Ε.	128
Ε. Πρότυπα προς μίμηση	141
V. Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στα πλαίσια της εκπαίδευσης	146
VI. Συμπεράσματα / Προτάσεις	154
Βιβλιογραφία	159

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Ευχαριστούμε την υπεύθυνη καθηγήτρια κα Ευανθία Αλεξανδράτου για την συμπαράστασή της καθώς και την παροχή υλικού, βοηθώντας με τον τρόπο αυτό την εκπόνηση της εργασίας μας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Είναι κοινά αποδεκτό ότι κύρια αναπτυξιακή απαίτηση της εφηβείας είναι η απόκτηση της ταυτότητας του Εγώ. Ο έφηβος καλείται να διαμορφώσει μια ενιαία και σταθερή εικόνα για τον εαυτό του ως πρόσωπο και για το ρόλο που διαδραματίζει μέσα στην κοινωνία. Καλείται επίσης να αποσαφηνίσει βασικά θέματα της ανθρώπινης ζωής όπως είναι οι διαπροσωπικές σχέσεις και η ερωτική συμπεριφορά.

Αυτό που πρέπει να τονίσουμε κατ' αρχάς είναι ότι όλες οι αλλαγές στην προσωπικότητα του εφήβου, ώσπου να πάρουν την τελική τους μορφή, οφείλονται σε ένα συνδυασμό ατομικών αλλά και κοινωνικών παραγόντων. Ακόμη και σε περιπτώσεις που τα αίτια των αλλαγών της προσωπικότητας φαίνονται να είναι καθαρά ατομικά και να απορρέουν π.χ. από την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας ή την εμφάνιση της ήβης ακόμη και τότε πρωταρχικό ρόλο παίζουν τα διάφορα κοινωνικά δεδομένα (Παρασκευόπουλος 1., 1985)

Όλες οι αλλαγές στον οργανισμό των εφήβων επηρεάζονται από τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες, τον ρυθμό των κοινωνικών αλλαγών, τις κοινωνικές αντιλήψεις και το εκπαιδευτικό σύστημα, που τελικά διαμορφώνουν την εφηβική συμπεριφορά. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που σε κάθε εποχή και κοινωνία εκφράζεται διαφορετικά ο έφηβος με κοινό στοιχείο την ανεξαρτητοποίηση. Σε όλες βέβαια τις

περιπτώσεις απώτερος αναπτυξιακός σκοπός είναι ο ίδιος: η ενηλικίωση. Ο βαθμός όμως δυσκολίας και η διάρκεια πραγμάτωσης του σκοπού αυτού καθορίζονται όχι μόνο από το οικογενειακό ιστορικό του εφήβου, αλλά και από την κοινωνία στην οποία ο έφηβος ζει και αναπτύσσεται.

Στην παραδοσιακή κοινωνία, πρωτογενής φορέας κοινωνικοποίησης είναι η οικογένεια. Τα παιδιά εσωτερικεύουν αξίες, τους κοινωνικούς κανόνες και τα πρότυπα συμπεριφοράς των γονέων. Στην σύγχρονη κοινωνία, αντίθετα, οι ρόλοι είναι ποικίλοι και ασαφείς, οι αλλαγές ραγδαίες και ως πρότυπα ΜΙΜΗΣΗΣ προβάλλονται συμπεριφορές από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Νέα μηνύματα βομβαρδίζουν τον έφηβο, προσφέροντας νέα πρότυπα συμπεριφοράς. Ιδιαίτερα όσον αφορά την σεξουαλική συμπεριφορά, αυτό που φαίνεται να κυριαρχεί είναι μια τάση προς το εφήμερο και ευκαιριακό, ενώ παραμερίζεται το συναίσθημα.

Σήμερα, είναι ευρέως παραδεκτό ότι η σεξουαλικότητα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της όλης προσωπικότητας του ατόμου. Γι' αυτό, η έγκαιρη, σωστά παρεχόμενη ενημέρωση γύρω από ένα τόσο ευαίσθητο θέμα συμβάλλει αποτελεσματικά τόσο στη δημιουργία ουσιαστικών σχέσεων ανάμεσα στα δύο φύλα, όσο και στην εξάλειψη της παθολογικής σεξουαλικής συμπεριφοράς. Εφόσον η σεξουαλική

ταυτότητα, οι ανθρώπινες σχέσεις και η υπεύθυνη μητρότητα και πατρότητα αποτελούν θέματα που απασχολούν τους νέους, είναι ανάγκη η ενημέρωση να μην προέρχεται μόνο από το χώρο της οικογένειας, αλλά να συμπεριλαμβάνεται και στο εκπαιδευτικό σύστημα. Γιατί, είναι τόσο απαραίτητο οι νέοι που ξεκινούν σχέσεις με το άλλο φύλο να έχουν στοιχειώδεις γνώσεις και απόψεις για την προφύλαξη της υγείας τους και τη διατήρηση της ισορροπίας και αρμονίας στις διαπροσωπικές συναλλαγές.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη αυτή επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο το πέρασμα στην εφηβεία σηματοδοτεί και την διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας του μελλοντικού ενήλικου ατόμου. Αρχίζοντας με την παρουσίαση των γενικότερων χαρακτηριστικών που εμφανίζει ένας έφηβος -σε διάφορους τομείς π.χ. βιοσωματικό, κοινωνικό-περνάμε στην παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο κάνω από το πρίσμα αυτών των αλλαγών διαμορφώνονται οι σχέσεις μεταξύ εφήβων-συνομήλικων και εφήβων με άτομα του αντίθετου φύλου.

Παρουσιάζεται επίσης και η άποψη της ψυχαναλυτικής σχολής σχετικά με την ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου, καθώς είναι η βασικότερη θεωρία που αποδίδει όλες τις ανθρώπινες συμπεριφορές στην προσπάθεια ικανοποίησης της libido και των σεξουαλικών ενστίκτων. Επίσης παρουσιάζονται και παθολογικές / διαστροφικές συμπεριφορές ως αποτέλεσμα προβλημάτων κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης αυτής. Διερευνάται επίσης ο τρόπος με τον οποίο κοινωνικοποιούνται το αγόρι και το κορίτσι καθώς και οι ρόλοι που σταδιακά αναλαμβάνουν, ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας κοινωνικής ένταξης.

Δε θα μπορούσε να λείπει από τη μελέτη αυτή και μια διεξοδική διερεύνηση των κοινωνικών επιδράσεων που δέχεται ο έφηβος και που επηρεάζουν την διαμόρφωση της σεξουαλικής του ταυτότητας. Ως τέτοιες επιδράσεις αναφέρονται η οικογένεια, η εκπαίδευση, η θρησκεία, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και τα σημερινά πρότυπα που προτείνει η Κοινωνία.

Τέλος, γίνεται παρουσίαση της σημαντικότητας του ρόλου του Κοινωνικού Λειτουργού στο εκπαιδευτικό πλαίσιο.

Η μελέτη αυτή κλείνει με κάποιες προτάσεις προκειμένου η εφαρμογή της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης να έχει ουσιαστικά αποτελέσματα και να προσφέρει απαντήσεις, λύσεις και εξηγήσεις (τα μέγιστα) στη διαμόρφωση μιας υγιούς σεξουαλικής ταυτότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σκοπός αυτής της μελέτης είναι να διερευνηθεί:

1. πώς επηρεάζονται οι διάφοροι τομείς της ζωής του ατόμου από την έναρξη της εφηβείας και από τα ερεθίσματα του κοινωνικού περιβάλλοντος.
2. ποιοί παράγοντες καθορίζουν την ομαλή ή μη ομαλή ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου;
3. πώς επιδρά το οικογενειακό και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον στη διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας;
4. ποίος είναι ο ρόλος τόσο του οικογενειακού όσο και του κοινωνικού περιβάλλοντος στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του εφήβου;
5. αν είναι απαραίτητη η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και με ποια μορφή
6. ποιος ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού όσον αφορά την πρόληψη και θεραπεία των παθολογικών συμπτωμάτων των εφήβων.

Προκειμένου η διερεύνηση των παραπάνω ερωτημάτων να είναι πλήρης, πέρα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση επιλέχθηκε ως κύριο εργαλείο η διεξαγωγή έρευνας, με τη διανομή ερωτηματολογίων σε δείγμα μαθητών Γυμνασίου - Λυκείου ηλικίας 14 - 18 ετών.

Ωστόσο λόγω δυσκολιών που προέκυψαν κατά την προσπάθεια χορήγησης αδείας διεξαγωγής αυτής της έρευνας από το Υπουργείο Παιδείας, αποφασίστηκε η διερεύνηση των ερωτημάτων να περιοριστεί στην βιβλιογραφική ανασκόπηση.

B. ΟΡΙΣΜΟΙ ΕΝΝΟΙΩΝ

«Εφηβεία» ονομάζεται η αναπτυξιακή περίοδος διάρκειας 7-8 ετών κατά την οποία σημειώνονται αλλαγές και στους τέσσερις βασικούς τομείς της ανάπτυξης: τον βιοσωματικό, τον γνωστικό, τον κοινωνικό και συναισθηματικό (Παρασκευόπουλος Ι.).

«Ηβη» είναι ο όρος που αναφέρεται στην οργανική πλευρά της εφηβείας και ιδιαίτερα στην εμφάνιση και εγκατάσταση της γενετήσιας λειτουργίας (Κρασανάκης Γ. 1992).

«Θρησκεία» είναι το σύνολο των αντιλήψεων που αφορούν και ρυθμίζουν την πίστη του ανθρώπου και την σχέση του με το Θεό.

«Οικογένεια» είναι ο θεσμός που συνίσταται σε ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων μεταξύ κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων (σύζυγος, μητέρα, γιος, αδελφός κλπ) (Μουσούρου Λ. 1996)

«Πρότυπα» θεωρούνται αυτά που μπορούν να αποτελέσουν έναν τρόπο ζωής, σκέψης ή συμπεριφοράς ο οποίος βρίσκεται εφαρμογή σε όλες τις εκδηλώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας.

«Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση» είναι ένα γνωστικό πλαίσιο μάθησης των εκφράσεων και του περιεχομένου της ανθρώπινης σεξουαλικότητας και εντάσσεται μέσα σε ένα πρόγραμμα εξερεύνησης των βιολογικών, συναισθηματικών, κοινωνικών, πνευματικών και διανοητικών παραγόντων που συνθέτουν την ανθρώπινη προσωπικότητα (Αντωνοπούλου Χ. 1997).

«Σεξουαλική ωρίμανση» ονομάζεται η απόκτηση της ικανότητας του ατόμου για αναπαραγωγή η οποία επέρχεται μετά από πλήθος βιολογικών αλλαγών (Παρασκευόπουλος Ι.).

«Σεξουαλικότητα» είναι ο όρος με τον οποίο νοείται η ανδρική ή γυναικεία φύση. Η ιδιαιτερότητα του προσώπου ως προς το φύλο δηλ. η σεξουαλική ταυτότητα που χαρακτηρίζει κάθε άνθρωπο και αναπτύσσεται σταδιακά από τη στιγμή της σύλληψης (Κρουσταλάκης 1995).

Γ. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ

- ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Από την πρώτη παιδική ηλικία ο άνθρωπος εκδηλώνει με το σώμα του την ανάγκη επικοινωνίας με τον άλλον και ικανοποιείται όταν στην ανάγκη του αυτή, ορμή η ένστικτο, βρίσκει ανταπόκριση από τον άλλον. Η ψυχανάλυση επεσήμανε πρώτη ότι η σεξουαλικότητα δεν ξεκινάει από την περίοδο της εφηβείας, αλλά αρχίζει μετά τη γέννηση του ανθρώπου και ότι η σεξουαλική ορμή είναι μία εγγενής τάση, που δεν είναι εμφανής, αλλά η εκδήλωσή της γίνεται στο επίπεδο της συμπεριφοράς. Κατά την παιδική και εφηβική ηλικία, η σεξουαλικότητα διαμορφώνεται και διαφοροποιείται προοδευτικά μαζί με όλη την προσωπικότητα του ατόμου. Κατά την εξελικτική αυτή πορεία, η σεξουαλική ιδιαιτερότητα κυριαρχεί βαθμιαία στο σωματικό οργανισμό και ψυχισμό του ανθρώπου και επηρεάζει τη σκέψη, τα συναισθήματα, τη συμπεριφορά ακόμα και τη στάση του απέναντι στον κόσμο και τη ζωή. (Νασιάκου Μ. 1995).

Η μορφή και η έκφραση της σεξουαλικής συμπεριφοράς καθορίζεται σημαντικά από πολιτισμικές αντιδράσεις. Κάθε κοινωνία και κάθε εποχή θέτει ορισμένες απαγορεύσεις στη σεξουαλική συμπεριφορά, βασισμένες στη ψυχολογική επιρροή που ασκούν οι

φόβοι και τα ταμπού. Κάποιες εκδηλώσεις, όπως η ομοφυλοφιλία, ο αυνανισμός, οι προγαμιαίες σχέσεις, γίνονται αποδεκτές σε διαφορετικό βαθμό σε κάθε κοινωνία και σε κάθε εποχή. Η σεξουαλική συμπεριφορά καθορίζεται από τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες και ρυθμίζεται από κανόνες, νόμους και θεσμούς. Οι αξίες, οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις καθορίζουν το κανονικό από το μη κανονικό, το φυσιολογικό από το παθολογικό (Νασιάκου Μ. 1995).

Μέσα από μια ιστορική αναδρομή γίνεται αντιληπτό πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος της κοινωνικής αξιολόγησης:

- Μεσαίωνας. Την περίοδο αυτή ο καθένας προσπαθεί να ικανοποιήσει τις σεξουαλικές του ανάγκες για να μη βλάπτει την υγεία του. Οι άνθρωποι άγγιζαν ο ένας τον άλλον, χαϊδεύονταν, οι γονείς αυνάνιζαν τα παιδιά τους για να τα ηρεμήσουν. Οι προγαμιαίες σχέσεις θεσμοποιούνταν, η οικογένεια και οι υπηρέτες κοιμόνταν ολόγυμνοι στο ίδιο δωμάτιο. Την εποχή αυτή οι άνθρωποι μπορούν να εμφανίσουν ελεύθερα τις βιολογικές και σεξουαλικές τους ανάγκες.

- Αναγέννηση. Την περίοδο αυτή η σεξουαλική προσέγγιση είναι εντελώς διαφορετική. Αρχίζει να αναπτύσσεται μια μορφή σεμνοτυφίας, που αναγκάζει τον άνθρωπο να καταστείλει τα ένστικτά του. Το σεξ και η ηδονή αποτελούν μυστικά που δεν πρέπει να εκφραστούν.

- Σύγχρονη Εποχή. Καθώς μπαίνουμε στον 19ο αιώνα, η ιατρική αντικαθιστά την ηθική. Ο ιερέας αποκαθίσταται από τον γιατρό και τα θαύματα από τα φάρμακα. Παράλληλα η ομοφυλία και ο αυνανισμός θεωρούνται παθολογικές καταστάσεις. Ο αυνανισμός έχει ως αποτέλεσμα την πνευματική και σωματική καθυστέρηση, ενώ η γενετήσια πράξη έχει ως μοναδικό σκοπό τη γονιμοποίηση, καθώς η σεξουαλική απόλαυση παραμερίζεται. Συχνά χρησιμοποιούνται η περιτομή, η κλειτοριδεκτομή και ο περονισμός ως τιμωρία (Νασάκου Μ., 1995 - Κοσμόπουλος Α., 1990).

Όπως στο παρελθόν έτσι και σήμερα, προσπαθούμε να ελέγξουμε τη σεξουαλική συμπεριφορά, όχι όμως μέσα από ταμπού και φόβους, αλλά μέσα από πραγματικές γνώσεις, σχετικές με σημαντικά θέματα για την προσωπική ανάπτυξη, την ατομική ευημερία και την υγεία. Δεχόμαστε πλέον τον αυνανισμό σαν προετοιμασία για μια φυσιολογική σεξουαλική ζωή. Δεχόμαστε επίσης, ότι η ανθρώπινη σεξουαλικότητα δεν σημαίνει μόνο τεκνοποιία και αναγνωρίζουμε την αξία των σεξουαλικών σχέσεων, οι οποίες μας προσφέρουν συναισθηματική ασφάλεια, ζαστασιά και ευτυχία. Σήμερα χρησιμοποιούμε τη σεξουαλική αγωγή για να βοηθήσουμε τους νέους να εναρμονίσουν τη σεξουαλική τους ζωή με την προσωπικότητά τους (Κιντής Γ., 1995).

Με τον όρο «σεξουαλική αγωγή» νοείται όχι μόνο η ενημέρωση από τη βιολογική πλευρά, αλλά και διαπαιδαγώγηση στις ηθικές πλευρές του σεξ, στις υποχρεώσεις που έχει ο ένας απέναντι στον άλλον, καθώς και στις αξίες που πρέπει να διέπουν μια σχέση όπως είναι ο αμοιβαίος σεβασμός και η αγάπη. Μέσω της σεξουαλικής αγωγής επιδιώκεται να καταστεί το παιδί ή ο έφηβος ικανός να εντάξει τη σεξουαλικότητά του στην υπηρεσία της ερωτικής ζωής, αναπτύσσοντας έτσι στο μέγιστο βαθμό μια ευτυχισμένη και δημιουργική προσωπικότητα (Κοσμόπουλος Α., 1990).

Σύμφωνα με την Αντωνοπούλου, ο άνθρωπος είναι εφοδιασμένος με μια ανεπίσημη και εμπειρική σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Γεννάει συναισθήματα και αναπτύσσει συμπεριφορές, υιοθετεί απόψεις και αποκρυσταλλώνει ιδέες για την ποιότητα και το περιεχόμενο των σχέσεων παρατηρώντας τα κοινωνικά δρώμενα και καθιερωμένα. Έτσι οι καθημερινές εμπειρίες μόνο συμπτωματικά μπορούν να οδηγήσουν το άτομο σε μια θετική αποκάλυψη της σεξουαλικής του ταυτότητας, ενώ συγχρόνως τα ελλιπή και νόθα στοιχεία και η ανεπαρκής γνώση έχουν αρνητικές επιπτώσεις στη διαμόρφωση της σεξουαλικής συμπεριφοράς. Παράλληλα, η διπλή ηθική και οι διπλοί σεξουαλικά κανόνες διαφοροποιούν κοινωνικά και ψυχολογικά τη σεξουαλικότητα, με αποτέλεσμα να εμφανίζεται ως αρσενική και θηλυκή. Έτσι οι

διαπροσωπικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από έλλειψη σεβασμού, κατανόησης και αγάπης. Ο ρόλος της σεξουαλικής αγωγής είναι σημαντικός, εφόσον πρέπει να δωθεί έμφαση στο άτομο και να παραμεριστούν οι ηθικές και κοινωνικές προκαταλήψεις (Αντωνοπούλου Χ., 1997).

Καθώς όμως η στάση της κοινωνίας ποικίλει από πολιτισμό σε πολιτισμό και από τη μια χρονική περίοδο στην άλλη, η πορεία της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στην Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, εξελίχθηκε ως εξής:

- Στο πρώτο στάδιο, ο ρόλος της σεξουαλικής αγωγής ήταν συμβουλευτικός - θεραπευτικός. Λόγω της καταπίεσης και των ταμπού, τα άτομα που αντιμετώπιζαν διάφορα προβλήματα έπρεπε να φτάσουν σε πολύ κρίσιμη κατάσταση για να απευθυνθούν στους γιατρούς, οι οποίοι την στιγμή εκείνη δρούσαν όχι με τρόπο προληπτικό, αλλά θεραπευτικό.

- Στο δεύτερο στάδιο, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είχε σκοπό την πρόληψη των προβλημάτων. Η μορφή αυτή άρχισε με πρωτοβουλία γονέων και δασκάλων που φοβήθηκαν ότι οι νέοι μπορεί να εμπλακούν σε προβλήματα λόγω της σεξουαλικής δραστηριότητας (ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, αφροδίσια νοσήματα). Λόγω της αρνητικής στάσης που επικρατούσε προς τη σεξουαλική ζωή στόχος ήταν η πρόκληση φόβου,

με αποτέλεσμα τα άτομα που παρέβησαν τους κανόνες της σεξουαλικής ηθικής, να αισθάνονταν ενοχή ή ντροπή.

- Στο τρίτο στάδιο, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση αποτελεί ένα γενικό ανθρώπινο δικαίωμα που αφορά γνώσεις σε θέματα σημαντικά για την ατομική υγεία, προσωπική ανάπτυξη και ευημερία, με σκοπό να βοηθήσει τους νέους να συμπεριφέρονται υπεύθυνα στις σχέσεις τους με το άλλο φύλο (Κιντής Γ., 1995).

Παράλληλα, με την πάροδο του χρόνου αλλάζει και η έννοια της σεξουαλικής αγωγής, γεγονός που οδηγεί σε προγράμματα τα οποία διαφέρουν σημαντικά ως προς τους σκοπούς, τις μεθόδους και την έκταση. Στην Ευρώπη έχουν δημιουργηθεί διάφορα μοντέλα σεξουαλικής αγωγής τα οποία κατατάσσονται σε περιοριστικά και φιλελεύθερα ανάλογα με το πόσες πληροφορίες παρέχονται στο παιδί:

- Πληθυσμιακή αγωγή. Το μοντέλο αυτό εστιάζεται κυρίως στον έλεγχο των γεννήσεων και στην αντισύλληψη. Δεν συναντάται πλέον στην Ευρώπη γιατί δεν αντιμετωπίζει πρόβλημα υπερπληθυσμού, όπως άλλωστε.

- Σεξουαλική αγωγή. Το μοντέλο αυτό έχει σκοπό να διδάξει αποτελεσματικούς τρόπους ώστε το άτομο να απολαμβάνει την αισθησιακή ικανοποίηση. Έχει ως αντικείμενο την προετοιμασία για τη

σεξουαλική ζωή, η οποία μπορεί να υφίσταται εκτός γάμου και οικογένειας.

- Εκπαίδευση για την οικογενειακή ζωή. Το μοντέλο αυτό έχει ως περιεχόμενο την προετοιμασία για το γάμο και την οικογένεια και δίνει μια πιο ευρεία έννοια στην σεξουαλική αγωγή, την οποία συνδέει με την προετοιμασία για το σεξουαλικό, συζυγικό ή γονεϊκό ρόλο, που θα αναλάβει το άτομο. Σε αυτή τη μορφή εκπαίδευσης, η μητρότητα και η πατρότητα θεωρούνται ως αξία και σκοπός κάθε ανθρώπου.

- Εκπαίδευση για τις διαπροσωπικές σχέσεις, που αποτελεί το μοντέλο της μέσης οδού. Η μορφή αυτή δίνει μια πιο ανθρώπινη διάσταση στον παραδοσιακό όρο «σεξουαλική αγωγή», συνδέοντας βασικές πληροφορίες με τις προσωπικές σχέσεις και τη συμπεριφορά προς το αντίθετο φύλο (Κιντής Γ., 1995).

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό πως το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης έχει απασχολήσει σοβαρά τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Σε αρκετές μάλιστα, το πρόγραμμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, είναι ενσωματωμένο στη διδακτέα ύλη σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Έτσι χωρίς να υποβαθμίζεται ο εκπαιδευτικός ρόλος της οικογένειας, η Πολιτεία μπορεί να παρέμβει στο εκπαιδευτικό σύστημα με σκοπό την εισαγωγή της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης που θα πραγματεύεται τις διανθρώπινες σχέσεις,

καθώς και την προετοιμασία για την οικογενειακή ζωή και συμβίωση (Αντωνοπούλου Χ., 1997).

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία θα στοχεύει στην κατάλληλη αντιμετώπιση προβλημάτων της ενήλικης ζωής των νέων και στη διερεύνηση της ενημέρωσής τους για τη δημιουργία και διάπλαση της σεξουαλικής τους ταυτότητας και τις σχέσεις με το άλλο φύλο. Θα μπορέσει ο έφηβος μέσω αυτής, να αποδεχτεί ολοκληρωτικά το φύλο του, τις λειτουργίες τους και τους ρόλους που συνεπάγεται, καθώς και να δημιουργήσει υγιείς σχέσεις με το άλλο φύλο που θα βασίζονται στην αγάπη, την κατανόηση και το σεβασμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Η ΕΦΗΒΕΙΑ

Α. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Η εφηβική ηλικία είναι η τελευταία φάση της ανθρώπινης ενηλικίωσης. Καλύπτει την χρονική περίοδο μεταξύ παιδικής και ώριμης ηλικίας κατά την διάρκεια της οποίας πραγματοποιείται το πέρασμα στην ωριμότητα. Η εφηβεία καλύπτει ένα χρονικό διάστημα 7-8 ετών το οποίο αρχίζει περίπου περί το 11ο έτος στα κορίτσια και περί το 13ο στα αγόρια. Κατά την περίοδο αυτή παρατηρούνται πλήθος αναπτυξιακών φαινομένων, τα οποία συμβαίνουν κατά τη δεύτερη δεκαετία της ζωής του ατόμου. Τα αναπτυξιακά αυτά φαινόμενα τα οποία θα δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια είναι δυνατόν να αρχίσουν και να τελειώσουν νωρίτερα ή αργότερα από τα όρια που εμείς θα θέσουμε. Σίγουρα όμως εξ αιτίας αυτών των αναπτυξιακών φαινομένων το άτομο δεν ανήκει ούτε στον κόσμο του παιδιού, ούτε στον κόσμο των ενηλίκων. Αυτό το γεγονός συνέβαλε στο να επικρατήσει ο χαρακτηρισμός της εφηβικής περιόδου ως μεταβατικής (Παρασκευόπουλος Ι. 1988).

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο, τα αναπτυξιακά φαινόμενα της εφηβείας πραγματοποιούνται σε δύο επί μέρους φάσεις:

1. Στην κυρίως εφηβεία (11^ο-16^ο έτος περίπου) όπου εμφανίζονται και διαμορφώνονται νέες βιοσωματικές αλλαγές της ήβης καθώς και νέες γνωστικές δομές που μετατρέπουν το παιδί σε ενήλικο.
2. Στην εφηβική νεότητα (16^ο - 20^ο έτος περίπου) όπου καταβάλλονται προσπάθειες προσαρμογής από την πλευρά του ατόμου στο νέο εαυτό του (σε βιοσωματικό και γνωστικό επίπεδο) καθώς και στη νέα κοινωνική πραγματικότητα της εφηβικής ζωής και ένταξης στην κοινωνία των ενηλίκων.

Ο Γ. Κρασανάκης (1992) αναφέρει δύο ακόμη απόψεις συγγραφέων σχετικά με τον διαχωρισμό της εφηβικής περιόδου σε διαδοχικές φάσεις. Η πρώτη είναι αυτή του Maurice Debesse ο οποίος κάνει τον εξής διαχωρισμό:

1. Η περίοδος της προεφηβείας (12-15 έως 16 ετών). Κατά την περίοδο αυτή χάνεται τόσο η φυσική όσο και η πνευματική ισορροπία της παιδικής ηλικίας και εμφανίζονται έντονες οργανικές αλλαγές. Νέα ενδιαφέροντα κάνουν την εμφάνισή τους και ένας σωματικός αναβρασμός χαρακτηρίζει τη ζωή και των δύο φύλων καθώς βρίσκονται μπροστά σε ένα αβέβαιο μέλλον.

2. Η περίοδος της νεανικής έξαρσης (15/16 έως 20 ετών). Τώρα δε βλέπουμε πια τις εξάρσεις της προηγούμενης περιόδου. Τα ενδιαφέροντα προσανατολίζονται προς οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Η σιγουριά χαρακτηρίζει τις σωματικές και πνευματικές δραστηριότητες του ατόμου καθώς η ωριμότητα βρίσκεται προ των πυλών.

Η δεύτερη άποψη που αναφέρει ο Γ. Κρασανάκης (1992) είναι αυτή του G. Cruchan, ο οποίος κάνει λόγο για τρεις φάσεις της εφηβείας οι οποίες συνοπτικά είναι:

1. Η φάση της προετοιμασίας (11/12 - 13/14 ετών). Είναι μια σχετικά ήρεμη φάση κατά την οποία το παιδί ρέπει προς μια νέα μορφή ζωής, ακόμα ακαθόριστη. Το άτομο ετοιμάζεται να μπει στην εφηβεία και αρχίζει να αλλάζει παίρνοντας ένα άλλο πιο σταθερό πρόσωπο.

2. Η φάση των έντονων αλλαγών (13/14 - 16/17 ετών). Ονομάζεται και μέση εφηβεία και χαρακτηρίζεται από πολλές, έντονες και γρήγορες αλλαγές, στο σώμα αλλά και στο πνεύμα του εφήβου. Το άτομο παίρνει μια νέα μορφή στην οποία διακρίνονται καθαρά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Η προσωπική παρουσία του εφήβου σφραγίζεται από την σεξουαλική αφύπνιση και την έντονη κοινωνική παρουσία. Αυτά πολλές φορές οδηγούν το νέο σε σύγχυση χωρίς να λείπει κατά καιρούς και η σωστή αυτοκριτική.

3. Η φάση της κάμψης των κρίσεων (16/17 - 21 ετών). Στη φάση αυτή επιστρέφουμε στην ηρεμία και παρατηρούμε μεγάλες διαφορές συγκριτικά με τις προηγούμενες δύο φάσεις. Κάμπτονται οι κρίσεις, λιγοστεύουν οι αλλαγές, τα συναισθήματα ενηλικιώνονται κλπ. Η πορεία προς την ωριμότητα επιταχύνεται.

Παρά την διαφορετική ταξινόμηση της εφηβείας δεν οδηγούμαστε στη διαπίστωση μεγάλων και ουσιαστικών διαφορών. Όλα καθορίζουν ως περίοδο ραγδαίων εξελίξεων αυτή έως το 16^ο έτος και κάμψης των αναπτυξιακών φαινομένων με σταδιακή εισαγωγή στην ωριμότητα από το 17^ο έτος της ηλικίας και μετά. Ας δούμε λοιπόν αναλυτικότερα τα αναπτυξιακά αυτά φαινόμενα, πως επηρεάζουν τους διάφορους τομείς της ανθρώπινης υπόστασης διαμορφώνοντας τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της εφηβείας.

Αρχίζοντας από τον βιοσωματικό τομέα, έχουμε την εμφάνιση της ήβης, εξαιτίας της οποίας έχουμε ραγδαίες, απότομες και καθολικές αλλαγές. Πριν όμως δούμε τις αλλαγές αυτές θα πρέπει να διευκρινίσουμε τον όρο «ήβη», ο οποίος παλιότερα θεωρούνταν ταυτόσημος με τον όρο «εφηβεία». Ο όρος ήβη όμως αναφέρεται κυρίως στην οργανωτική πλευρά της εφηβείας και ιδιαίτερα στην εμφάνιση της γενετήσιας λειτουργίας και φυσικά στις διαδικασίες που οδηγούν στην ωρίμανσή της. Η εμφάνιση της ήβης ποικίλει από άτομο

σε άτομο και από άνδρα σε γυναίκα. Οι γυναίκες συνήθως ωριμάζουν νωρίτερα, πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχει μια περίοδος όπου η αναλογία των ωρίμων κοριτσιών είναι μεγαλύτερη από αυτή των αγοριών. Κατά συνέπεια τα κορίτσια είναι πιο ενημερωμένα στα γενετήσια θέματα απ' ό,τι τα αγόρια κατά την ίδια αυτή περίοδο (Γ. Κρασανάκης 1992).

Ως αίτια της ήβης ο Μάνος (1986) καθορίζει τρία διαφορετικά είδη αδένων, η λειτουργία των οποίων φαίνεται να είναι άμεσα συνδεδεμένη με την εμφάνισή της. Οι αδένες αυτοί είναι οι τρεις ακόλουθοι:

1. Η υπόφυση, που εκκρίνει μια ορμόνη η οποία συντελεί στην ανάπτυξη του σώματος και μια δεύτερη που επηρεάζει τη σταδιακή ωρίμανση των γενετήσιων αδένων.
2. Τα επινεφρίδια, μικροί αδένες πάνω από τα νεφρά, που συντελούν στη διατήρηση της τονικότητας των μυών και τέλος,
3. Οι γενετήσιοι αδένες (όρχεις και ωοθήκες) οι οποίοι εκκρίνουν γενετικές ορμόνες, ανάλογα με την ποσότητα των οποίων έχουμε πρόωρη ή καθυστερημένη ανάπτυξη των γενετικών αδένων και οργάνων, κατά συνέπεια πρόωρο ή καθυστερημένο πέρασμα στην εφηβεία.

Η κύρια λοιπόν βιοσωματική αλλαγή κατά την περίοδο της ήβης είναι η σεξουαλική και αναπαραγωγική ωρίμανση του ατόμου, μια

αλλαγή που συνοδεύεται και από διάφορα σωματικά γνωρίσματα τα οποία εν συντομία είναι:

1. Γενική ανάπτυξη του σώματος. Εμφανίζεται θεαματική ανάπτυξη των άνω και κάτω άκρων των αγοριών και κοριτσιών ώστε σύντομα εμφανίζονται με τις αναλογίες των μεγάλων. Η καρδιά διπλασιάζει σχεδόν τον όγκο της, η μυϊκή δύναμη σχεδόν τριπλασιάζεται και η αύξηση του βάρους του σώματος επιταχύνεται. Γενικά το σώμα εγκαταλείπει την παιδική μορφή που είχε ως τώρα.
2. Η ωρίμανση των γεννητικών οργάνων: Τα όργανα αυτά αποτελούνται στα αγόρια από τους όρχεις, τις επιδιδυμίδες, τις σπερματοδόχους κύστες, τον προστάτη και το πέος. Τα ανάλογα των κοριτσιών είναι οι ωοθήκες, οι σάλπιγγες, η μήτρα, ο κόλπος και το αιδοίο. Κατά την περίοδο της ήβης αρχίζει η παραγωγή ωαρίων και σπερματοζωαρίων, γεγονός που συνδέεται άμεσα με την έμμηνη ρύση των κοριτσιών και την εκσπερμάτωση των αγοριών.
3. Η τρίχωση των διαφόρων μερών του σώματος: Εμφανίζεται η λεγόμενη «ηβική κόμμη», δηλ. η τριχοφυΐα γύρω από τα γεννητικά όργανα αγοριών και κοριτσιών. Επίσης εμφανίζεται τρίχωμα και στις μασχάλες ενώ στα χέρια, στα πόδια, στο στήθος και στο πρόσωπο εμφανίζεται τριχοφυΐα μόνο στα αγόρια.

4. Η αλλαγή της φωνής: Η λεπτή ως τώρα φωνή, κυρίως των αγοριών, γίνεται βαρύτερη λόγω των μεταβολών των φωνητικών χορδών. Αυτές οι αλλαγές είναι ανεπαίσθητες στα κορίτσια.
5. Η ανάπτυξη των μαστών: Η ανάπτυξη εμφανίζεται λίγο πριν την έμμηνη ρύση και συνεχίζεται ώσπου οι μαστοί να πάρουν το τελικό σχήμα και μέγεθός τους. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται μόνο στα κορίτσια (Γ. Κρασανάκης 1992).

Πέρα από τον βιοσωματικό τομέα, ραγδαίες αλλαγές παρατηρούνται, όπως είπαμε, και σε άλλους τομείς. Έτσι λοιπόν, στο νοητικό τομέα έχουμε την εμφάνιση των αφαιρετικών ή τυπικών νοητικών πράξεων. Αυτές δίνουν στο άτομο μια νέα και διαφορετική προοπτική στο πως αντιλαμβάνονται και κατανοούν τον κόσμο γύρω τους. Η σκέψη του εφήβου αποκτά την δυνατότητα να κινείται στον χώρο, όχι μόνο του πραγματικού, αλλά και του πιθανού και του τι θα μπορούσε να υπάρξει στο μέλλον. Αυτός λοιπόν ο νέος τρόπος σκέψης δίνει τη δυνατότητα στον έφηβο να συλλαμβάνει για κάθε θέμα εναλλακτικές λύσεις που βοηθούν στην επίλυση ατομικών και κοινωνικών προβλημάτων αλλά και να διαμορφώσει ένα σύστημα αξιολόγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Παρασκευόπουλος 1988)

Στον κοινωνικό τομέα παρατηρείται έντονη τάση του εφήβου να ανεξαρτητοποιηθεί από τους ενήλικους, αλλά και η τάση να

συμμορφώνεται προς τους κανόνες της ομάδας των συνομηλίκων του. Αυτή η έντονη τάση του εφήβου είναι πολύ συχνά η αιτία προστριβών και συγκρούσεων με την οικογένειά τους. Η έντονη επιθυμία για κοινωνική αποδοχή συχνά οδηγεί σε δουλική υποταγή στην ομάδα των συνομηλίκων και την υιοθέτηση προτύπων συμπεριφοράς που αυτή έχει να προσφέρει. Κορύφωση αποτελεί η ετερόφυλη σεξουαλική συμπεριφορά (Παρασκευόπουλος 1988).

Τέλος, στον συναισθηματικό τομέα -ο οποίος άλλωστε μας ενδιαφέρει εδώ περισσότερο- κύριο αναπτυξιακό χαρακτηριστικό θα λέγαμε ότι είναι η μεγάλη ένταση και αστάθεια της ψυχικής διάθεσης του ατόμου. Βιώνει έντονες συναισθηματικές μεταπτώσεις ανάμεσα σε συγκρουόμενες διαθέσεις όπως πχ. μεταξύ χαράς και λύπης, υπερδιέγερσης και λήθαργου, φιλίας και εχθρότητας κλπ. Αυτόν τον έντονο ψυχικό αναβρασμό θα μπορούσαμε να τον αποδώσουμε στην αφύπνιση της σεξουαλικότητας καθώς και στις συγκρούσεις που δημιουργούνται από την πάλη μεταξύ των ενστικτωδών απαιτήσεων και των κοινωνικών περιορισμών. Φυσικά, υπάρχει και η αντίθετη άποψη που δε θεωρεί την εφηβεία περίοδο έντονης ψυχικής αναστάτωσης καθώς σε διάφορες κοινωνίες η εφηβεία είναι μία πειθαρχημένη και ομαλή πορεία (Παρασκευόπουλος 1988).

Σύμφωνα λοιπόν με τον Παρασκευόπουλο, το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο μεγαλώνει και κινείται ο έφηβος, παίζει καθοριστικό ρόλο στην ένταση και έκταση της εφηβικής θυμικής αναστάτωσης. Ναι μεν βιώνει ποικίλες ψυχικές εντάσεις και παρουσιάζει αλλαγές στη συμπεριφορά του, αλλά η έκταση και η διάρκειά τους δεν εξαρτάται μόνο από την ιδιοσυγκρασία του εφήβου αλλά και από τη στάση των ενηλίκων απέναντί του. Ισχυρές και πολλές εντάσεις καθώς και καταστάσεις άγχους φαίνεται να βιώνουν έφηβοι που μεγαλώνουν σε κοινωνία όπου υπάρχει ασάφεια γύρω από τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις των εφήβων κλπ.

Έτσι λοιπόν διαμορφώνεται σε γενικές γραμμές η νέα πραγματικότητα για τους εφήβους στην οποία σπουδαίο ρόλο φαίνεται να παίζει η αφύπνιση της σεξουαλικότητάς τους. Είναι βέβαια ιδιαίτερα δύσκολο να προσδιορίσουμε με ακρίβεια την ηλικία όπου ένα άτομο γίνεται και θεωρείται πλέον σεξουαλικά ώριμο καθώς η σεξουαλική ωριμότητα σχετίζεται με μια δέσμη βιοσωματικών αλλαγών για την ολοκλήρωση των οποίων απαιτείται χρονικό διάστημα 2-4 ετών.

Επίσης, δε μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός ότι παράγοντες τόσο κληρονομικοί όσο και περιβαλλοντικοί επηρεάζουν τον χρόνο έναρξης της ήβης πχ. μητέρες με πρόωμη ήβη έχουν κατά κανόνα κόρες με πρόωμη ήβη. Σημασία έχει το κλίμα της εκάστοτε περιοχής, οι

συνθήκες διαβίωσης κλπ. Υπάρχουν ορισμένα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για τον καθορισμό του πότε ένα άτομο είναι σεξουαλικά ώριμο. Αυτά είναι η πρώτη έμμηνη ρύση στα κορίτσια, η πρώτη εκσπερμάτωση στα αγόρια, η ηβική κόμη, η ύπαρξη ορμονών στα ούρα και η ανάπτυξη των οστών του καρπού και της φάλαγγας του χεριού (Παρασκευόπουλος 1988).

Πέρα απ' όλα όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω και τα οποία σε γενικές γραμμές αφορούν την εφηβεία θεωρημένη από τη βιοσωματική πλευρά, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της περιόδου από ψυχολογική πλευρά.

Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της εφηβείας είναι η άρνηση, ιδιαίτερα προς οποιαδήποτε μορφή εξουσίας. Ο θαυμασμός, η συνεργατικότητα και η υποταγή που ως τώρα έδειχνε απέναντι στα σημαντικά πρόσωπα του περιβάλλοντός του, άρχισε να εξαλείφεται και σταδιακά τη θέση του παίρνει η αντιπαράθεση του εαυτού του στο περιβάλλον του. Το «όχι», η άρνησή του αυτή, εκφράζει τα πρώτα στοιχεία της διαφορετικής προσωπικότητας που αρχίζει και ξεπροβάλλει. Μάλιστα όσο πιο περιοριστικό είναι το περιβάλλον του (ιδιαίτερα οι γονείς), τόσο πιο συχνά και έντονα εκδηλώνεται και η άρνησή του. Συμπεριφορές όπως αγένεια, αμέλεια, δυσανασχέτηση

προς κάθε περιορισμό κλπ. είναι ιδιαίτερα συχνές κατά την περίοδο αυτή (Χουρδάκη Μ., 1995, Παρασκευόπουλος Ι.,1988).

Όπως βέβαια τονίζει η Χουρδάκη (1995), ο αρνητισμός δεν είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα μόνο της αναπτυξιακής κρίσης της εφηβείας, αλλά και κάθε κρίσης της ζωής του ατόμου. Συγκεκριμένα όμως για την εφηβεία η άρνηση συχνά παρατείνεται και μέχρι τα 20-22. Κρίνεται σκόπιμο να μη σταματήσει αυτή την κρίση πριν ολοκληρωθεί καθώς τότε δε θα είναι έτοιμος να προσαρμοστεί σωστά στην κοινωνία. Η ολοκλήρωση και το τέλος της κρίσης συνεπάγεται και ετοιμότητα να στηριχθεί στις δυνάμεις του για να ακολουθήσει την πορεία που επέλεξε. Όσο το άτομο δε νιώθει αυτή την ετοιμότητα, τόσο παρατείνει την κρίση του. Αυτό ακριβώς δείχνει και η παράταση της εφηβικής κρίσης: ανετοιμότητα από μέρους των εφήβων να αναλάβουν τις ευθύνες τους.

Η ανεξαρτητοποίηση είναι η δεύτερη μεγάλη ανάγκη του εφήβου. Δεν αποζητεί πλέον την ως τώρα στοργική προστασία των γονιών του αλλά αντίθετα απορρίπτει την κηδεμονία και τη συμβουλευτική παρέμβαση των γονιών του. Έχει ανάγκη να νιώσει ότι χειρίζεται ο ίδιος τα θέματα που τον αφορούν και γενικά ότι έχει δική του προσωπικότητα και υπόσταση σαν άτομο. Αυτό βέβαια σε καμιά περίπτωση δε σημαίνει ότι δεν χρειάζεται τους γονείς του, ότι αποξενώνεται από αυτούς. Απλώς

χρειάζεται μια διαφορετική προσέγγιση από αυτή που είχε στην παιδική του ηλικία. Χρειάζεται να νοιώσει από αυτούς εμπιστοσύνη για τις αποφάσεις και τις ενέργειές του και όχι παρεμβάσεις (Χουρδάκη Μ.,1995).

Τρίτο χαρακτηριστικό της εφηβείας είναι η τάση που εμφανίζει ο έφηβος για απομόνωση. Με την είσοδο στην εφηβεία παύει να αποζητά την συντροφιά όλων όπως έκανε ως τώρα και αρχίζει να κλείνεται περισσότερο στον εαυτό του και να περνά πολύ χρόνο μόνος του. Αποσύρεται σταδιακά τόσο από την οικογενειακές δραστηριότητες (εκδρομές, θερινές διακοπές κλπ), όσο και από τις δραστηριότητες της ομάδας των συνομήλικων, γεγονός που μπορεί να συνοδεύεται και από διάλυση παλιών φιλικών σχέσεων και δημιουργία νέων. Αυτός είναι ένας τρόπος να γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του αποφεύγοντας παράλληλα ανάγκες του σπιτιού και συζητήσεις (Χουρδάκη Μ., 1995, Παρασκευόπουλος Ι., 1988).

Τέταρτο και τελευταίο σημαντικό χαρακτηριστικό της εφηβικής περιόδου είναι η ευθιξία και η υπερευαισθησία. Για πολύ απλά πράγματα (πχ. τόνος της φωνής) που υπό άλλες συνθήκες θα περνούσαν απαρατήρητα, ενοχλούνται, θίγονται και στέκονται πάνω σ' αυτά διαμαρτυρόμενοι. πολύ εύκολα πληγώνονται το συναίσθημα και ο εγωισμός τους, ευσυγκινησία την οποία εκδηλώνει κυρίως προς τους

οικείου του με φιλονικίες. Αυτή η συμπεριφορά των εφήβων θεωρείται ως αποτέλεσμα της διατάραξης της ισορροπίας των ορμονών και αποκαθίσταται σταδιακά με την πάροδο του χρόνου (Χουρδάκη Μ., 1995, Παρασκευόπουλος Ι., 1988).

Κύριος στόχος κατά τη χρονική περίοδο της εφηβείας είναι η επίτευξη του έργου της διαμόρφωσης της ταυτότητας του «εγώ» ή αλλιώς οδηγείται στη σύγχυση ρόλων. Για τη διαμόρφωση της ταυτότητας του «εγώ» καλείται πρώτον να διαμορφώνει μια εικόνα του εαυτού του ως πρόσωπο. πρέπει να νοιώθει ότι είναι ένα ξεχωριστό πρόσωπο με δική του αξία ανεξάρτητα με το πόσο οι δικές του πεποιθήσεις ταυτίζονται με αυτές των ατόμων του περιβάλλοντός του. Επίσης σημαντικό είναι να νοιώθει ότι η εικόνα του προσώπου του έχει τόσο διαχρονική όσο και σύγχρονη σταθερότητα. Με άλλα λόγια να νοιώθει όχι μόνο ότι είναι σήμερα το ίδιο άτομο που ήταν και στο παρελθόν αλλά και ότι σήμερα παραμένει το ίδιο πρόσωπο σε όλες τις διαπροσωπικές αλληλεπιδράσεις (Παρασκευόπουλος Ι., 1988).

Δεύτερον, θα πρέπει να διαμορφώσει και μια σαφή ιδέα για το ρόλο που θα διαδραματίσει μέσα στην κοινωνία. Για να επιτευχθεί αυτό θα πρέπει να ιεραρχήσει όχι μόνο σκοπούς αλλά και αξίες που θα υιοθετήσει στη ζωή του και να κάνει τις επιλογές του για σημαντικά θέματα της ζωής του πχ. σπουδές, εργασία, ερωτική συμπεριφορά,

οικογένεια κλπ. Μετά την επιλογή ακολουθεί η προσπάθεια πραγμάτωσης των στόχων του (Παρασκευόπουλος Ι.,1988).

Χωρίς σαφή και ολοκληρωμένη ταυτότητα οδηγείται το άτομο σε αυτό που ο Erikson αποκαλεί «σύγχυση ρόλων». Το άτομο χωρίς μια σαφή εσωτερική εικόνα του εαυτού του είναι επιρρεπές σε παλιές συνήθειες και στιγμιαίες παρορμήσεις. Επίσης, χωρίς σαφή κοινωνικό ρόλο, με ξεκαθαρισμένους σκοπούς και αξίες δεν είναι σε θέση να κάνει τις επιλογές του στα ζητήματα που αναφέρθηκαν πρωτίτερα (εργασία, σπουδές κλπ). Ειδικά στις σύγχρονες κοινωνίες που επικρατεί πολυπλοκότητα και ραγδαίες μεταβολές (Παρασκευόπουλος Ι., 1988).

ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΤΙΘΕΤΟ ΦΥΛΟ

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό της εφηβείας είναι και η στάση τους απέναντι στην ομάδα των συνομηλίκων και στα άτομα του αντίθετου φύλου. Περίπου στην ηλικία των 14-16 ετών αρχίζει να εκδηλώνεται το ενδιαφέρον των εφήβων για άτομα της ίδιας ηλικίας, τόσο με σκοπό τη φιλία όσο και την δημιουργία συναισθηματικού δεσμού. Έως ότου βέβαια φτάσουν στο σημείο να στρέψουν το ενδιαφέρον τους στους συνομηλίκους τους περνούν από διάφορα άλλα στάδια.

Τα στάδια αυτά είναι το λεγόμενο «ομόφυλο ερωτικό παιχνίδι». Θεωρείται απόλυτο φυσιολογικό κατά τη διάρκεια της εφηβείας να νιώθει κάποιος έντονα συναισθήματα, πλατωνικής κυρίως μορφής, για κάποιο άτομο του ίδιου φύλου. Αυτού του είδους τα συναισθήματα αρκετά συχνά οδηγούν και στην εκδήλωση ομοφυλοφιλικών δραστηριοτήτων. Αυτή η ομοφυλοφιλική δραστηριότητα δεν έχει αποδειχθεί ότι οδηγεί μετέπειτα και στην ενήλικη ομοφυλοφιλία. Συνήθως στο στάδιο αυτό το ομόφυλο παιχνίδι παίρνει τη μορφή της ψαύσης, δηλ. τα παιδιά ακουμπούν τα γεννητικά όργανα των άλλων παιδιών με βασικό κίνητρο την περιέργεια. Πολύ αργότερα ωστόσο το είδος αυτής της δραστηριότητας παραχωρεί τη θέση του στο ενδιαφέρον

για το αντίθετο φύλο. Αυτό που πρέπει να σημειώσουμε είναι ότι έχει διαπιστωθεί ότι τέτοιου είδους ομόφυλες δραστηριότητες εκδηλώνονται αρκετά συχνά σε χώρους όπου υπάρχουν μόνο άτομα του ίδιου φύλου πχ. οικοτροφεία αρρένων ή θηλέων, αναμορφωτήρια, φυλακές κλπ. Μια αιτιολογία αυτής της συμπεριφοράς θα ήταν ίσως η αναγκαστική συναναστροφή με άτομα του ίδιου φύλου και η παντελής απουσία ατόμων του αντίθετου φύλου (M. Herbert 1994, M. Λουκ 1986).

Κύρια έκφραση της εφηβικής σεξουαλικότητας είναι το ενδιαφέρον για το άλλο φύλο το οποίο αναπτύσσεται τη συγκεκριμένη αυτή περίοδο. Σε αντίθεση λοιπόν με την παιδική ηλικία, όπου στις σχέσεις μεταξύ των παιδιών δεν υπάρχει συνειδητοποίηση του φύλου, και στην πρώτη εφηβική ηλικία όπου οι σχέσεις κυρίως αναπτύσσονται μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, στην κυρίως εφηβεία έχουμε έντονο το ενδιαφέρον για τη σύναψη σχέσεων με άτομα του αντίθετου φύλου. Μάλιστα έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι ακόμα και η φιλία που δημιουργείται μεταξύ των εφήβων πηγάζει από τον διάχυτο ερωτισμό της εφηβικής περιόδου. Οι φροϋδικοί υποστήριζαν ότι η φιλία είναι η εξιδανικευμένη μορφή της libido η οποία αφυπνίζεται με τη φυσιολογική εφηβεία και ως λειτουργικό σκοπό, έχει να «καταστήσει αποδεκτή την ορμή μετουσιώνοντάς την, και από την άλλη, να τη μεταβιβάσει σε αντικείμενα έξω από την οικογένεια». Έτσι η φιλία θα μπορούσε να

χαρακτηριστεί και ως προθάλαμος του έρωτα, εξηγώντας ως ένα σημείο τη ζήλια και την κτητικότητα που εκδηλώνουν κάποιοι έφηβοι για τους φίλους τους, συναισθήματα που εξαλείφονται με τη σύναψη ετερόφυλων σχέσεων (Κοσμόπουλος Α., 1990).

Σύμφωνα με τον Μάνο (1986) η κανονική πορεία που ακολουθεί συναισθηματικά το άτομο περιλαμβάνει τρία στάδια:

1. Το στάδιο της σεξουαλικότητας δηλ. η ορμή του ατόμου προς το άλλο φύλο η οποία όμως δεν έχει εντοπιστεί ακόμη σε ένα συγκεκριμένο άτομο. Απευθύνεται προς ένα απρόσωπο άτομο ανταποκρινόμενο προς τη σωματική γοητεία που εκπέμπει το άλλο φύλο. Συχνά η ορμή αυτή παίρνει μια τόσο έντονο υλιστική κατεύθυνση ώστε το άτομο βλέπει το άλλο φύλο σαν «δοχείο ηδονής». Αυτό εμφανίζεται συχνότερα στους άνδρες χωρίς να αποκλείουμε βέβαια και το γυναικείο φύλο από μια τέτοια συμπεριφορά.
2. Αυτό το στάδιο το διαδέχεται το στάδιο του ερωτισμού. Τώρα το άτομο απευθύνεται προς το συγκεκριμένο πρόσωπο του αντίθετου φύλου, το οποίο μάλιστα θεωρεί μοναδικό και ανεπανάληπτο. Η σωματική έλξη δεν αποτελεί μοναδικό κίνητρο αλλά σημαντική θέση καταλαμβάνει και το ψυχικό δέσιμο μεταξύ των δύο ατόμων. Διακρίνουμε λοιπόν μια ξεκάθαρη στροφή του εγώ προς το εσύ.

3. Το στάδιο αυτό δίνει με τη σειρά του τη θέση του στην αγάπη. Το άτομο τώρα έχει να κάνει με την ιδέα της ψυχοσωματικής ολότητας. Το εγώ και το εσύ έχουν συνδεθεί τόσο στενά από τις διάφορες ευχάριστες και δυσάρεστες εμπειρίες της ζωής παρά το γεγονός ότι η σεξουαλικότητα και ο εγωισμός των νεωτέρων χρόνων έχει πια χαθεί. Έχει συχνά παρατηρηθεί ότι αν ο ένας σύντροφος χαθεί, ο μαρασμός του άλλου είναι τόσο έντονος που μπορεί να οδηγήσει ακόμη και στο θάνατο. Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι φυσιολογικό θεωρείται το πέρασμα από την ετεροσεξουαλικότητα - στον ετεροερωτισμό και την ετεροαγάπη.

Βέβαια κατά την περίοδο της εφηβείας το άτομο κινείται κυρίως στο πρώτο και στο δεύτερο στάδιο. Στην αρχή ο έφηβος διακατέχεται από μια έντονη λαχτάρα να αγαπιέται και φαίνεται να προσέχει περισσότερο στο άλλο άτομο φυσιολογικά κυρίως στοιχεία όπως πχ. τα μάτια, τις κινήσεις του σώματος, τις γραμμές του σώματος κλπ. Διάχυτη είναι η εγωκεντρική διάθεση του ατόμου κατά την περίοδο αυτή καθώς προβάλλει στο άλλο άτομο τις δικές του ιδανικές τάσεις. Μετά από τα δεκαέξι κυρίως χρόνια θα λέγαμε ότι ο έρωτας παίρνει τη μορφή που έχει και στους ενήλικες ως έκφραση ψυχής και σώματος (Κοσμόπουλος Α., 1990).

Συνήθως πριν φτάσουμε στο στάδιο κατά το οποίο εκδηλώνεται ενδιαφέρον από πλευράς των εφήβων για άτομα της ίδιας ηλικίας και που ο έφηβος είναι έτοιμος να συνάψει δεσμό και σεξουαλικές σχέσεις. Εκδηλώνονται διαφόρων ειδών συμπεριφορές που μαρτυρούν τη σεξουαλική αφύπνισή τους.

Για τα κορίτσια το ξύπνημα κατ' αρχήν των αισθήσεων αυτών που μαρτυρούν την αφύπνιση της σεξουαλικότητάς τους, είναι μια διαδικασία που πραγματοποιείται σταδιακά και είναι διάχυτη σε όλο τους το σώμα. Αντίθετα για τα αγόρια η αφύπνιση αυτή είναι απότομη, βίαιη και εντοπίζεται βασικά στη γεννητική ζώνη. Έτσι ενώ το κορίτσι ωριμάζει ψυχολογικά νωρίτερα, έχει λανθάνοντα σεξουαλικότητα ενώ το αγόρι που ωριμάζει ψυχολογικά αργότερα διαθέτει σεξουαλικότητα ωρίμου ατόμου. Το κορίτσι αν και διαθέτει την ψυχολογική ωριμότητα, δεν έχει όμως ολοκληρώσει ταυτόχρονα και τη σεξουαλική του ωριμότητα, σε αντίθεση με το αγόρι που ψυχολογική και σεξουαλική ωριμότητα πραγματοποιούνται σχεδόν μαζί. Η αφύπνιση αυτή εκδηλώνεται στο κορίτσι με τη μορφή παιχνιδίσματος σε μια προσπάθεια να τραβήξει την προσοχή του αγοριού, ενώ στο αγόρι με μια προσπάθεια να επιβάλλει τον ανδρισμό του (Κοσμόπουλος Α., 1990).

Οι πρώτες επαφές με το άλλο φύλο είναι συνήθως αδέξιες, ενώ αυτό που ονομάζουμε πλατωνικός έρωτας συχνά προηγείται των

ουσιαστικών σχέσεων. Μια σχέση περισσότερο φιλικής μορφής χωρίς καμιά επιδίωξη φυσιολογικής ικανοποίησης. Κατάσταση η οποία σύντομα θα πρέπει να δεχθεί τη θέση της στις κανονικές σχέσεις των εφήβων. Υπάρχει βέβαια και η σπάνια περίπτωση να συνεχιστεί αυτή η κατάσταση σε άτομα που δε θέλουν να καταστρέψουν την ιδανική εικόνα που έχουν πιθανώς σχηματίσει για το άλλο φύλο. Η κατάσταση αυτή τότε χαρακτηρίζεται αφύσικη έως και παθολογική (Μάνος Κ., 1986).

Επίσης, σύμφωνα με τον Μάνο (1986), οι έφηβοι περνούν και από το στάδιο του «ελκτικού ξετρελάματος» κατά το οποίο βιώνουν έντονα συναισθήματα προς ένα πρόσωπο του αντίθετου φύλου. Αυτό είναι ένα στάδιο το οποίο μπορεί να επαναληφθεί αρκετές φορές κατά την διάρκεια της εφηβείας και που συνήθως διαρκεί για πολύ μικρό χρονικό διάστημα.

Μια ακόμη χαρακτηριστική περίπτωση είναι η ανάπτυξη ερωτικών συναισθημάτων προς άτομα ώριμης ηλικίας όπως πχ. ο/η καθηγητής/τρια, ο/η ηθοποιός κλπ. Το ενδιαφέρον αυτό μπορεί να μειωθεί σύντομα ή και όχι καθώς η πρώτη εμπειρία σεξουαλικής επαφής έχει αποδειχθεί ότι γίνεται με κάποιον μεγαλύτερο και ήδη έμπειρο σύντροφο, ειδικά σε ότι αφορά τα κορίτσια. Τις περισσότερες βέβαια φορές δεν πρόκειται παρά για ακίνδυνους πειραματισμούς των

εφήβων για τις ακόλουθες πραγματικές σχέσεις τους (Μάνος Κ., 1986, Herber M. 1994).

Πέραν λοιπόν από όλα αυτά που αναφέρθηκαν πιο πάνω και που αναφέρονται στις σχέσεις με το αντίθετο φύλο, κατά την ίδια περίοδο έχουμε και έντονη στροφή του ενδιαφέροντος των εφήβων προς την ομάδα των συνομηλίκων τους.

Σύμφωνα με τον Α. Ιωαννίδη, στην πρώιμη εφηβεία παρουσιάζεται η πιο έντονη σχέση μεταξύ των παιδιών του ίδιου φύλου, από κάθε άλλη φάση της ζωής που είναι, κατά την άποψή του, οι αιτίες που οδηγούν στη δημιουργία αυτού του φαινομένου. Πρώτα απ' όλα το γεγονός ότι η αναστάτωση που προκαλείται από τις έντονες βιολογικές αλλαγές της ήβης είναι αυτό που απασχολεί τους εφήβους περισσότερο. Φυσικό λοιπόν επακόλουθο είναι η στροφή τους προς κάποιο συνομήλικό του ίδιου φύλου ο οποίος περνά την ίδια ακριβώς διαδικασία και είναι σε θέση να κατανοήσει τα συναισθήματα που δημιουργούνται.

Η δεύτερη αιτία, σύμφωνα πάντα με τον Α. Ιωαννίδη, είναι ότι οι γονείς δεν αποδέχονται ακόμη τις ετερόφυλες σχέσεις μεταξύ των εφήβων, ότι βρίσκονται σε διαφορετική φάση ζωής και επιπλέον ότι οι έφηβοι προσπαθούν κατά την περίοδο αυτή να αποκοπούν

συναισθηματικά από τους γονείς τους. Για όλους αυτούς τους λόγους προτιμούνται οι συνομήλικοι.

Η φιλία βέβαια αυτή που αναπτύσσεται μεταξύ των εφήβων φαίνεται να διαφοροποιείται με την επίδραση τριών κυρίως παραγόντων: την ηλικία, το φύλο και κάποιες κοινωνικές διαφορές. Ξεκινώντας από την ηλικία, αυτό που γενικότερα παρατηρείται είναι ότι οι φίλιες είναι πιο εξαρτημένες συναισθηματικά και βασίζονται περισσότερο στα στοιχεία της προσωπικότητας του άλλου από ότι τα προηγούμενα χρόνια. Αντίθετα, μετά το 17^ο έτος οι στενές φίλιες γίνονται πιο ήρεμες, λιγότερο αποκλειστικές δηλ. πιο ώριμες (Κοσμόπουλος Α., 1990).

Έκδηλες διαφορές όσον αφορά τη φιλία εμφανίζονται και μεταξύ αγοριών και κοριτσιών. Τα κορίτσια δείχνουν πιο ανασφαλείς, πιο επιρρεπή στη ζήλια και απαιτούν ειλικρίνεια, ψάχνουν ευαισθησία και κατανόηση περισσότερο από οτιδήποτε άλλο. Με το πέρασμα του χρόνου, κατά τη μέση εφηβεία, καθώς απορροφούνται από τον έρωτα για κάποιο αγόρι, φοβούνται λιγότερο μήπως τις εγκαταλείψει η φίλη τους.

Τα αγόρια κατά την ίδια χρονική περίοδο, σε μια φιλία αναζητούν κοινούς στόχους, ομαδικές δραστηριότητες και βοήθεια σε δυσκολίες. Μεγαλώνοντας τα αγόρια, οι δεσμοί δίνουν τη θέση τους στη

συντροφικότητα. Μετά το 17^ο έτος της ηλικίας του, συνεχίζονται οι ίδιες φιλίες αναδομημένες (Ιωαννίδης Μ, Κοσμόπουλος Α.).

Όσον αφορά τον δεύτερο παράγοντα, το φύλο, καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα:

- Κατ' αρχήν τα κορίτσια αποκαλύπτουν ευκολότερα από τα αγόρια της ίδιας ηλικίας, τα συναισθήματά τους τόσο σε φίλους όσο και σε γονείς. Επίσης φαίνεται να δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση στις εκμυστηρεύσεις τους στους φίλους του ίδιου φύλου από ότι τα αγόρια. Τα κορίτσια δείχνουν να προτιμούν φίλους από το αντίθετο φύλο ενώ αντίθετα τα αγόρια δεν παρουσιάζουν τέτοιου είδους προτιμήσεις. Τέλος, τα κορίτσια δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση σε αποκλειστικές φιλίες, με μεγάλη οικειότητα και εμπιστοσύνη. Αντίθετα τα αγόρια επιδιώκουν περισσότερο αυτονομία και ατομικότητα (Κοσμόπουλος Α.).
- Μετά την εξασφάλιση των κατάλληλων προϋποθέσεων ώστε να γίνει η επιλογή των φίλων, έχουμε την ένταξη των εφήβων στην ομάδα των συνομηλίκων. Υπάρχουν δύο είδη ομάδας: η μικρή και η μεγάλη παρέα. Η μικρή ομάδα αποτελείται από δύο έως πέντε άτομα με κοινές ασχολίες, αξίες, γούστα, αρχές και είναι κατά κανόνα του ίδιου φύλου. Αντίθετα η μεγάλη ομάδα φτάνει να έχει μέχρι και είκοσι μέλη, γεγονός που δεν ευνοεί τις στενές σχέσεις μεταξύ τους και αυτό που τους συνδέει είναι περισσότερο η διασκέδαση παρά η επικοινωνία.

Έτσι σε γενικές γραμμές διαμορφώνονται οι σχέσεις φιλίας μεταξύ των εφήβων, μέσα από τις οποίες έχουν ποικίλα οφέλη, κυριότερα των οποίων είναι η εκμάθηση νέων κοινωνικών συμπεριφορών, καθώς και του τρόπου με τον οποίο αλληλεπιδρούν οι ανάγκες και τα κίνητρα στον κοινωνικό περίγυρο. Αυτή η διαδικασία της αυτο-ανακάλυψης που άλλοτε είναι ευχάριστη και άλλοτε γίνεται μόνο μέσα από την επαφή με τους ενηλίκους. (Ιωαννίδης Α.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Α. ΨΥΧΟΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ - ΦΡΟΨΝΤ

Η βασικότερη θεωρία που ασχολήθηκε με τη ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου είναι η ψυχαναλυτική, η οποία αναπτύχθηκε από τον Sigmund Freud και υποστηρίζει την επίδραση των δυνάμεων του ασυνείδητου στη ψυχική ζωή και προσαρμογή του ατόμου. Από τις βασικότερες ανακαλύψεις της ψυχαναλυτικής έρευνας είναι και ο ρόλος που παίζει στη δημιουργία των ψυχοσεξουαλικών διαταραχών η εμπειρία της πρώτης παιδικής ηλικίας. Ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι οι ασυνείδητες ψυχικές συγκρούσεις που χαρακτηρίζουν τις διάφορες διαταραχές, αντανakλούν κατά κάποιο τρόπο δύσκολες παιδικές εμπειρίες του ατόμου και ειδικά με τους γονείς του (Χαρτοκόλης 1989).

Ο Freud κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν συγκεκριμένα στάδια στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και της ψυχοσεξουαλικότητας από τα οποία περνά το παιδί ως την ενηλικίωσή του. Το κάθε στάδιο αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη περίοδο του ατόμου και συνδέεται με μια ερωτογενή ζώνη -διαφορετική κάθε φορά- η

οποία περικλείει την ενέργεια της libido δηλ. της βιολογικής ορμής για ηδονή, που ζητά ικανοποίηση. Τα στάδια αυτά είναι τα εξής:

1. Το στοματικό στάδιο (1^ο έτος). Κύρια πηγή ευχαρίστησης είναι ο θηλασμός. Εδώ το άτομο παρουσιάζει τη μεγαλύτερη εξάρτηση.
2. Το πρωκτικό στάδιο (2^ο και 3^ο έτος). Τώρα αποκτά έλεγχο των σφιγκτήρων (ενοούρηση, εγκόπριση) και ο πρωκτός αποτελεί εστία ψυχικής έντασης και ικανοποίησης. Κύρια χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι η τάση για αυτονομία και ο αρνητισμός.
3. Το φαλλικό στάδιο (3^ο έως 7^ο έτος). Το παιδί αποκτά συνείδηση των διαφορών μεταξύ των γεννητικών οργάνων των δύο φύλων και της αγάπης του προς τους γονείς. Η αγάπη αυτή σταδιακά κατευθύνεται προς τον έναν από τους δύο γονείς, αυτόν του αντιθέτου φύλου και συνδέεται με συναισθήματα φόβου, τιμωρίας για το είδος αυτό της αγάπης. Έτσι, η έντονη αγάπη του αγοριού για τη μητέρα ονομάζεται Οιδιπόδειο Σύμπλεγμα και του κοριτσιού για τον πατέρα Σύμπλεγμα Ηλέκτρας. Προς το τέλος αυτής της περιόδου έχουμε ταύτιση με το γονέα του ίδιου φύλου.
4. Το στάδιο της λανθάνουσας σεξουαλικότητας (7^ο έως 11^ο έτος). Εδώ έχουμε στροφή προς το ευρύτερο περιβάλλον ενισχύοντας γνώσεις ή δεξιότητες. Θεωρείται περίοδος γαλήνης πριν από την εφηβεία.

5. Το στάδιο της ετερόφυλης σεξουαλικότητας. Κατά το οποίο στρέφεται προς το αντίθετο φύλο.

Τα παραπάνω στάδια έχουν σταθερή διαδοχή και διάρκεια. Όπως εύκολα γίνεται κατανοητό από τα παραπάνω, οι ερωτογενείς ζώνες που συνδέονται με κάθε στάδιο είναι τρεις: το στόμα, ο πρωκτός και τα γεννητικά όργανα. Οι ερωτογενείς ζώνες και κατά συνέπεια στα στάδια που αντιστοιχούν σ' αυτές, είναι ιδιαίτερα σημαντικές στην ανάπτυξη της προσωπικότητας διότι αποτελούν τις πρώτες πηγές ερεθισμού και προκαλούν τις πρώτες εμπειρίες ευχαρίστησης. Αυτό που θα πρέπει να τονιστεί είναι ότι οι πράξεις του παιδιού που χαρακτηρίζουν κάθε στάδιο μπορεί να προκαλέσουν άγχος στο παιδί ή ακόμα και συγκρούσεις με τους γονείς του. Οι τρόποι με τους οποίους το παιδί θα αντιμετωπίσει τις συγκρούσεις και το άγχος θα επηρεάσουν και τη μετέπειτα εξέλιξη της προσωπικότητάς του. Αν αυτές οι συγκρούσεις και τα συναισθήματα άγχους αντιμετωπιστούν θετικά, τότε η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο θα είναι ομαλή και θα έχουμε τη δημιουργία υγιούς προσωπικότητας. Στην αντίθετη περίπτωση που δεν έχουμε επιτυχή αντιμετώπιση των συγκρούσεων και του άγχους, η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο δεν είναι ομαλή και τότε συνήθως εμφανίζονται τα φαινόμενα της καθήλωσης και παλινδρόμησης που θα παρουσιαστούν αναλυτικότερα πιο κάτω (Μαλικιώτη-Λοΐζου Μ. 1999).

Ο Φρόνιτ λοιπόν και η ψυχαναλυτική σχολή προκειμένου να υποστηρίξουν την άποψή τους, ότι δηλαδή διάφορες ενέργειες του βρέφους όπως το πιπίλισμα του δακτύλου, η κατακράτηση κοπράνων και ενούρησης που φαίνεται ότι προκαλούν κάποια ηδονή-ικανοποίηση, είναι πρώιμες εκδηλώσεις του σεξουαλικού ενστίκτου, προέβαλαν τα ακόλουθα επιχειρήματα:

1. Τόσο η σεξουαλική πράξη όσο και οι ενέργειες αυτές προκαλούν ηδονή.
2. Εφόσον η σεξουαλική πράξη μπορεί να υποκατασταθεί από άλλες περιοχές του σώματος πέραν των γεννητικών οργάνων, οι οποίες προκαλούν την ίδια ή και περισσότερη ηδονή, γιατί να μη θεωρηθούν ως σεξουαλικές εκδηλώσεις και αυτές οι συμπεριφορές του βρέφους που προκαλούν ηδονή;
3. Στην περίπτωση της υστερίας συναντάμε χαρακτηριστικά την συμβολική μετάθεση της σεξουαλικής πράξης σε εξωγεννητικές περιοχές του σώματος.
4. Δεν υπάρχει λοιπόν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό διάκρισης μεταξύ σεξουαλικής ηδονής και ηδονής παρεχόμενης από άλλο μέρος του σώματος. Επομένως κάθε ευχαρίστηση προερχόμενη από τα όργανα χαρακτηρίζεται σαν σεξουαλική ή παράλληλα υπάρχει και κάποιο διαφορετικό είδος ηδονής (Γαλανός Γ., χ.χ).

Η ψυχαναλυτική θεωρία επεκτείνει την άποψη της υποστηρίζοντας ότι τα στοιχεία των πρώτων παιδικών συγκρούσεων και του άγχους που αναφέρθηκαν ανωτέρω, και που τώρα έχουν απωθηθεί στο ασυνείδητο, αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για το αν και κατά πόσο θα είναι υγιής η αναπτυσσόμενη προσωπικότητα του παιδιού. Οι δύο βασικότερες λειτουργίες που μπορεί να προκαλέσουν δυσπροσαρμοστικότητα της προσωπικότητας είναι η καθήλωση και η παλινδρόμηση (Μαλικιώτη-Λοΐζου Μ. 1999).

Η παλινδρόμηση ορίζεται ως η επιστροφή της προσωπικότητας του ατόμου σε προηγούμενα στάδια της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης όταν οι συμπεριφορές που απαιτούνται από το στάδιο στο οποίο βρίσκεται τώρα το άτομο του προκαλούν ιδιαίτερα έντονο άγχος. Η καθήλωση αντίστοιχα είναι το σταμάτημα σε ένα συγκεκριμένο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης και ως αποτέλεσμα αυτού αναστέλλεται το πέρασμα στο επόμενο. Με τον τρόπο αυτό η ψυχοσεξουαλική εξέλιξη σταματά, γεγονός που οφείλεται συνήθως σε υπερβολικό άγχος, προκαλούμενο από τη μετάβαση από το ένα στάδιο εξέλιξης. Το παιδί που παρουσιάζει καθήλωση συνεχίζει να συμπεριφέρεται με τον ίδιο τρόπο ανεξάρτητα από την αποτελεσματικότητά του και δεν προσπαθεί να μάθει νέους πιο

αποτελεσματικούς τρόπους συμπεριφοράς και αντίδρασης (Μαλικιώτη-Λοΐζου Μ. 1999).

Όλες αυτές οι διεργασίες ναι μεν συμβαίνουν κατά την παιδική κυρίως ηλικία του ατόμου αλλά όπως έχει ήδη επισημανθεί δεν είναι ξεκομμένες από τη μετέπειτα πορεία του ατόμου, αντίθετα μάλιστα έχουν έναν πολύ σπουδαίο ρόλο σ' αυτήν. Σε μια προσπάθεια καλύτερης κατανόησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς θεωρείται ότι η συμπεριφορά και η εξέλιξή του δεν είναι τυχαία, αντικατοπτρίζουν το παρελθόν του, τόσο σε σχέση με τον εαυτό του όσο και με τους γονείς του, ή οποιουδήποτε γονεϊκού υποκατάστατου (Λόφερ Μ. 1992).

Η αλληλεπίδραση του παιδιού με τα πρόσωπα αυτά σε θέματα λήψης της τροφής, ελέγχου των σφιγκτήρων, διευκολύνουν ή παρεμποδίζουν την ικανοποίηση της βιολογικής ορμής επηρεάζοντας έτσι τη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Οι γονείς παίζουν σπουδαίο ρόλο εφ' όσον κάτω από την επίδραση αυτών διαμορφώνεται η προσωπικότητα στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού. Κατά τη σχολική ηλικία η σεξουαλικότητα βρίσκεται σε λανθάνουσα κατάσταση και σημασία έχει η απόκτηση δεξιοτήτων και οι διαπροσωπικές σχέσεις. Η εφηβεία χαρακτηρίστηκε σαν την εν μέρει επανάληψη της παιδικής ηλικίας όπου έχουμε ξανά μια αναβίωση των συγκρούσεων των

παιδικών χρόνων, μόνο που τώρα βιώνεται διαφορετικά επειδή το άτομο έχει ωριμάσει σεξουαλικά (Παρασκευόπουλος Ι. 1988).

Η συνείδηση, η ενοχή, η ντροπή και κυρίως η εικόνα που ο έφηβος έχει για τον εαυτό του, είναι πλέον -με τις αλλαγές της ήβης- συνεχώς στο προσκήνιο και επηρεάζουν τη συμπεριφορά του. Το πως βιώνει ωστόσο αυτές τις καταστάσεις, συνδέεται με τις εμπειρίες της παιδικής του ηλικίας. Αν αυτές οι συγκρούσεις έχουν αντιμετωπιστεί θετικά στις προηγούμενες ηλικίες, το άτομο θα περάσει χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία στη φυσιολογική ετερόφυλη σεξουαλικότητα. Αν όμως οι συγκρούσεις αυτές δεν έχουν αντιμετωπιστεί θετικά, τότε θα εμφανιστούν τα φαινόμενα της καθήλωσης και της παλινδρόμησης (Λόφερ Μ. 1992, Παρασκευόπουλος Ι. 1988).

Το ότι η τωρινή και μελλοντική ζωή των παιδιών μπορεί να τραυματιστεί από τις ψυχολογικές και κοινωνικές παρεμβάσεις της παιδικής ηλικίας, γίνεται ξεκάθαρο σε περιπτώσεις όπου μπορεί η διατάραξή τους να μη γίνεται ορατή ως ένα σημείο εξ αιτίας της πλήρους υποταγής τους στις εξωτερικές απαντήσεις και προσδοκίες του περιβάλλοντος ώσπου στην εφηβεία κάτι αλλάζει.

Το ήσυχο και «καλό» παιδί όπως θεωρούσαν οι γονείς, ξαφνικά στην εφηβεία βρίσκεται αντιμέτωπο με το γεγονός ότι η παιδική ως τώρα συμπεριφορά που του πρόσφερε την παραδοχή από τους άλλους,

δεν τον βοηθά πια. Βλέπει ότι οι δικαιολογίες της παιδικής ηλικίας αποδεικνύονται μη ικανοποιητικές και οι επιπτώσεις είναι οδυνηρές όπως πχ. απομόνωση, λύπη, αισθήματα κατωτερότητας κλπ (Λόφερ Μ. 1992).

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι η ολοκληρωμένη αντίληψη της προηγούμενης ζωής του εφήβου μας βοηθά να κατανοηθεί και ο βαθμός που τον επηρέασε στην εξέλιξή του και η ικανότητα δράσης πριν ακόμα φτάσει στη σεξουαλική ωριμότητα. Επίσης μας δίνει τη δυνατότητα να προβλέψουμε ως ένα σημείο το επίπεδο του στρες που θα επιφέρει το πέρασμα στην εφηβεία και να το χειριστούμε ανάλογα.

B. ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ / ΔΙΑΣΤΡΟΦΕΣ

Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο υποκεφάλαιο και σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία, πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα στη ζωή τους οφείλονται σε αρνητικές εμπειρίες της βρεφονηπιακής και παιδικής ηλικίας. Συγκεκριμένα, όταν η βιολογική ορμή δεν ικανοποιείται σε ένα στάδιο της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, αντίθετα, ικανοποιείται υπερβολικά, το άτομο αφήνει το στάδιο αυτό με ένα βαθμό καθήλωσης, με αποτέλεσμα να παρουσιάζει μειωμένη προσαρμογή στα επόμενα στάδια. Αν η ικανοποίηση της βιολογικής ορμής στα επόμενα στάδια δεν είναι επαρκής, το παιδί για να αντλήσει ικανοποίηση παλινδρομεί σε μορφές συμπεριφοράς μικρότερης ηλικίας.

Η ψυχαναλυτική θεωρία τονίζει ιδιαίτερα το φαλλικό στάδιο (3^ο έως 7^ο έτος), κατά το οποίο το νήπιο κατευθύνεται προς το γονέα του αντίθετου φύλου προκειμένου να ικανοποιήσει τη βιολογική ορμή. Οι αιμομικτικές αυτές βλέψεις του παιδιού δημιουργούν στο αγόρι το φόβο του ευνουχισμού: το αγόρι πιστεύει ότι και τα κορίτσια είχαν γεννητικά όργανα σαν τα δικά του, αλλά τα έχασαν και ότι η ίδια τύχη περιμένει και το ίδιο. Φοβάται μάλιστα ότι θα υποστεί τον ακρωτηριασμό των γεννητικών οργάνων από τον πατέρα του, τον οποίο στην ηλικία αυτή

βλέπει ως ερωτικό αντίζηλο. Παρόμοια περίοδο κρίσης με συγκρουόμενα συναισθήματα αγάπης και μίσους προς τους γονείς, περνά και το κορίτσι, που καλείται «φθόνος του πέους».

Τα σημεία που αναφέρθηκαν παραπάνω θεωρούνται κατά την ψυχαναλυτική θεωρία και η αρχή των σεξουαλικών διαταραχών. Σύμφωνα με τον Χαρτοκόλλη (1989), οι σεξουαλικές διαταραχές είναι αποτέλεσμα αρνητικών εμπειριών της παιδικής ηλικίας και χαρακτηρίζονται είτε από κάποια επαναλαμβανόμενη ψυχοσεξουαλική δραστηριότητα που αποκλίνει σημαντικά από τη γενετήσια πράξη του ανθρώπου, οπότε πρόκειται για σεξουαλικές διαστροφές (ομοφυλοφιλία, παιδοφιλία, μαζοχισμός, σαδισμός, τρανσεξουαλισμός) είτε από ελαττωμένη ή ανύπαρκτη ερωτική επιθυμιακή διέγερση ή ικανοποίηση, οπότε πρόκειται για ψυχοσεξουαλικές δυσλειτουργίες (σεξουαλική ανικανότητα, ψυχρότητα κλπ).

Σύμφωνα με τον Κουρκούτα Η. (2001), κατά την εφηβεία οι αλλαγές στο βιοσωματικό τομέα είναι τόσο ραγδαίες, ώστε δημιουργούνται ποικίλες ψυχικές εντάσεις στο άτομο. Ιδιαίτερα, οι σεξουαλικές ενορμήσεις που δεν έχουν ενσωματωθεί στην προϋπάρχουσα εικόνα του εαυτού είναι δυνατό να προκαλέσουν προβλήματα στους εφήβους. Τα προβλήματα αυτά κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες:

I. η σεξουαλική ολοκλήρωση και οι δυσκολίες της, όπως ασκητισμός, ψυχρότητα, ανικανότητα.

II. η επιλογή ερωτικού αντικειμένου και οι δυσκολίες της όπως αυνανισμός, ομοφυλοφιλία.

III. η διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας και οι δυσκολίες της όπως διαταραχή ή σύγχυση ταυτότητας φύλου ή τρανσεξουαλισμός.

Η τελευταία κατηγορία θεωρείται και η πιο σημαντική, γιατί επηρεάζει την επιλογή ερωτικού συντρόφου και επιπλέον αμφισβητείται όλη η βιολογική πραγματικότητα του εφήβου, η οποία βιώνεται ως αρνητική ή ως αντιθετική με τις επιθυμίες τους.

Οι κυριότερες συμπεριφορές που παρατηρούνται κατά την εφηβεία είναι οι εξής:

Ασκητισμός: Το φαινόμενο αυτό συνδέεται με εσωτερικούς φόβους και άγχη που έχουν σχέση με το σώμα και τη σεξουαλικότητα, αλλά και γενικότερα με το άλλο φύλο και τις απαιτήσεις της κοινωνικής πραγματικότητας. Ο έφηβος αποσύρεται στον εαυτό του, ισχυριζόμενος ότι ενδιαφέρεται για τον πνευματικό κόσμο κι όχι τον υλικό που είναι και προσωρινός. Αυτή η απώθηση των σεξουαλικών ορμών, των επιθυμιών και των αναγκών, μπορεί να οδηγήσει ακόμα και στη νεύρωση αν διαρκέσει μεγάλες χρονικές περιόδους.

Αυνανισμός: Είναι η πρώτη σεξουαλική λειτουργία του εφήβου και όταν εξασκείται σε φυσιολογικούς ρυθμούς έχει θετικές λειτουργίες όπως είναι η εκτόνωση των ορμών που βρίσκονται σε έξαρση και προκαλούν ταραχή, αλλά και η αποφυγή της πίεσης και του άγχους που προκαλούν η προσέγγιση του άλλου φύλου και η δημιουργία σχέσεων μαζί του. Μέσω των φαντασιώσεων που συνοδεύουν τον αυνανισμό ο έφηβος επιτυγχάνει μια πρωτογενή ερωτική δραστηριότητα και προετοιμάζεται για την ενήλικη σεξουαλική ζωή. Εν τούτοις, η υπερβολική εξάσκηση του αυνανισμού είναι πιθανό να συνδέεται με προβλήματα. Μπορεί δηλαδή ο έφηβος, μπροστά στο άγχος της απόρριψης από το αντίθετο φύλο, να καταφεύγει στις φαντασιώσεις τους, αρνούμενος να δοκιμάσει τον εαυτό του στην πραγματικότητα. Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις εφήβων, οι οποίοι αυνανίζονται με ψυχαναγκαστικό τρόπο, με αποτέλεσμα η ως τώρα ανακουφιστική ευχάριστη λειτουργία, να μεταβάλλεται σε εξαντλητική λειτουργία. Πολλοί έφηβοι επίσης, νιώθουν ενοχές και τύψεις για τον αυνανισμό, οι οποίες αν παραταθούν για μεγάλο χρονικό διάστημα, είναι δυνατό να αναστείλουν τη σεξουαλική δραστηριότητα, γεγονός που εκδηλώνει ότι ο έφηβος δε μπορεί να απαλλαγεί από τις εσωτερικές απαγορεύσεις που συνδέονται με το σεξ και είχαν επιβληθεί στην παιδική ηλικία.

Ακραία σεξουαλικότητα: Η συμπεριφορά αυτή αποτελεί ένα μηχανισμό εξισορρόπησης των ψυχικών εντάσεων και των αμφιβολιών που σχετίζονται με την ταυτότητα, καθώς η ικανοποίηση των ορμών προσφέρει ένα αίσθημα πληρότητας και εξαφανίζει κάθε άγχος, σύγκρουση, αναφορικά με τον εαυτό του και τις σχέσεις του με τους άλλους, ενώ για το κορίτσι, η ακραία σεξουαλικοποίηση, αποτελεί ένα τρόπο αποδοχής του από το άλλο φύλο, ένα τρόπο να ενισχύσει τη γυναικεία της γυναικεία της ταυτότητα. Το αγόρι αποτελεί μια δραστηριότητα από την οποία αντλεί ικανοποίηση και ευχαρίστηση με παράλληλη ενίσχυση του ναρκισσισμού και του αισθήματος υπεροχής του πάνω στο άλλο φύλο.

Οι έφηβοι που λειτουργούν με ψυχαναγκαστικό τρόπο σε σχέση με τον αυνανισμό και το σεξ, έχουν ανάγκη βοήθειας ώστε να μπορέσουν να αποφύγουν για κάποιο χρονικό διάστημα αυτή την καταναγκαστική συμπεριφορά. Εάν παράλληλα με αυτές τις συμπεριφορές παρατηρείται και απόρριψη άλλων ενασχολήσεων, είναι πιθανό να υπάρχει μια γενικότερη συναισθηματική διαταραχή (έλλειψη φυσιολογικών αναστολών, συναισθηματική φτώχεια κ.ά) (Κουρκούτας Μ. 2001).

Ομοφυλοφιλία: Πρόκειται για σεξουαλική προτίμηση για το ίδιο φύλο. Ανάλογα με τη στάση που παίρνει το άτομο στις σεξουαλικές και

κοινωνικές σχέσεις, χαρακτηρίζεται ως ενεργητική ή παθητική. Όσον αφορά την αντρική ομοφυλοφιλία, έχει παρατηρηθεί ότι το άτομο μεγαλώνει κοντά σε μια μητέρα υπερπροστατευτική, απαιτητική, που δείχνει να το προτιμά από τον πατέρα. Έτσι, σύμφωνα με τη ψυχαναλυτική θεωρία, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα παραμένει άλυτο και επιπλέον το άτομο παλινδρομεί στο φαλλικό στάδιο (ομοφυλοφιλική φάση της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης).

Όσο για τη γυναικεία ομοφυλοφιλία, είτε δεν κατορθώνεται να ξεπεραστεί το ψυχοσεξουαλικό στάδιο της ταύτισης με τη μητέρα, είτε δημιουργείται μια υπερβολική ταύτιση με τον πατέρα, έτσι ώστε αργότερα κάθε επαφή με άντρα να φέρνει το φόβο της αιμομιξίας (Χαρτοκόλλης Π. 1989).

Οι εμπειρίες ομοφυλοφιλικού τύπου είναι δυνατό να εμφανιστούν κάποια στιγμή στην εφηβεία, ως μεμονωμένα επεισόδια και αποτελούν ένδειξη αναζητήσεων και εσωτερικών ανησυχιών και απόδειξη ότι το άτομο δεν έχει βρει ακόμη τον εαυτό του. Δείχνουν δηλαδή, την ανάγκη του εφήβου να γνωρίζει κάποιες απωθημένες πλευρές ή και τα όρια της σεξουαλικότητάς του. Σε κάποιες περιπτώσεις και εφόσον οι καταστάσεις αυτές παραμείνουν ανεπίλυτες για μεγάλο χρονικό διάστημα, τότε ίσως υπάρχει κάποια διαταραχή στην ταυτότητα που οφείλεται στην έλλειψη σταθερών προτύπων ταύτισης του ίδιου φύλου.

Σε αυτές τις περιπτώσεις ίσως απαιτείται η βοήθεια ειδικού, ώστε να βοηθηθεί ο έφηβος να ξεπεράσει τις αμφιταλαντεύσεις και τις αμφιβολίες σχετικά με τη σεξουαλική του ταυτότητα.

Αμφισεξουαλικότητα: Με τον όρο αυτό εννοείται η ύπαρξη γυναικείων και ανδρικών στοιχείων στην προσωπικότητα και στον ψυχισμό του ατόμου. Κατά την ψυχαναλυτική θεωρία, το άτομο ενσωματώνει από την παιδική ηλικία συμπεριφορές και των δύο φύλων. Κατά την εξελικτική πορεία συνειδητοποιεί όμως τις διαφορές των φύλων κι αρχίζει να έλκεται από το γονέα του ίδιου φύλου, τον οποίο και μιμείται, επιδιώκοντας την ταύτιση. Εάν αυτή η εμπειρία εξελιχθεί φυσιολογικά και βασιστεί μια σχέση αποδοχής του παιδιού από το γονέα, τότε το παιδί θα βοηθηθεί να συγκροτήσει τη σεξουαλική του ταυτότητα με βάση το βιολογικό του ρόλο. Αν όμως οι γονείς δεν αποδέχονται την ταυτότητα του παιδιού τους και την αποδοκιμάζουν, τότε και το παιδί θα δυσκολευτεί να αποδεχθεί και να βιώσει ευχάριστα το βιολογικό του φύλο. Η αμφισεξουαλικότητα ξεπερνιέται προοδευτικά μέσα από τη σταδιακή ωρίμανση του ατόμου και με τις θετικές ταυτίσεις με το γονέα αλλά και άλλους ενηλίκους του ίδιου φύλου. Οι ταυτίσεις αυτές ξεκινούν από την παιδική ηλικία και κορυφώνονται στην εφηβεία και μπορούν να επιτευχθούν όταν ο γονέας λειτουργεί ως ελκυστικό και

θετικό πρότυπο και με τη συμπεριφορά του επιτρέπει στο παιδί να τον προσεγγίσει (Κουρκούτας Η. 2001).

Τρανσεξουαλισμός: Σε αυτή την περίπτωση το άτομο αρνείται το φύλο του, προσπαθώντας με κάθε τρόπο να το αλλάξει. Η επιθυμία αλλαγής φύλου είναι χρόνια και περιλαμβάνει τα γεννητικά όργανα. Στην περίπτωση του τρανσεξουαλισμού το άτομο πιστεύει ότι γεννήθηκε κατά λάθος αγόρι ή κορίτσι και ταυτίζεται με το αντίθετο φύλο από την παιδική ηλικία. Τα αίτια αυτής της διαταραχής φαίνεται να είναι πολλά: βιολογικές προδιαθέσεις, διαπαιδαγώγηση και ανατροφή των παιδιών, μη αποδοχή του βιολογικού φύλου από τους γονείς κ.ά. Σε κάθε περίπτωση όμως ο έφηβος βιώνει μειονεκτικά την ανδρική του ταυτότητα και δε νιώθει έτοιμος να διεκδικήσει ισότιμα μια σχέση με το άλλο φύλο. Έτσι καταλήγει να έλκεται από ανδρικές μορφές και γιατί αισθάνεται πλέον γυναίκα και γιατί του λείπει η ανδρική μορφή σε ταυτισιακό επίπεδο και την αποζητά σε ερωτικό (Κουρκούτας Η. 2001).

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι σεξουαλικές διαταραχές οφείλονται σε εμπειρίες της παιδικής ηλικίας και αρχίζουν να γίνονται αντιληπτές στην εφηβεία, όπου το άτομο καλείται να διαμορφώσει μια ενιαία και ολοκληρωμένη εικόνα για τον εαυτό του. Αυτή η προδιάθεση της παιδικής ηλικίας μπορεί να γίνει θέση στην εφηβεία λόγω συναισθηματικής απουσίας κάποιας γονεϊκής μορφής και

έλλειψης υποκατάστατων αλλά και λόγω αρνητικών ή τραυματικών οικογενειακών εμπειριών ή γονέων που με τη στάση και την ιδεολογία τους απωθούν τον έφηβο. Είναι αναμενόμενο η διαταραχή στο επίπεδο των ταυτίσεων με τους γονείς να προκαλέσει διαταραχές στον τρόπο με τον οποίο το άτομο, ήδη από την εφηβεία, θα βιώσει τον εαυτό του, το σώμα του, αλλά και τις σχέσεις του με το άλλο φύλο.

Επομένως, προκειμένου η σύγχυση που βιώνει ο έφηβος να μην αποκρυσταλλωθεί σε μια ανάλογη ταυτότητα φύλου στο τέλος της εφηβείας, είναι αναγκαίο να υπάρχουν σταθερές και θετικές ταυτίσεις με τον γονέα του ίδιου φύλου και παράλληλα να υπάρξει μια διαδικασία αποταύτισης, τουλάχιστον όσον αφορά το σεξουαλικό τομέα, από το γονέα του άλλου φύλου. Αυτή η διαδικασία αποταύτισης μπορεί να είναι επώδυνη για το αγόρι, εφόσον πρέπει τώρα να στραφεί προς τον πατέρα, παρόλο που η μητέρα ήταν για μεγάλο χρονικό διάστημα το βασικό πρόσωπο αναφοράς. Η παροχή βοήθειας από έναν ειδικό θεωρείται σημαντική σε αυτήν τη φάση (προκειμένου να εξελιχθεί η εμπειρία αυτή φυσιολογικά), έτσι ώστε ο έφηβος να ισορροπήσει σε μια υγιή σεξουαλικότητα.

Γ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

Κατά την εφηβεία το άτομο έχει ως βασικό του σκοπό να ξεκαθαρίσει το ρόλο τον οποίο θα διαδραματίσει μέσα στην κοινωνία. Λέγοντας ρόλο του ατόμου εννοούμε τη συμπεριφορά και τις ενέργειες που προβλέπεται και αναμένεται ότι θα κάνει όντας στην συγκεκριμένη θέση. Η ανακάλυψη αυτή των διαφόρων ρόλων επιτυγχάνεται με την κοινωνικοποίηση του ατόμου, την ομαλή δηλαδή ενσωμάτωσή του στο κοινωνικό σύνολο (Τσαούσης Δ. 1996, Μουσούρου Λ. 1996).

Σύμφωνα με τη «θεωρία των ρόλων», η κοινωνικοποίηση χαρακτηρίζεται από τις αξίες, τις ικανότητες και γνώσεις καθώς και τους αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς που απαιτεί η κοινωνία από τα μέλη της. Σε κάθε κοινωνία ως γνωστό υπάρχουν διάφορες θέσεις οι οποίες πρέπει να καταληφθούν αν η κοινωνία θέλει να υφίσταται. Ο κάθε ένας ενδιαφέρεται να αποκτήσει μια από αυτές τις κοινωνικές θέσεις και ως επακόλουθο θα πρέπει να παίζει και τον ρόλο που συνδέεται με αυτή (Καζάζης Μ. 1995).

Η οικογένεια είναι η πρώτη κοινωνική ομάδα στην οποία εντάσσεται το άτομο και αργότερα μεγαλώνοντας εντάσσεται και σε άλλες πχ. ομάδες συνομηλίκων, σχολική ομάδα κλπ. Από την οικογένεια όμως θα διδαχθεί τους πρώτους σωστούς τρόπους

συμπεριφοράς, αξίες, αρχές και φυσικά μέσα από το οικογενειακό πλαίσιο θα προέλθουν και οι πρώτες προσδοκίες για τους τωρινούς και μελλοντικούς κοινωνικούς τους ρόλους. Σε αυτό ακριβώς το σημείο παρατηρούνται διαφορές στο σύστημα αξιών που μεταδίδεται στο αγόρι σε σχέση με το κορίτσι. Αυτές οι διαφορές αντικατοπτρίζονται ξεκάθαρα στους ρόλους των δύο φύλων έτσι όπως αυτοί εμφανίζονται μέσα στην κοινωνία που ζούμε και ενεργούμε.

Στις παραδοσιακές κοινωνίες, χωρίς βέβαια να αποκλείονται εντελώς και κάποιες σύγχρονες, οι άνδρες είναι αυτοί που παροτρύνονται εντονότερα ώστε να υπερέχουν. Αναμένεται από αυτούς να μεγαλώνουν και να είναι ισχυροί, απαιτητικοί, ανεξάρτητοι κλπ. Ίσως μάλιστα και να προετοιμάζονται καλύτερα για την κατάληψη θέσης εργασίας εφόσον η οικονομική του υπεροχή είναι μια ακόμη έντονη προσδοκία του περιβάλλοντός του.

Αντίθετα, οι γυναίκες ενθαρρύνονται περισσότερο προς την οικογένεια παρά προς την οικονομική και επαγγελματική επιτυχία. Παροτρύνονται να γίνουν καλές μητέρες, να είναι συναισθηματικές, ίσως μάλιστα και αδύναμες. Εκτιμούνται για την ομορφιά και την γοητεία τους αλλά όχι για το σθένος και την εξυπνάδα τους. Μάλιστα δεν θεωρούνται καθόλου θηλυκές αν είναι φιλόδοξες, απαιτητικές και σκληρές.

Αναμφίβολα οι περισσότεροι από αυτούς τους παραδοσιακούς ρόλους εξυπηρετούσαν κάποιον ουσιώδη σκοπό κατά την περίοδο δημιουργίας και εγκαθίδρυσής τους. Πριν από 20.000 χρόνια π.χ. όταν για την εξασφάλιση της ζωής έπρεπε να εξασφαλίσουν φαγητό, οι ικανοί κυνηγοί είχαν σημαντικό ρόλο στην κοινωνία αυτή. Παράλληλα όμως η γυναίκα θεωρούνταν θεότητα που φέρει το θαύμα της γέννησης. Σταδιακά οι γυναίκες άρχισαν να γίνονται λιγότερο σεβαστές ώσπου οι λέξεις «γυναίκα» και «μάγισσα» έγιναν συνώνυμες.

Σαφέστατα υπάρχουν διαφορές μεταξύ των δύο φύλων οι οποίες εντοπίζονται μόνο σε τέσσερες περιοχές: στις μαθηματικές ικανότητες, στις γλωσσικές ικανότητες, στις ικανότητες αντίληψης και κατανόησης του χώρου και στην επιθετικότητα. Η υπεροχή των αγοριών στα μαθηματικά διαπιστώνεται πριν ακόμα την εφηβεία, ενώ η υπεροχή των κοριτσιών στις γλωσσικές ικανότητες καθιερώνεται μετά την εφηβεία. Τα αγόρια φαίνεται επίσης να υπερέχουν στην αντίληψη και κατανόηση του χώρου, ενώ φαίνεται να είναι σαφώς πιο επιθετικά. Να σημειωθεί ότι επειδή κάθε μια από τις τρεις γνωστικές λειτουργίες που αναφέρθηκαν, εμπεριέχει ποικίλες ικανότητες, είναι δυνατόν και τα δύο φύλα να υπερέχουν στην ίδια λειτουργία, αλλά σε διαφορετικούς τομείς πχ. τα αγόρια φαίνεται να υπερέχουν στη μαθηματική λογική και την

τριγωνομετρία, ενώ τα κορίτσια στην αριθμητική, στην άλγεβρα και στους υπολογισμούς.

Νεώτερες μελέτες υποστηρίζουν ότι οι διαφορές των δύο φύλων είναι ευρύτερες από αυτές που αναφέρθηκαν πιο πάνω και εκτείνονται σε περιοχές όπως η συμμόρφωση σε κοινωνικές «νόρμες», το άγχος όπου τα κορίτσια είναι πιο ευάλωτα ενώ και η παρορμητικότητα και το επίπεδο δραστηριότητας του οργανισμού όπου τα αγόρια έχουν υψηλότερες επιδόσεις. Κάποιες άλλες θεωρίες πάλι αποδίδουν τις γενετικές και ψυχοκοινωνικές διαφορές σε βιολογικούς παράγοντες όπως είναι η ημισφαιρική υπεροχή του εγκεφάλου.

Η σημαντική διαφορά σημειώνεται στην επιθετικότητα όπου σε κάθε περίπτωση αποδεικνύεται εντονότερη στα αγόρια. Ίσως μάλιστα η διαφορά αυτή να οφείλεται σε κοινωνικούς παράγοντες. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι οι ρόλοι που έχουν δοθεί στους άνδρες εκτός από πλεονεκτήματα και υπεροχή, φαίνεται να τους δημιουργούν και πολλά προβλήματα. Σχετικά με την επιθετικότητα μάλιστα, αναμένεται και φυσικά επιτρέπεται σε έναν άνδρα να εκφράζει την οργή του ίσως περισσότερο και από κάθε άλλο συναίσθημα. Αυτό φαίνεται να έχει στενή σχέση με την τάση που εμφανίζουν -σε υψηλό μάλιστα ποσοστό- να ασκούν κριτική και να αποδίδουν τα προβλήματά τους σε

εξωτερικούς παράγοντες, προσπαθώντας παράλληλα και να το αποφύγουν.

Αντίθετα οι γυναίκες έχουν την τάση να κατηγορούν πολύ περισσότερο και με μεγαλύτερη ευκολία τον εαυτό τους για το όποιο πρόβλημα και δεν τα καταφέρνουν να αποσπάσουν τον εαυτό τους από αυτά. Επιλέγουν να συζητούν τα προβλήματά τους με οικεία πρόσωπα σε μια προσπάθεια αναζήτησης λύσεων.

Εκτός από τα προβλήματα που απορρέουν από την επιθετικότητα των ανδρών υπάρχουν και άλλα τα οποία απορρέουν από τους καθιερωμένους ρόλους τους. Όταν αυτό που αναμένεται από έναν άνδρα είναι το να είναι δυνατός, να ελέγχει την κατάσταση, να είναι ανεξάρτητος και επιθετικός, ο κάθε άνδρας προσπαθεί να αντεπεξεέλθει σ' αυτούς τους ρόλους και στις προσδοκίες της κοινωνίας. Ως αποτέλεσμα είναι δύσκολο να παρουσιάζει την παραπάνω εικόνα και ταυτόχρονα να είναι ευαίσθητος, να μοιράζεται και να κατανοεί τους άλλους και τα συναισθήματά τους. Αυτό ακριβώς είναι όμως που ζητούν οι περισσότερες γυναίκες: έναν άνδρα που να εμφανίζει το πρώτο πρόσωπο έξω από το σπίτι και το δεύτερο μέσα στο σπίτι. Ο συνδυασμός είναι συνήθως αδύνατος. Πολλοί άλλωστε άνδρες νοιώθουν να ενοχλούνται όταν κρίνονται από τη δουλειά και το

εισόδημά τους όπως ακριβώς και οι γυναίκες που κρίνονται από την εμφάνισή τους.

Πέρα από αυτό οι άνδρες που υιοθετούν ιδιαίτερα ανδροπρεπείς ρόλους φαίνεται να είναι υπεύθυνοι σε μεγαλύτερο ποσοστό για περιστατικά οικογενειακής βίας και κακοποίησης παιδιών. Αυτοί οι άνδρες που έχουν υιοθετήσει αυτού του είδους το ρόλο, εμφανίζουν περισσότερα προβλήματα υγείας και ψυχολογικά καθώς καταπιέζουν τα συναισθήματά τους. Επίσης φαίνεται να δημιουργούν περισσότερο εύθραυστες και επιφανειακές σχέσεις.

Αυτοί είναι ρόλοι που από πολύ νωρίς αρχίζουν να μας μαθαίνουν οι ίδιοι οι γονείς μας. Η συμπεριφορά απέναντι στα κορίτσια είναι πιο προσεκτική και πιο επιτρεπτική στο να εκφράζουν τα συναισθήματά τους. Ενώ τα αγόρια στρέφονται αντίθετα από τέτοιου είδους συμπεριφορές και ταυτίζονται με το ρόλο του σκληρού και ανώτερου ατόμου. Από εκεί και έπειτα, το σχολείο, η εκκλησία, τα ΜΜΕ και γενικότερα όλη η κοινωνία ενισχύει τους διαφορετικούς αυτούς ρόλους.

Όλες αυτές οι προσδοκίες γίνονται συνειδητές από τους φορείς των ρόλων. Από την πραγμάτωση ή μη των προσδοκιών υπάρχουν θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις. Ως θετικές μπορούμε να αναφέρουμε εδώ την αυτοεκτίμηση, την αναγνώριση και την τιμή. Σημαντικές είναι και οι αρνητικές όπως οι ενοχές, οι επικρίσεις, η λήψη πειθαρχικών

μέτρων. Συνέπειες των αρνητικών επιπτώσεων μπορεί να είναι ο αποκλεισμός από το ρόλο ή η κοινωνική τιμωρία. Πολύ συχνά μάλιστα ο κοινωνικός ρόλος και οι προσδοκίες βιώνονται από τους φορείς ως εξαναγκασμός, διαφορετικός για κάθε άνθρωπο. Πολλές φορές για να γίνει υποφερτός γίνεται αποδοχή από το άτομο των προσδοκιών και εσωτερίκευσή τους ώστε να γίνουν προσωπικές προσδοκίες. Αυτή η διαδικασία είναι πιο έντονη κατά την κοινωνικοποίηση του ατόμου (Καζάζη Μ. 1995).

Κατά τη διάρκεια της εφηβείας το ζήτημα επιλογής και αποδοχής των ρόλων όπως προαναφέρθηκε και είναι ένα από τα πιο κρίσιμα αυτής της περιόδου. Το θέμα αυτό τίθεται επιτακτικά προς επίλυση για πρώτη φορά στην εφηβεία είναι ποικίλοι πχ. Οι ραγδαίες βιοσωματικές αλλαγές διαταράσσουν την ως τώρα σταθερή εικόνα που είχε το άτομο για τον εαυτό του, η κατάκτηση της αφαιρετικής σκέψης που δίνει στον έφηβο τη δυνατότητα να κάνει διάφορους συσχετισμούς στο παρόν, παρελθόν και μέλλον, η ανάγκη λήψης αποφάσεων από τις οποίες εξαρτώνται μελλοντικές εξελίξεις και κατά συνέπεια δε μπορούν να αναβληθούν. Φυσικά οι αποφάσεις που λαμβάνονται κατά την περίοδο αυτή δεν είναι αμετάκλητες ωστόσο είναι κατευθυντήριες για την υπόλοιπη ζωή (Παρασκευόπουλος Ι. 1988).

Αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι επειδή κατά την εφηβεία είναι έντονη η τάση συμμόρφωσης στα πρότυπα των συνομηλίκων, απαιτείται για την ικανοποίησή της έντονη προσαρμοστικότητα. Πολύ συχνά μάλιστα οι έφηβοι φτάνουν στο σημείο να προσπαθούν να είναι «όλα σε όλους». Για να μπορέσει να αντεπεξέλθει θα πρέπει να αποκτήσει εμπιστοσύνη στον εαυτό του σχετικά με την ικανότητά του, να παίζει τους διαφορετικούς ρόλους που απαιτείται κάθε φορά (Παρασκευόπουλος Ι. 1988).

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι οι ρόλοι που αποδίδονται στα δύο φύλα περιορίζουν τις δυνατότητες δράσης και των ανδρών και των γυναικών, καθώς καθορίζουν συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς που αναμένεται ή καλύτερα αρμόζει σε κάθε φύλο. Μας κάνουν λοιπόν να συμπεριφερόμαστε με τρόπους αποδεκτούς από το γενικό σύνολο και παρά τους περιορισμούς που αυτό επιβάλλει, παράλληλα οι ρόλοι μας δίνουν και ένα πλαίσιο προκαθορισμένο μέσα στο οποίο μπορούμε με άνεση να κινηθούμε. Όταν οι ρόλοι παίρνουν τη μορφή ασφυκτικών στερεοτύπων, μόνο τότε θεωρείται αρνητική η παρουσία τους και είναι επιθυμητή η εξάλειψή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

A. ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η πιο συχνή μορφή της σύγχρονης οικογένειας γνωστή ως πυρηνική, αποτελείται από τους δύο γονείς και κατά μέσο όρο δύο παιδιά. Ο μικρός αυτός αριθμός παιδιών στερεί τον έφηβο από την πρώτη κοινωνική ομάδα, την ομάδα των αδελφών, μέσα στην οποία μαθαίνει να λύνει πολλά από τα προβλήματα που δε μπορούσαν να του λύσουν οι γονείς του. Έτσι λοιπόν σήμερα που μιλάμε για οικογένεια εννοούμε κυρίως τους γονείς χωρίς να υποβαθμίζουμε βέβαια και τον ρόλο των άλλων μελών της οικογένειας στην εξέλιξη του εφήβου (Ιωαννίδης Α., 1991).

Η οικογένεια φαίνεται να έχει τη δυνατότητα να λειτουργεί ανάμεσα σε δύο ακραία είδη σχέσεων: τις υπέρ-εμπλεγμένες και τις απεμπλεγμένες. Υπέρ-εμπλεγμένη σχέση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αυτή μιας μητέρας με το μικρό της παιδί όπου παρατηρείται υπέρ-ανάμειξη του γονέα στη ζωή του παιδιού του. Φυσικά οι υπερ-εμπλεγμένες σχέσεις θεωρούνται ως κάποιο βαθμό δικαιολογημένες στην παιδική ηλικία όχι όμως και όταν φαίνεται να

διατηρούνται αυτές και κατά την εφηβεία. Απεμπλεγμένες χαρακτηρίζουμε τις σχέσεις όπου υπάρχει χαρακτηριστική αδιαφορία, από μέρους του γονέα κυρίως, για τα παιδιά του. Και τα δύο αυτά είδη σχέσεων δημιουργούν προβλήματα σε μεταβατικές περιόδους όπως η εφηβεία (Ιωαννίδης Α. 1991).

Δεν είναι δυνατόν να προστατέψουν και να καθοδηγήσουν οι γονείς τα παιδιά τους χωρίς άσκηση ελέγχου και καθορισμό ορίων. Ούτε είναι βέβαια δυνατόν οι νέοι να μεγαλώσουν και να αυτονομηθούν χωρίς να απορρίψουν και να αμφισβητήσουν αυτά τα όρια που οι γονείς θέτουν. Πολύ συχνές είναι και οι συμμαχίες του εφήβου με έναν από τους δύο γονείς. Συνήθως κατά την εφηβεία οι σχέσεις του εφήβου με τον γονέα που είναι πιο περιοριστικός -με τον οποίο μάλιστα ως τώρα είχε πιο στενή σχέση- διαταράσσονται. Ο άλλος γονέας ο οποίος είναι πιο ανεκτικός μπορεί να πάρει το μέρος του εφήβου. Οι συμμαχίες αυτές στη γλώσσα της οικογενειακής θεραπείας ονομάζονται «παραβίαση των ορίων των γενεών». Αν οι γονείς δεν καταφέρουν να ανατρέψουν αυτές τις συμμαχίες τηρώντας μια κοινή γραμμή, τότε οδηγούμαστε σε μια γενικευμένη σύγκρουση μέσα στην οικογένεια και κατά συνέπεια σε δυσλειτουργία (Ιωαννίδης Α. 1991).

Σύμφωνα με τους Δραγώνα & Ντάβο, διαφορετικές προσεγγίσεις αυτού του θέματος έχουν οδηγήσει και σε μια διαφορετική

κατηγοριοποίηση των σχέσεων γονέων-εφήβων. Έχουμε λοιπόν τον διαχωρισμό των γονεϊκών πρακτικών σε δημοκρατικές, αυταρχικές και επιτρεπτικές. Ο δημοκρατικός γονέας είναι υποστηρικτικός, δε φοβάται να θέσει όρια και στόχους. Εκτιμά την πειθαρχημένη συμπεριφορά που απορρέει από τον αυτοέλεγχο και προάγει αυτού του είδους τη συμπεριφορά κάνοντας χρήση λογικών επιχειρημάτων. Αυτού του τύπου ο γονέας υπερασπίζεται τις απόψεις του χωρίς να περιορίζει την ελευθερία του εφήβου να εκφράζει διαφορετική άποψη. Εδώ θα πρέπει να τονισθεί ότι η ύπαρξη δημοκρατικού τύπου σχέσεων μεταξύ γονέων και εφήβων δε σημαίνει απουσία κάθε εξουσίας ή συμπεριφορά συνομηλικού από πλευράς των γονέων. Αντίθετα στο οικογενειακό πλαίσιο θα πρέπει να μάθει ο έφηβος να διαπραγματεύεται κάτω από συνθήκες άνισης δύναμης όπως άλλωστε θα αναγκαστεί να κάνει αργότερα στην κοινωνία (Ιωαννίδης Α. 1991).

Αντίθετα ο αυταρχικός γονέας είναι δογματικά προσηλωμένος στην υπακοή, προστάζει και δεν επιδιώκει διάλογο και ανταλλαγή επιχειρημάτων. Σπάνια εξηγεί χρησιμοποιώντας τη λογική στο παιδί του. Αυτού του τύπου ο γονέας μπορεί να είναι είτε υπερπροστατευτικός είτε και να παραμελεί το παιδί του (Ιωαννίδης Α. 1991).

Τέλος, ο επιτρεπτικός γονέας είναι αυτός που καλοπροαίρετα δέχεται κάθε είδους συμπεριφορά του παιδιού του. Είναι στη διάθεσή

του, χωρίς να συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του. Μπορεί να είναι συναισθηματικά παρών αλλά και απών. Στην τελευταία αυτή περίπτωση η παροχή ελευθερίας μπορεί να υποδηλώνει και αποφυγή της ευθύνης για το παιδί του (Ιωαννίδης Α. 1991).

Μια ακόμη διάκριση των σχέσεων γονέων-εφήβων είναι αυτή που καθορίζεται από το είδος της εργασίας των γονέων. Οι κατώτερες εργασίες στην κοινωνική κλίμακα, που είναι κατά κανόνα χειρονακτικές, απλές και επαναλαμβανόμενες, εκτελούνται με μηχανές ή εργαλεία παρά με ιδέες και ανταλλαγή απόψεων. Συνέπεια όλων αυτών των συνθηκών είναι οι εργαζόμενες τάξεις να επιμένουν περισσότερο στην υπακοή παρά στον αυτοέλεγχο στα παιδιά τους. Αντίθετα οι αυτοί γονείς επιμένουν περισσότερο στην ανάπτυξη αυτοελέγχου παρά στην αποδοχή κάποιας εξουσίας. Αποτέλεσμα αυτών είναι να τιμωρούνται τα παιδιά των εργατών για τις συνέπειες των πράξεών τους ενώ των αστών για τις προθέσεις τους (Ιωαννίδης Α. 1991).

Φαίνεται ότι τόσο ο εξουσιαστικός έλεγχος όσο και ο επιτρεπτικός μη έλεγχος εμποδίζουν τον έφηβο να μάθει να διαπραγματεύεται με άλλα πρόσωπα. Απαιτήσεις υπερβολικές ή απουσία απαιτήσεων, η υπερβολική βοήθεια ή απουσία βοήθειας, ισοπέδωναν και δεν δίνουν ικανά ερεθίσματα στον έφηβο ώστε να αποκτήσει τις γνώσεις και την πείρα που θα τον βοηθήσουν να απεξαρτηθεί από τους γονείς. Για να

μάθει να διαφοροποιείται ο έφηβος θα πρέπει να αντιμετωπίσει τις ισχυρές θέσεις του γονέα από τις οποίες ξέρει ότι εάν αποκλίνει, θα υποστεί και τις συνέπειες. Αν η ανταλλαγή απόψεων στην οικογένεια στηρίζεται στη συναισθηματική εγγύτητα και τον αλληλοσεβασμό, τότε ο έφηβος θα μάθει να εκφράζει τις διαφορές του για να προωθήσει τις απόψεις του και να δέχεται τις ευθύνες της συμπεριφοράς του (Ιωαννίδης Α. 1991).

Συμπερασματικά θα μπορούσε να πει κανείς ότι ένα κύριο χαρακτηριστικό των νέων είναι να απορρίπτει τις λύσεις που προτείνει η κατεστημένη εξουσία των γονέων, όχι επειδή οι έφηβοι είναι επαναστατημένοι, αλλά επειδή οι προτάσεις των γονέων τους δεν είναι αποτελεσματικές. Αν η διαφωνία των νέων δεν γίνει κατανοητή και το σύστημα στο οποίο αντιτίθενται δεν αλλάξει ριζικά, τότε οι ενήλικες που στα μάτια τους αντιπροσωπεύουν την εξουσία, θα αντιμετωπίσουν την απόλυτη απόρριψη της κοινωνίας και των θεσμών της από ένα μεγάλο μέρος από τα πιο πάνω έξυπνα και προικισμένα νέα παιδιά. Και ως γνωστό η απόλυτη απόρριψη παύει να κάνει διάκριση ανάμεσα στη δημοκρατική και την αυταρχική άσκηση της εξουσίας (Ιωαννίδης Α. 1991).

Στην αρχή της εφηβείας ο γονέας δε μπορεί να νομιμοποιεί πια στην εξουσία του χρησιμοποιώντας τη δύναμη που του παρέχει η

διαφορά ηλικίας, ο έφηβος αποκτά τη νοητική ικανότητα να έχει επιχειρήματα και να έχει εναλλακτικές λύσεις στις γονεϊκές προσαγές. Η αυθεντία του γονέα στην εφηβεία εξαρτάται από την εικόνα που έχει σχηματίσει γι' αυτόν ο έφηβος κατά την παιδική του ηλικία, αλλά και από το αν ο γονιός ανταποκρίνεται ή όχι στις παρούσες ανάγκες του εφήβου (Ιωαννίδης Α. 1991).

Τι είναι όμως αυτό που χρειάζεται ο έφηβος; Παρά τα αντίθετα φαινόμενα, χρειάζεται τα μέλη της οικογένειάς του, τη στοργή και το κύρος τους για να αναπτυχθεί έστω και αν δεν το ομολογεί. Χρειάζεται την συντροφιά, την κατανόηση, την αίσθηση των ορίων και την στήριξη του από την οικογένειά του. Νοιώθοντας ότι μπορεί να χαράζει ο ίδιος τη ζωή του, δε θέλει γονείς επιτιμητικούς, ελεγκτικούς ή και συμβουλευτικούς. Έχει ανάγκη από γονείς που ακούν, συμπαρίστανται αλλά δεν διδάσκουν, δεν επικρίνουν και κυρίως δεν παρεμβαίνουν στα σχέδια της αυτόνομης ζωής τους. Επιζητά συντροφικούς ενήλικες που τον αντιμετωπίζουν ισότιμα, γονείς που αντλούν και από άλλες συναισθηματικές πηγές την προσωπική τους καταξίωση και δεν καταφεύγουν στην σχέση τους με τα παιδιά για να κρατηθούν από τη ζωή. Τέλος, ο έφηβος θέλει και χρειάζεται γονείς που να μη φοβούνται να τους προσεγγίσουν οι νέοι (Κοσμόπουλος Α. 1994).

Αυτού του είδους οι σχέσεις μεταξύ γονέων και εφήβων είναι ωστόσο δύσκολο να υπάρξουν καθώς οι σύγχρονες εξελίξεις φαίνεται να έχουν προκαλέσει μια χαλάρωση των δεσμών μεταξύ των μελών μιας οικογένειας. Η παραδοσιακή οικογένεια απειλήθηκε με αποτέλεσμα τη μεταβολή τόσο του χαρακτήρα όσο και των λειτουργιών της. Ως επακόλουθο λοιπόν εμφανίστηκαν:

α) Η μείωση των δυνατοτήτων (ποιοτικών ή ποσοτικών) της οικογενειακής αγωγής.

β) Ο αξιοκρατικός πλουραλισμός ή και η σύγχυση αξιών που επικράτησαν στη σημερινή κοινωνία (Κοσμόπουλος Α. 1994).

Οι γονείς λοιπόν ως εκπρόσωποι της γενιάς των ενηλίκων προσλαμβάνουν, άθελά τους, έναν απρόσωπο ρόλο στον τομέα της ανατροφής των παιδιών, ενώ τα ίδια τα παιδιά αναζητούν έξω από την οικογένεια προσωποποιημένους φορείς για να εναρμονίσουν τη συμπεριφορά τους με την εμπειρία των μεγάλων. Η καθημερινή αυτή έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ τους συνεπάγεται τη δημιουργία δύο διαφορετικών κόσμων, έναν διαχωρισμό των γενεών (Κορώσης Κ. 1997).

Τρεις φαίνεται ότι είναι οι κύριοι ρόλοι της οικογένειας μέσα από την άσκηση των οποίων είτε προάγεται η επικοινωνία των γενεών, είτε βαθαίνει το μεταξύ τους ρήγμα:

- Η επέμβαση των γονέων στα μορφωτικά προβλήματα της εφηβικής περιόδου τα οποία αφορούν την επαγγελματική αποκατάσταση, την αγωγή υγείας και βέβαια την ερωτική αγωγή.
- Η διευκόλυνση του ψυχολογικού αποθηλασμού του παιδιού ώστε να κατακτήσει την αυτονομία του και τέλος,
- Η επαναδιατύπωση από την πλευρά των γονιών του γονεϊκού τους ρόλου ώστε να αποδεχθούν ότι τα παιδιά τους δεν είναι πια παιδιά (Κοσμόπουλος Α. 1994).

Μέσα σ' αυτό το κλίμα οι γονείς καλούνται να εκπληρώσουν έναν από τους σημαντικότερους ρόλους τους: την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους.

Σύμφωνα με τον M. Herbert (1994) οι γονείς έχουν την τάση να πιστεύουν ότι οι έφηβοι είναι πολύ μικροί για να γνωρίζουν ποιο είναι το καλό τους και κατά συνέπεια είναι πολύ δύσκολο για ένα γονέα να δεχθεί ότι το παιδί του έχει ένα σοβαρό δεσμό, αλλά και να προσδιορίσει αν η σχέση αυτή είναι ή όχι μόνιμη και σταθερή ερωτική σχέση. Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, οι γονείς είναι γενικά πιο συντηρητικοί από ότι τα παιδιά τους σε θέματα όπως οι σεξουαλικές σχέσεις. Εδώ εμφανίζεται η λεγόμενη «επιλεκτική αμνησία» καθώς το ποσοστό των γονέων που εγκρίνουν τις σεξουαλικές σχέσεις των εφήβων φαίνεται να είναι σαφώς μικρότερο από το ποσοστό των

γονέων που όντας έφηβοι είχαν συνάψει σεξουαλικές σχέσεις. Το φαινόμενο αυτό δε θα το χαρακτηρίζαμε ως αποτέλεσμα φόβου πιθανής εκμετάλλευσης του παιδιού. Αυτό το οποίο πάντως πρέπει να τονίσουμε εδώ είναι ότι η στάση που θα κρατήσουν τα παιδιά απέναντι στις σεξουαλικές σχέσεις όταν φτάσουν σε ηλικία να έχουν σεξουαλική επαφή, εξαρτάται από το είδος της σεξουαλικής αγωγής που έχουν λάβει κατά την παιδική τους ηλικία.

Σύμφωνα με το Κρουσταλάκη (1995), οι γονείς είναι αυτοί που καλούνται να απαντήσουν στα πρώτα ερωτήματα των παιδιών γύρω από θέματα όπως η γέννηση, η σωματική ανάπτυξη, οι ανατομικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων κλπ. Αυτά τα ερωτήματα γεννιούνται και διατυπώνονται συνήθως κατά την προσχολική περίοδο και οι γονείς θα πρέπει να είναι προετοιμασμένοι να δώσουν ειλικρινείς και εύστοχες απαντήσεις. Σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να καταφύγουν σε υπεκφυγές καθώς αυτές αποτελούν μεγάλο παιδαγωγικό σφάλμα. Βλέπουμε ότι η πρώτη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πραγματοποιείται στο σπίτι από τους γονείς, προσαρμοσμένη στη μόρφωση και στις σχετικές με το θέμα αυτό εμπειρίες. «Κύριο παιδευτικό μέσο ο παιδαγωγικός συμβουλευτικός λόγος των γονέων» και λίγο αργότερα «η συνειδητή και ασυνείδητη συμπεριφορά των γονέων».

Η συμβολή λοιπόν της οικογένειας στη σεξουαλική αγωγή του παιδιού, σε μια περίοδο κρίσιμη όπου δομούνται τα θεμέλια της προσωπικότητας του ατόμου, δε μπορεί να αναπληρωθεί από καμιά ισοδύναμη μ' αυτό παιδευτική διαδικασία. Βέβαια η οικογενειακή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δεν περιορίζεται μόνο στην παιδική ηλικία αλλά επεκτείνεται μέχρι και την εφηβεία (Κρουσταλάκης Γ. 1995).

Δυστυχώς στις μέρες μας η οικογένεια αρνείται να συμμετέχει σ' αυτήν την διαδικασία παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζει τη σημασία της. Η άρνησή της αυτή κατά ένα μεγάλο μέρος οφείλεται στο γεγονός ότι οι γονείς νοιώθουν ανίκανοι και ανέτοιμοι να αναλάβουν ένα τέτοιο ρόλο, ενώ ταυτόχρονα πιέζονται από δικά τους άλυτα εσωτερικά προβλήματα και ενοχές (Κρουσταλάκης Γ. 1995, Herbert M. 1994).

Από την άλλη πλευρά η στάση των νέων απέναντι στους γονείς είναι αρνητική. Οι γονείς είναι συνήθως οι τελευταίοι με τους οποίους οι έφηβοι θα συζητούσαν τα σεξουαλικά τους προβλήματα και αυτό, λόγω των αναστολών που έφηβοι και γονείς έχουν και οι δύο. Έτσι εκφράζεται μια δυσπιστία από πλευράς των εφήβων προς τους γονείς και απροθυμία να εκμυστηρευθούν τα προβλήματά τους σ' αυτούς, αλλά και οι γονείς δυσκολεύονται να συζητήσουν με άνεση και ειλικρίνεια τέτοια ιδιαίτερα φορτισμένα θέματα (Κρουσταλάκης Γ. 1995, Herbert M. 1994).

Ο Γ. Κρουσταλάκης (1995), υποστηρίζει ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στη σημερινή οικογένεια πρέπει να οργανώνεται και να πραγματοποιείται σε δύο φάσεις:

- α) Στην πρώτη φάση κάθε νέο ζευγάρι θα πρέπει να καθοδηγείται και να ενημερώνεται υπεύθυνα για θέματα οικογενειακή και σεξουαλικής ζωής, ενδοοικογενειακών σχέσεων, ψυχικής υγιεινής της οικογένειας, των παιδαγωγικών ρόλων των γονέων κλπ. Με τον τρόπο αυτό θα πετύχουμε καλύτερες διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των μελών μιας οικογένειας δηλ. δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων για σωστή οικογενειακή ζωή. Έτσι επιτυγχάνεται μια πραγματική προσέγγιση μεταξύ των δύο φύλων στην οποία το παιδί γίνεται κοινωνία και η παιδευτική λειτουργία της οικογένειας μετατρέπεται σε βίωμα, σε τρόπο ζωής (Κρουσταλάκης Γ. 1995).

Το παιδί παρατηρεί, προσεγγίζει και μαθαίνει τους κοινωνικούς ρόλους των δύο φύλων όπως ασυνείδητα κυρίως προβάλλουν οι γονείς του. Παρατηρεί τη συμπεριφορά τους σε επίπεδο βιολογικό, ψυχολογικό και κοινωνικό και ταυτιζόμενο με το γονέα του ίδιου ή αντίθετου φύλου, διαμορφώνει σταδιακά τη σεξουαλικότητά του. Για ορθή βέβαια διαμόρφωση αυτής πρέπει κατά την περίοδο της παιδικής ηλικίας των παιδιών τους να διαδραματίζουν σωστά τους ρόλους τους ως άνδρας και γυναίκα, προβάλλοντας στα παιδιά τους μια ολοκληρωμένη εικόνα

ανδρισμού ή θηλυκότητας χωρίς κάποιο χαρακτηριστικό διαφορούμενο (Κρουσταλάκης Γ. 1995).

Βέβαια ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται κατά την εφηβεία όπου ολοκληρώνεται η ανάπτυξη πρωτεύοντων και δευτερευόντων σεξουαλικών γνωρισμάτων. Τότε κρίνεται απαραίτητη η ψυχοπαιδαγωγική παρέμβαση ώστε να ολοκληρωθεί η διαφοροποίηση των φύλων. Ο νέος ή η νέα θα κατορθώσει μέσα από το αντίστοιχο πρότυπο των γονέων να αυτοκαθορισθεί καλύτερα ως άνδρας ή γυναίκα και να αντεπεξέλθει ευκολότερα στα προβλήματα αυτής της περιόδου: την αποδοχή του φύλου και την αποδοχή της ταυτότητάς του (Κρουσταλάκης Γ. 1995).

- β) Στη δεύτερη φάση θα πρέπει να οργανώνεται και μαθαίνει το κύριο έργο της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης σε επίπεδο συμβουλευτικό - καθοδηγητικό. Οι γονείς θα πρέπει να αρχίσουν να μελετούν συστηματικά γύρω από την ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου και την αγωγή του ώστε να μπορούν να δώσουν ολοκληρωμένες και υπεύθυνες απαντήσεις στα ερωτήματα των παιδιών τους. Ξεκινώντας από την απομυθοποίηση της ανθρώπινης σεξουαλικότητας και την εγκαινίαση ενός υπεύθυνου διαλόγου με τα παιδιά τους, μπορούν να ξεπεράσουν οι γονείς τον εαυτό τους έτσι όπως αυτός έχει διαμορφωθεί

μέσα σε έναν κόσμο όπου κυριαρχούσε η ελλιπής ή λανθασμένη ενημέρωση πάνω στα θέματα αυτά (Κρουσταλάκης Γ. 1995).

Οι γονείς θα πρέπει να διευκολύνουν με τα κατάλληλα παιδαγωγικά μέσα τη γνωριμία των δύο φύλων και μάλιστα από πολύ νωρίς ώστε να διαλυθεί ο ετερόφυλος φόβος και φυσικά να μην ενθαρρυνθεί η αρνητική στάση απέναντι στο άλλο φύλο. Ο φόβος ή η περιφρόνηση του άλλου φύλου συχνά συντελεί στην ανάπτυξη ομοφυλοφιλικών τάσεων, κάτι που οι γονείς θα πρέπει να προσέξουν ακόμη κι αν αυτό εμφανίζεται με τη μορφή δραστηριοτήτων που δεν ταιριάζουν στο φύλο τους (Κρουσταλάκης Γ. 1995)

Ο M. Herbert (1994), από την πλευρά του προτείνει ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές οι οποίες θα βοηθήσουν τους γονείς στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους:

α) πρέπει να δώσουν στα παιδιά τους να καταλάβουν τα βιολογικά και ανατομικά στοιχεία που αποτελούν τη βάση της σεξουαλικής δραστηριότητας.

β) πρέπει να εξηγήσουν τον τρόπο με τον οποίο παράγοντες ψυχολογικοί, συναισθηματικοί, κοινωνικοί και ηθικοί, συντελούν στη διαμόρφωση υπεύθυνων σεξουαλικών σχέσεων.

- γ) πρέπει να προσπαθήσουν να περιορίσουν τυχόν φόβους και παρανοήσεις του παιδιού σχετικά με τις αλλαγές της ήβης και τη σεξουαλική δραστηριότητα.
- δ) πρέπει να ενθαρρύνουν μια θετική και υγιή στάση απέναντι στα θέματα σχετικά με το σεξ.
- ε) πρέπει να δώσουν περισσότερες πληροφορίες για τους κινδύνους των αφροδισιακών και άλλων σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων.
- στ) πρέπει να πληροφορήσουν τους νέους για τον κίνδυνο μιας τυχόν ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης.
- ζ) πρέπει να προσφέρουν πρακτικές συμβουλές σε ότι αφορά την αντισύλληψη, αναφερόμενοι ευθέως στην πιθανότητα εγκυμοσύνης.
- η) πρέπει να εξηγήσουν την φύση της ομοφυλοφιλίας.

Μόνο οι γονείς που γνωρίζουν καλά το παιδί τους μπορούν να απαντήσουν στις ερωτήσεις που πάντα ρωτούν οι έφηβοι. Ωστόσο δεν κινούνται όλοι οι γονείς στα πλαίσια της σωστής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης έτσι όπως αυτή περιγράφηκε πιο πάνω. Η λαθεμένη σεξουαλική αγωγή σχετίζεται με τις εσφαλμένες, από ψυχολογική άποψη, αρχές των ενηλίκων όσον αφορά το αντίθετο φύλο, τα παιδιά, την ίδια τη σεξουαλική αγωγή (M. Herbert 1994, A. Ντ. Γιασνίκοβα - Μ. Μ. Γιασσένκο κ.ά. 1987).

Σύμφωνα με τις Α. Ντ. Γιασνίκοβα - Μ. Μ. Γιατσένκο κ.ά. (1987), οι συγκρούσεις ανάμεσα σε γονείς και παιδιά βλάπτουν τη σεξουαλική αγωγή καθώς και κάθε άλλη πτυχή της διαπαιδαγώγησης. Στη βάση αυτών των συγκρούσεων βρίσκονται ορισμένες ιδιαιτερότητες της αντίδρασης στη συμπεριφορά των ενηλίκων. Συχνά οι ενήλικες απαγορεύουν στα παιδιά ορισμένες δραστηριότητες χωρίς να αναφέρουν τα κίνητρα αυτής της απαγόρευσης ή τις συνέπειές της στον ψυχικό κόσμο του παιδιού. Άλλες πάλι φορές δείχνουν ανικανότητα να δουν τα διάφορα ζητήματα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, βέβαιοι ότι υπάρχει μαι μόνο αλήθεια και ότι αναγνωρισμένοι φορείς είναι οι ενήλικες.

Επίσης, πολλοί ανήλικες αγνοώντας τις ιδιαιτερότητες της σεξουαλικής ωρίμανσης αντιμετωπίζουν με επιφύλαξη ή πανικό τις διάφορες εκδηλώσεις της. Οι γονείς είναι πιθανό να θεωρούν ως καλύτερο τρόπο αγωγής την απομάκρυνση του εφήβου από το αντίθετο φύλο ή τον περιορισμό των επαφών στο ελάχιστο. Αυτή όμως ακριβώς η λαθεμένη αντίδραση των ενηλίκων είναι που ωθεί τους νέους να συνειδητοποιήσουν πρόωρα τη σημασία αυτών των εκδηλώσεων. Συχνά μάλιστα δίνουν ψεύτικες απαντήσεις στις ερωτήσεις των νέων ή και αποφεύγουν να απαντήσουν. Έτσι όμως ο έφηβος παίρνοντας ψεύτικες ή λαθεμένες απαντήσεις κάνει να εμπιστεύεται τους γονείς του

και αναζητά πληροφορίες από άλλες πηγές (Α. Ντ. Γιασνίκοβα - Μ. Μ. Γιασισένκο κ.ά. 1987).

Μια άλλη στάση απέναντι στο αντίθετο φύλο που βλάπτει τη σεξουαλική αγωγή είναι ο ασκητισμός. Είναι συνήθως μια αρνητική στάση απέναντι στη σεξουαλική ζωή που οφείλεται σε διάφορες αιτίες (ψυχρότητα, αποτυχημένες οικογενειακές σχέσεις κλπ). Μια από τις αιτίες της ασκητικής στάσης είναι η προσπάθεια των ενηλίκων και κυρίως της μητέρας, να προφυλάξουν το παιδί, (συνήθως την κόρη), από κάθε πειρασμό. Πειρασμοί αυτού του είδους προέρχονται από οποιαδήποτε αμοιβαία σχέση με το αντίθετο φύλο (Α. ΝΤ. Γιασνίκοβα, Μ. Μ. Γιασισένκο κ.ά. 1987).

Αρχικά προσπαθούν να περιορίσουν τις επαφές της κοπέλας με το άλλο φύλο επιβάλλοντας μια αρνητική στάση απέναντι στους εκπροσώπους του. Αργότερα προσπαθούν να περιορίσουν τις εκδηλώσεις με τις οποίες εκφράζει η κοπέλα το φύλο της (πχ. διακωμωδώντας το ενδιαφέρον της για ρούχα και καλλυντικά). Τέλος, υποβάλλουν στην κοπέλα τη σκέψη ότι η σεξουαλική ζωή είναι ανήθικη. Αποτέλεσμα της στάσης αυτής είναι η παντελής έλλειψη προετοιμασίας της κοπέλας για επικοινωνία με το άλλο φύλο (Α. ΝΤ. Γιασνίκοβα, Μ. Μ. Γιασισένκο κ.ά. 1987).

Πολύ κοντά στον πανικό και τον ασκητισμό βρίσκεται και η αρνητική στάση του μηδενισμού, ο οποίος καλλιεργείται από τη μητέρα στην κόρη σαν εκδίκηση προς όλον τον ανδρικό πληθυσμό, για όλες τις προσωπικές αποτυχίες στη ζωή. Εκδήλωση αυτής της αρνητικής στάσης είναι επίσης η επιδίωξη της μητέρας να διακόψει τελείως ή να περιορίσει τις σχέσεις των κοριτσιών με τον πατέρα της (Α. ΝΤ. Γιασνίκοβα, Μ. Μ. Γιαστσένκο κ.ά. 1987).

Μια ακόμη εκδοχή αυτής της στάσης είναι ο μηδενισμός σαν τρόπος αυτοπροβολής στην οικογένεια. Ορισμένες νεαρές κοπέλες έχουν την πεποίθηση ότι πρέπει να ελέγχουν τον άνδρα βάζοντάς τον έτσι σε θέση υποταγής μέσα στην οικογένεια ή τη σχέση.

Τέλος, μια τρίτη εκδοχή είναι ο μηδενισμός ως προφύλαξη. Ο άνδρας χαρακτηρίζεται με τρόπο αρνητικό, παρουσιάζεται σα να έχει μοναδικό σκοπό να εκμεταλλευτεί την κοπέλα και γι' αυτό τη συμβουλεύουν να κρατήσει όσο γίνεται μεγαλύτερη απόσταση από το ανδρικό φύλο. Ο μηδενισμός με οποιαδήποτε μορφή φέρνει συνήθως αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα όπου υιοθετείται τόσο από τα κορίτσια όσο και από τα αγόρια (Α. ΝΤ. Γιασνίκοβα, Μ. Μ. Γιαστσένκο κ.ά. 1987).

Ωστόσο, υπάρχει η αντίθετη στάση: η αδιαφορία. Υπάρχουν άνθρωποι που πιστεύουν ότι η ζωή διδάσκει όλα όσα χρειάζεται να

γνωρίζει κανείς και γι' αυτό δεν αξίζει τον κόπο να ασχοληθούν ειδικά με την σεξουαλική αγωγή του παιδιού τους. Το αποτέλεσμα είναι να μη γνωρίζουν μερικοί έφηβοι ούτε καν βασικά, ζωτικά ζητήματα πχ. διαφορά μεταξύ αγάπης και προσωρινής έλξης, ή τις φυσικές επιπτώσεις της σεξουαλικής σπουδής (εγκυμοσύνη, αφροδίσια νοσήματα κλπ). Η αδιαφορία των γονιών σχετίζεται με την αδυναμία τους να απαντήσουν κατάλληλα στα ερωτήματα των εφήβων. Μπορεί να τα παρακάμπτουν ή να δίνουν πρόχειρες απαντήσεις. Εξαιτίας αυτής της αδιαφορίας οι νέοι γίνονται επιρρεπείς σε αρνητικές επιδράσεις επειδή ακριβώς δεν υπάρχει κανείς να αντιπαρατάξει την δική του θετική επιρροή σ' αυτό. Άλλο αποτέλεσμα της αδιαφορίας είναι πρόωροι και ασταθείς γάμοι, πρόωρη σεξουαλική δραστηριότητα, εγκυμοσύνη κλπ.) (Α. ΝΤ. Γιασνίκοβα, Μ. Μ. Γιαστσένκο κ.ά. 1987).

Ουσιαστικά ελαττώματα της σεξουαλικής αγωγής πηγάζουν και από τη νοοτροπία του «ατομικού ιδιοκτήτη» των γονιών. Οι γονείς επιδιώκουν να καθοδηγούν τα παιδιά τους σε όλα τα ζητήματα και να επεμβαίνουν σε όλες τις καταστάσεις. Αυτή βέβαια η νοοτροπία δεν είναι δυνατόν να προσφέρει κάτι καλό. Αντί να μάθουν τον έφηβο με τη σωστή αγωγή, να ρυθμίζει μόνος τους τις σχέσεις με τους συνανθρώπους, να κατανοεί τη ζωή και τις ηθικές αρετές, οι γονείς προσπαθούν να τον υποτάξουν στην επιρροή τους και στερώνοντας του

κάθε αυτοτέλεια να παρέμβουν στην προσωπική του ζωή (Α. ΝΤ. Γιασνίκοβα, Μ. Μ. Γιαστσένκο κ.ά. 1987).

Όλα όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω αποτελούν της λαθεμένες αρχές που συχνά υιοθετούν οι γονείς στη σεξουαλική αγωγή των παιδιών τους. Σε τέτοιες συνθήκες όπως είναι φυσικό η σωστή σεξουαλική αγωγή των παιδιών είναι αδύνατον να πραγματοποιηθεί.

Σύμφωνα με τους Μ. Herbert (1994) και Κρουσταλάκη (1995), παρ' όλα αυτά τα αρνητικά στοιχεία σήμερα στη χώρα μας, δεν υπάρχει άλλος επίσημος φορέας σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Το βάρος αυτού του έργου πέφτει αποκλειστικά στην οικογένεια. Οι γονείς θα πρέπει να αρχίσουν υπεύθυνο και σοβαρό διάλογο με τα παιδιά τους πριν μάλιστα φτάσουν αυτά στην εφηβική ηλικία, γιατί τότε θα είναι σα να αναθέτουν αυτό το τόσο σημαντικό έργο άλλους φορείς όπως πχ. στην ομάδα των συνομηλίκων, στην τηλεόραση, σε περιοδικά και σε άλλες πηγές πληροφόρησης που τις χαρακτηρίζει το παθολογικό στοιχείο της εποχής μας.

Για να αντεπεξέλθουν οι γονείς στο δύσκολο αυτό έργο τους, θα πρέπει να αναζητήσουν τη βοήθεια μορφωτικών παραγόντων όπως οι σχολές γονέων και τα κατάλληλα επιστημονικά βιβλία. Τέλος, θα πρέπει να οργανώσουν ένα προσωπικό σύστημα συμβουλευτικής

μεθοδολογίας αντίστοιχο του πνευματικού και οικονομικού επιπέδου της οικογένειας. Αυτό το σύστημα μπορεί να περιλαμβάνει:

- ένα ορθολογικά οργανωμένο σχέδιο σεξουαλικής συμβουλευτικής που θα αφορά όλες τις ηλικίες και που μπορεί να περιέχει: τον σκοπό της συμβουλευτικής για κάθε ηλικία, τη θεματική της σεξουαλικής αγωγής, τις κατάλληλες μεθόδους και μέσα για την υλοποίηση του σχεδίου κλπ.
- κατάλογο των κατάλληλων για κάθε ηλικία βιβλίων σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.
- εικόνες και σχέδια σχετικά με την ανατομία του ανθρώπινου σώματος.
- ενημερωτικές διαφάνειες σχετικές με τον κύκλο της ζωής πχ. τη σύλληψη, κύηση, γέννηση κλπ.
- βιντεοταινίες με ειδικά θέματα από τον τομέα της σεξουαλικής αγωγής.

Με λίγα λόγια ένα οργανωμένο πλαίσιο που θα τους δίνει τη δυνατότητα έκφρασης και προβληματισμού, μέσα σ' ένα κλίμα εμπιστοσύνης και συζήτησης. Μόνο έτσι θα μπορέσει η οικογένεια να προσφέρει στα παιδιά τα απαραίτητα πνευματικά και ψυχικά ερεθίσματα, αλλά και γνώσεις ώστε να επιβιώσει στη σύγχρονη κοινωνία.

B. ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ένα μεγάλο μέρος της νεανικής ζωής απορροφά το σχολείο και οι απαιτήσεις του. Εκτός από τις γνώσεις και τη μόρφωση που παρέχει, το εκπαιδευτικό σύστημα έχει ως αποστολή και τη μύηση των νέων ανθρώπων στις αξίες της ζωής, την καλλιέργεια και αγωγή τους ώστε να διατηρηθεί και να βελτιωθεί το ήθος και η ποιότητα της κοινωνικής ζωής και του πολιτισμού, την ανάπτυξη ικανοτήτων για προσωπική ευημερία και αποδοτική συμμετοχή στην ανάπτυξη της χώρας. Στο σχολείο οι νέοι μαθαίνουν κοινωνική συμπεριφορά, αναπτύσσουν στάσεις, πεποιθήσεις, αποκτούν συνήθειες και νοοτροπία (Κυνηγός Μ.)

Το σχολείο αποτελεί το κέντρο της ζωής των εφήβων, τον χώρο όπου περνούν τις περισσότερες ώρες της ημέρας. Γι' αυτόν το λόγο οφείλει να μην περιορίζεται στην παροχή γνώσεων και ακαδημαϊκή ανάπτυξη των παιδιών, αλλά να προσφέρει και ευκαιρίες ικανοποίησης αναγκών τους, όπως είναι η ανάγκη για φυσική, συναισθηματική, ηθική ανάπτυξη. Να καλλιεργείται η ελεύθερη έκφραση και η ολοκλήρωση της ανεξαρτητοποίησης του μαθητή. Εφόσον η εφηβεία είναι η ηλικία των κοινωνικών, ανθρωπιστικών, μεταφυσικών ενδιαφερόντων, το σχολείο μπορεί να βοηθήσει τον έφηβο να προσδιορίσει το στίγμα του τόπου του και του εαυτού του, μέσα στο χρόνο και στο χώρο, να ερμηνεύσει

και να κατανοήσει την ιστορική και γεωγραφική διάσταση του κόσμου και του ανθρώπου. Επίσης, ο έφηβος αισθάνεται έντονα τις κοινωνικές καταπιέσεις. Το σχολείο μπορεί να τον εξοπλίσει με ικανότητες που θα τον βοηθήσουν να προσαρμόζεται στο παρόν και στο μέλλον και να κυριαρχεί στην καθημερινή ζωή (Κοσμόπουλος Α. 1990).

Ο δάσκαλος ως εκπρόσωπος του εκπαιδευτικού συστήματος μπορεί να διαδραματίσει θετικό ρόλο στην ανάπτυξη των μαθητών. Η συναισθηματική απομάκρυνση των εφήβων από την οικογένεια και οι ανάγκες τους για προσανατολισμό και φιλία, δημιουργούν σ' αυτούς την ανάγκη ενός φιλικού οδηγού. Για να δεχτούν τον δάσκαλο ως οδηγό πρέπει αυτός να είναι σε θέση να καλύψει τέσσερις βασικές ανάγκες των εφήβων:

α) Ανάγκη για κατανόηση. Οι έφηβοι πιστεύουν πως οι ενήλικες, συνεπώς και οι δάσκαλοι, δεν καταλαβαίνουν τους προβληματισμούς τους και τους μεταχειρίζονται σαν παιδιά.

β) Ανάγκη για πρότυπα, που διαλέγουν ελεύθερα, ικανά να ικανοποιήσουν τις τάσεις ταυτισμού και να διαπλάσουν την προσωπικότητά τους.

γ) Ανάγκη ανεξαρτησίας. Κάθε εξωτερικός περιορισμός γίνεται αισθητός ως καταναγκασμός και προκαλεί αντιδράσεις.

δ) Ανάγκη υπευθυνότητας. Ο έφηβος θέλει να έχει αρμοδιότητες, να αξιοποιούνται οι ικανότητές του και στο σχολείο και στη ζωή (Κοσμόπουλος Α. 1990).

Οι έφηβοι χρειάζονται ένα δάσκαλο που τους κατανοεί, τους κρίνει όταν είναι απαραίτητο και τους στηρίζει στις δύσκολες στιγμές. Ο δάσκαλος για να επιτύχει τα παραπάνω εκτός από παιδεία και καλλιέργεια, πρέπει να έχει προσόντα όπως είναι το ενδιαφέρον για το έργο του παιδαγωγού και η πίστη στη δύναμη του έργου αυτού, η αγάπη προς τον έφηβο και κυρίως η δυνατότητά του να επικοινωνεί με τον άνθρωπο εύκολα και αυθεντικά. Κι αυτό γιατί «το εκπαιδευτικό σύστημα είναι ένα πλέγμα διανθρώπινων σχέσεων και από την ποιότητά τους εξαρτάται η απόδοσή του» (Κοσμόπουλος Α. 1990).

Παράλληλα, ο έφηβος είναι και φορέας των στάσεων της οικογένειας απέναντι στους εκτός οικογένειας. Ανάλογα με τη στάση αυτή οι έφηβοι μπορεί να δυσπιστούν απέναντι στην κοινότητα ή μπορεί να είναι γι' αυτούς η προέκταση στην οποία καλούνται να ενσωματωθούν. Μπορεί δηλαδή κατά τον ίδιο τρόπο η στάση της οικογένειας να είναι ενισχυτική ή ανασταλτική στη δημιουργία της σχέσης δάσκαλου-μαθητή (Αναστασόπουλος Δ.).

Γονείς που αισθάνονται αβέβαιοι στο ρόλο τους θα τροφοδοτούν τάσεις διαχωρισμού στις σχέσεις του έφηβου με το δάσκαλο,

αντιμετωπίζοντάς τον σαν επικίνδυνο αντίπαλο ή υποτιμώντας το ρόλο του. Αντίθετα, μπορεί να προβάλλουν το δάσκαλο ως αλάνθαστο και τιμωρό. Επίσης, οικογένειες που δεν επιτρέπουν στο εσωτερικό τους σχήμα και λειτουργία την έκφραση συγκρούσεων και είναι αυταρχικές, οδηγούν τον έφηβο να προβάλλει την ανάγκη σύγκρουσης με τους γονείς στη σχέση του με τους δασκάλους (Αναστασόπουλος Δ.).

Ο Αναστασόπουλος αναφέρει τα στοιχεία που επηρεάζουν τη σχέση του εφήβου με τους δασκάλους του, από τα οποία το πιο σημαντικό είναι:

- 1) Προσδοκίες. Ο έφηβος περιμένει από τον δάσκαλο να είναι φορέας δύναμης, σοφίας και κατανόησης. Περιμένει να τον βοηθήσει να καταλάβει τον εαυτό και το σώμα του, να εκφράσει τις συναισθηματικές καταστάσεις του.
- 2) Συναισθηματική επένδυση. Ο δάσκαλος παίρνει τη θέση ενός παραπληρωματικού γονέα με τον οποίο ο έφηβος μπορεί να ταυτιστεί και να συναλλαγεί με μεγαλύτερη ευχέρεια. Έτσι προσπαθεί να αρέσει στο δάσκαλο υιοθετώντας την εικόνα του «καλού παιδιού».
- 3) Σχέσεις εξιδανίκευσης. Ο έφηβος προβάλλει τις φαντασιωσικές επιθυμίες στο δάσκαλο ως αποτέλεσμα της αναζήτησης ιδανικού προτύπου ταύτισης. Εάν ο δάσκαλος προχωρήσει σε αυτές τις φαντασιώσεις, συμμετέχοντας στην εκδραμάτισή τους, σύντομα θα

έλθει η πραγματικότητα, η απογοήτευση και η απόρριψη από μέρους του εφήβου.

- 4) Μειωτικές σχέσεις. Μερικές φορές οι έφηβοι αδυνατούν να ζητήσουν βοήθεια ή να εμπιστευθούν μια σχέση με το δάσκαλο. Έτσι καταλήγουν σε σχέσεις μειωτικές, με προσπάθεια πληγώματος, κενότητα.
- 5) Σύγκρουση με την εξουσία. Ο έφηβος συγκρούεται με το δάσκαλο, ο οποίος είναι φορέας αυθεντίας και διοικητικής εξουσίας. Στη σχέση δοκιμάζονται η ανοχή και η ανεξαρτησία. Ελέγχονται τα όρια και η επιθετικότητα.
- 6) Αναζήτηση αξιών. Κατά την πορεία ανεξαρτησίας από τους γονείς, ο έφηβος αναζητά νέες αξίες. Σε αυτή την αναζήτηση προσδοκά από το δάσκαλο να είναι οδηγός και συμπαραστάτης. Η απορριπτική στάση προκαλεί συγκρούσεις ενώ η πλήρης υιοθέτηση των αξιών του εφήβου προκαλούν ματαίωση, ως συνέπεια της ασυμβατότητας της θέσης και της στάσης του δασκάλου.
- 7) Επαναστατικότητα. Η επιθυμία του εφήβου για δύναμη και επιβολή βρίσκει συχνά πρόσφορο έδαφος στο σχολείο. Η αυταρχική συμπεριφορά από μέρους του δασκάλου προκαλεί συγκρούσεις. Κάποιος πρέπει να ηττηθεί και να υποταγεί. Η υπερβολική επιτρεπτικότητα, αντίθετα, μπορεί να ακυρώσει τη διαδικασία

καταξίωσης του εφήβου μέσα από την αντιπαράθεση και διεκδίκηση (Αναστασόπουλος Δ.).

Ο έφηβος λοιπόν, «προσδοκά από το δάσκαλο παράδειγμα για να ακολουθήσει, πρότυπο για να ταυτιστεί, καθοδήγηση με σεβασμό στην ατομικότητα, ερεθίσματα γνώσης και διαπαιδαγώγησης, διδαχή αρχών και τρόπο οργάνωσης σκέψης, συναισθηματική συμμετοχή, αποδοχή, φιλικότητα και κατανόηση δίχως κατάργηση ρόλων και ορίων. Ο δάσκαλος γίνεται πηγή της γνώσης, η ανακούφιση και η παροχή, το αντικείμενο θαυμασμού και φθόνου, ο καλοπροαίρετος κριτής και η μορφή κύρους που θα συντροφεύσει τον έφηβο και ως εσωτερικευμένο καλό αντικείμενο στην ανάπτυξή του. Οι ειλικρινείς σχέσεις αποκαλύπτουν το γιατί ο έφηβος κάνει κάτι αυτή τη στιγμή και σε ποιον και διευκολύνουν το έργο και των δύο» (Αναστασόπουλος Δ.).

Σύμφωνα με τον Β. Αναστασιάδη (1993) μία αποδοτική διδασκαλία εξαρτάται από την ψυχική επαφή του εκπαιδευτικού με το μαθητή. Η κατοχή της ύλης είναι απαραίτητη, αλλά η διδασκαλία γίνεται ακόμα πιο αποδοτική όταν ο εκπαιδευτής την κάνει ενδιαφέρουσα, συνδέοντάς την με τη ζωή και όταν δημιουργεί μέσα στην τάξη μια ενθουσιαστική ατμόσφαιρα. Κι αυτή δημιουργείται όταν ο ίδιος αισθάνεται ενθουσιασμένος με το έργο του καθώς κι όταν απουσιάζει ο φόβος από την αίθουσα διδασκαλίας. Ο φόβος και το συναίσθημα

ντροπής που νιώθει ο μαθητής όταν δεν απαντά σωστά σε κάποια ερώτησή του, μειώνει σημαντικά την απόδοση. Γι' αυτό θα πρέπει να γίνει κατανοητό στο μαθητή ότι η άγνοια δε σημαίνει ανοησία (Αναστασιάδης Β. 1993).

Ο Αναστασιάδης αναφέρει ότι η ψυχική επαφή του δασκάλου με τους μαθητές είναι δυνατή όταν:

1) Όλες οι γνώμες είναι σεβαστές άσχετα από το αν είναι σωστές, ώστε να μπορούν όλοι να εκφράζονται ελεύθερα μέσα στα πλαίσια του αλληλοσεβασμού και της ευγένειας. Όταν υπάρχει ελευθερία έκφρασης οι μαθητές ενθαρρύνονται να εκθέτουν απορίες και να τις συζητούν. Αντίθετα, οι ειρωνείες, οι αδικαιολόγητες τιμωρίες δημιουργούν μια ατμόσφαιρα αγχώδη, ενώ η υποβολή ερωτήσεων μόνο στους καλούς στην επίδοση μαθητές, ενισχύουν την επιφυλακτικότητα των υπολοίπων.

2) Οι μαθητές σέβονται και εκτιμούν το δάσκαλο. Σ' αυτό συμβάλλει και ο ίδιος ο δάσκαλος εφόσον με την παιδαγωγική του κατάρτιση, την αγάπη του προς τους μαθητές και την ολοκληρωμένη του προσωπικότητα, καταξιώνεται στη συνείδησή τους.

3) Η άμιλλα αποβλέπει στην προσωπική εξέλιξη του μαθητή κυρίως την υποτίμηση και τη ζημιά των άλλων. Η βαθμολογία καλό είναι να μην ανακοινώνεται μπροστά σε όλη την τάξη. Επίσης, αν κάποιος

μαθητής υστερεί σε ένα μάθημα, ο δάσκαλος πρέπει να επιδοκιμάζει άλλα μαθήματα ή δραστηριότητες ώστε ο πρώτος, να μη νιώθει μειονεκτικά.

4) Η σχολική τάξη έχει μικρό αριθμό μαθητών γεγονός που συμβάλλει στην ανάπτυξη στενών συναισθηματικών δεσμών.

5) Χρησιμοποιούνται αμοιβές και ποινές με αντικειμενικότητα και μέτρο. Ιδιαίτερα οι τελευταίες θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με λεπτότητα. Οι αυστηρές ποινές μπορεί να προκαλέσουν έντονη αγωνία, σύγχυση, ανταγωνισμό, ενώ οι ήπιες με τη μορφή της αποδοκίμασias, είναι περισσότερο αποτελεσματικές.

6) Ο δάσκαλος είναι ειλικρινής απέναντι στους μαθητές. Η αναγνώριση των δικών του σφαλμάτων είναι ο καλύτερος τρόπος να κερδίσει την εμπιστοσύνη τους και να τους βοηθήσει να μη νοιώθουν άσχημα για τα λάθη τους. Επίσης, ο εκπαιδευτικός θα επαινέσει τους μαθητές όταν πρέπει, αλλά και θα επισημάνει τα λάθη τους με απόλυτη ειλικρίνεια.

7) Αναπτύσσεται στο μαθητή το συναίσθημα της ασφάλειας και του αυτοσεβασμού, ιδιαίτερα όταν αυτός αισθάνεται ανασφάλεια στο σπίτι. Όταν ο μαθητής ξέρει ότι υπάρχει κάποιος που ακούει με κατανόηση τα προβλήματά του, παίρνει θάρρος και τα αντιμετωπίζει με μεγαλύτερη επιτυχία (Αναστασιάδης Β. 1993).

Εκτός από τα παραπάνω, ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται ο διστακτικός μαθητής. Η υπομονή κατά την εξέτασή του και η υποβολή όχι δύσκολων ερωτήσεων συμβάλλουν ώστε να αποκτήσει θάρρος. Αντίθετα η επίπληξη μπροστά στους άλλους επιδεινώνει την κατάστασή του. Τόσο η υπερβολική αυστηρότητα όσο και η υπερβολική προστασία μπορεί να προκαλέσουν συναισθήματα κατωτερότητας τα οποία εμποδίζουν το μαθητή να στηρίζεται στις δικές του δυνάμεις (Αναστασιάδης Β. 1993).

Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται επίσης, ο άτακτος μαθητής. Η ενοχλητική συμπεριφορά έχει τέσσερις τύπους:

- Ενεργητική - εποικοδομητική, φιλοδοξώντας να κερδίσουν τα πρωτεία
- Ενεργητική - καταστρεπτική, παριστάνοντας τον επαναστάτη, τον κακό, τον αναιδή
- Παθητική - εποικοδομητική, προσπαθώντας να γίνει συμπαθής στο δάσκαλο
- Παθητική - καταστρεπτική, εκδηλώνοντας ισχυρογνωμοσύνη, πείσμα, απελπισία.

Ο δάσκαλος πρέπει να πλησιάσει τον άτακτο έφηβο με συμπάθεια και κατανόηση, να τον βοηθήσει να εξωτερικεύσει τα κίνητρα και τους σκοπούς της συμπεριφοράς του και να σημειώσει έτσι κάποια αλλαγή.

Επίσης με τη χρησιμοποίηση της ομάδας στην οποία ο έφηβος συνήθως υπακούει και ακολουθεί τους κανόνες της, επιτυγχάνονται θετικές αλλαγές. Τέλος, είναι δυνατό ο μαθητής να μην αποδίδει όσο πρέπει όταν συνεργάζεται με κάποιον ανεπιθύμητο συμμαθητή. Σε αυτήν την περίπτωση ο δάσκαλος μπορεί να χρησιμοποιήσει το κοινωνιόγραμμα (γραφική παράσταση των ατομικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας) ζητώντας από κάθε μαθητή να του πει τις συμπάθειες και αντιπάθειές του. Με αυτό τον τρόπο γίνεται δυνατή η κατανόηση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών και η ενδυνάμωσή τους (Αναστασιάδης Β. 1993).

Ο Τσιμπούκης κάνει διάκριση μεταξύ δημοκρατικού και αυταρχικού εκπαιδευτικού. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, ο δημοκρατικός δάσκαλος προσπαθεί να νιώσει τα προβλήματα των μαθητών δείχνει κατανόηση στα προβλήματα της συμπεριφοράς τους, σέβεται την προσωπικότητά τους, αγαπάει τον διάλογο και μιλάει λίγο αυτός και πολύ οι μαθητές του. Καθορίζει μαζί με τους μαθητές το σχολικό πρόγραμμα και τα θέματα που θα εξεταστούν. Επίσης κριτήριο για τη βαθμολογία του είναι όλη η προσωπικότητα του παιδιού, ο τρόπος χρησιμοποίησης των ικανοτήτων τους και οι προσπάθειές τους. Τέλος, συνεργάζεται με τους γονείς των μαθητών και επιδιώκει τη

συμμετοχή τους και τη συμπαράστασή τους σ' όλες τις σχολικές εκδηλώσεις.

Αντίθετα, ο αυταρχικός εκπαιδευτικός στερεί τους μαθητές από κάθε πρωτοβουλία και περιορίζει τη σκέψη τους σε καλούπια. Χρησιμοποιεί το μονόλογο αδιαφορώντας για τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους και δε δέχεται απορίες, αντιρρήσεις. Επίσης, η βαθμολογία των μαθητών εξαρτάται από το αποτέλεσμα κι όχι από την προσπάθεια, εφόσον τους κρίνει εμπειρικά. Θεωρεί τον εαυτό του ως μοναδικό παράγοντα αγωγής και απορρίπτει τη συνεργασία με τους γονείς (Τσιμπούκης Ι. 1991).

Το σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα προετοιμάζει τους μαθητές κυρίως για την επαγγελματική αποκατάσταση, αδιαφορώντας για τις ανθρώπινες σχέσεις, τη συναισθηματική ωρίμανση και γενικά την ολοκλήρωση της προσωπικότητας των μαθητών. Η σεξουαλική αγωγή είναι ένα ακόμα θέμα στο οποίο πρέπει να δοθεί σημασία, προκειμένου να εισαχθεί στη σχολική κοινότητα και να αποτελέσει επίσημα μια καθοδηγητικού-συμβουλευτικού τύπου παιδευτική λειτουργία που θα τελείται στα πλαίσια της κοινότητας αυτής.

Με τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ορίζεται εκείνο το μέρος της παιδαγωγικής δραστηριότητας, το οποίο απευθύνεται στο σεξουαλικό βίωμα και συμπεριφορά των νέων ανθρώπων. Ειδικότερα, σημαίνει το

σύνολο κάθε παιδαγωγικής πρόθεσης και θεσμοθετημένων πλαισίων, το οποίο απευθύνεται σε επιθυμούμενες και πραγματικά παρακινούμενες διαδικασίες μάθησης, οι οποίες αφορούν την ανθρώπινη σεξουαλικότητα σε όλες τις πλευρές της (Κονδύλη Α. 1995).

Η εισαγωγή της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης συνδέεται με ορισμένους κινδύνους όπως είναι η περιθωριοποίηση αυτής και η μετατροπή της σε ένα ανιαρό δευτερεύον μάθημα, με σκοπό της απομνημόνευση άγονων πληροφοριών ή η επιλογή αναρμόδιων και συναισθηματικά ανώριμων ατόμων για να τη διδάξουν. Μπορεί ακόμα, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση να καταλήξει σε απρόσωπη ενημέρωση, χωρίς να γίνει αποτελεσματική εξατομικευμένη διαδικασία συμβουλής και καθοδήγησης κάθε παιδιού χωριστά, ως μοναδικής προσωπικότητας (Κρουσταλάκης Γ. 1995).

Όταν υπάρχουν τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω, στη σχέση εφήβου-δασκάλου σε συνδυασμό με την κατάλληλη κατάρτιση του τελευταίου, η σχολική σεξουαλική αγωγή να λειτουργήσει ικανοποιητικά και να επιτευχθούν οι στόχοι της, οι οποίοι είναι:

- Ευρύτητα αντιλήψεων και ειλικρίνειας. Όταν υπάρχει κλίμα ειλικρίνειας και ευρύτητας σχετικά με τις σεξουαλικές απόψεις της ανθρώπινης ζωής, μαθητές και δάσκαλοι αισθάνονται ελεύθεροι να εκφράσουν τα αισθήματά τους, τη γνώμη τους.

- Συναισθηματική ασφάλεια, ώστε να μην αισθάνεται ένοχος ο μαθητής μέσα στην τάξη και να μπορεί να εκφράσει τις απορίες του.
- Να προετοιμάσει και να καταστήσει ικανούς τους εφήβους να δεχθούν τις αλλαγές, σωματικές και λειτουργικές, χωρίς συναισθηματικές κρίσεις.
- Να βοηθήσει τους μαθητές να αντιληφθούν τη σχέση μεταξύ της σεξουαλικής ζωής, του έρωτα και των ανθρώπινων σχέσεων και να τους απελευθερώσει από φόβους, ντροπές, ενοχές κλπ.
- Να δώσει τη δυνατότητα στους νέους να υιοθετήσουν θέσεις και απόψεις για τη σεξουαλική ζωή, οι οποίες θα βρίσκονται σε αρμονία με τη δική τους προσωπικότητα (Κιντής Γ. 1995).

Η σεξουαλική αγωγή, συνήθως, προσανατολίζεται σε δύο τάσεις: Την παραδοσιακή, η οποία βασίζεται στον περιορισμό της σεξουαλικότητας στο γάμο, σε αισθήματα ντροπής και αυτοκυριαρχίας. Οι προγαμιαίες σχέσεις είναι ύποπτες και δε γίνονται δεκτές. Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση λειτουργεί με τιμωρίες και με τη συνειδητή ή ασυνείδητη μεταβίβαση αρνητικών στάσεων προς τη σεξουαλικότητα, με το ξύπνημα του φόβου.

Η άλλη τάση, η φιλελεύθερη, βασίζεται στην αποδοχή της σεξουαλικότητας και δεν περιορίζεται στη λειτουργία της αναπαραγωγής. Περιλαμβάνει και ψυχικές και κοινωνικές διαστάσεις της

σεξουαλικότητας και είναι γενικά ανοικτή προς κάθε μορφή σεξουαλικότητας όπως είναι η ομοφυλοφιλία (Κονδύλη Α. 1995).

Σύμφωνα με την Κονδύλη, η σχολική σεξουαλική αγωγή θα πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις πλευρές της ανθρώπινης ύπαρξης: βιολογική (ανατομία και φυσιολογία της αναπαραγωγικής και σεξουαλικής λειτουργίας), τεχνική (ο έλεγχος της γονιμότητας), ηθική και συναισθηματική (αξίες, θέσεις, πεποιθήσεις). Στόχοι της είναι η ενσωμάτωσή της στη γενική εκπαίδευση. Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δε φέρεται ως μεμονωμένο αντικείμενο, αλλά υπεισέρχεται σε όλα τα μαθήματα με την ανάλογη προβληματική. Σήμερα, τα βιβλία που αναφέρονται στη σεξουαλική αγωγή είναι της βιολογίας και των θρησκευτικών στο Λύκειο (Κονδύλη Α. 1995).

Τα βιβλία της βιολογίας αναφέρονται επιγραμματικά στη γονιμοποίηση και αναπαραγωγή από βιολογική πλευρά και στην ανατομία του γεννητικού συστήματος των δύο φύλων. Θέματα όπως η σημασία της σεξουαλικότητας στην εν γένει ζωή του ατόμου, οι κοινωνικές σχέσεις, η φιλία, παραμένουν εκτός ύλης. Στα βιβλία των θρησκευτικών, από την άλλη, γίνεται μεταφορά των εκκλησιαστικών απόψεων. Οι απαγορεύσεις και η αρνητική στάση προς τη σεξουαλικότητα, παράγουν φόβο και συναισθήματα ενοχής, τα οποία είναι αντίθετα με τους στόχους της σεξουαλικής αγωγής. Το μάθημα των

θηρσκευτικών θα έπρεπε να βοηθά τους εφήβους να διαμορφώσουν απόψεις μέσα από την αντιπαράθεση με τις διαφορετικές ηθικές θεωρίες, καθορίζοντας ταυτόχρονα την ερωτική, συναισθηματική τους ζωή. Ωστόσο, οι μαθητές μπορούν να επεξεργαστούν και να κάνουν κτήμα τους αξίες που αναφέρονται συχνά όπως η πίστη και η αγάπη. Αξίες που είναι σημαντικές για όλες τις σχέσεις, κοινωνικές, ερωτικές, φιλικές (Κονδύλη Α. 1995).

Για να επιτύχει η σχολική σεξουαλική διαπαιδαγώγηση τους στόχους της, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερο βάρος στην ανανέωση των περιεχομένων των σχολικών βιβλίων. Για μια σεξουαλική διαπαιδαγώγηση βασισμένη στην επικοινωνία, το βιβλίο πρέπει να δίνει στους μαθητές κίνητρα και να τους οδηγεί σε ερωτήσεις, ώστε να εκφράσουν τις ιδέες τους και τη γνώμη τους και να ανταλλάσσουν εμπειρίες. Τέλος, το βιβλίο πρέπει να αγγίζει τα καθημερινά προβλήματα των εφήβων ώστε να νιώθουν ότι υπολογίζονται και τα αποτελέσματα να είναι έτσι πιο άμεσα (Κονδύλη Α. 1995).

Προς την κατεύθυνση αυτή φαίνεται να στρέφεται το Υπουργείο Παιδείας με την είδηση της εισαγωγής του προγράμματος της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία. Τα τελευταία χρόνια πραγματοποιούνται στα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης προγράμματα Αγωγής Υγείας, τα οποία είναι εκτός ωρολογίου

προγράμματος και είναι προαιρετικά. Ένα τμήμα της Αγωγής Υγείας θα αναφέρεται στη «σεξουαλική διαπαιδαγώγηση - Δαιφυλικές σχέσεις». Το Υπουργείο Παιδείας έχει αναθέσει τη συγγραφή του βιβλίου σε διάφορους επιστημονικούς φορείς. Το ηλικιακό επίπεδο 15-18 ετών έχουν αναλάβει να εκπονήσουν εκπρόσωποι του Σεξολογικού Ινστιτούτου και της Β΄ Μαιευτικής & Γυναικολογικής κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η «Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση - Διαφυλετικές Σχέσεις» ως ενότητα της Αγωγής Υγείας θα είναι προαιρετική για όλους τους μαθητές και καθηγητές. Δεν θα περιλαμβάνεται στο ωρολόγιο πρόγραμμα και θα διδάσκεται δύο ώρες την εβδομάδα για περίπου 3-4 μήνες.

Η εισαγωγή της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, είναι αναμφισβήτητα ένα σημαντικό βήμα που σηματοδοτεί την έναρξη μιας νέας αντιμετώπισης των ψυχοσεξουαλικών προβληματισμών των εφήβων. Ωστόσο δημιουργούνται κάποια εύλογα ερωτήματα όπως:

- Πώς θα διδαχθεί η σεξουαλική αγωγή; Για να επιτευχθούν τα μέγιστα δυνατά αποτελέσματα το ίδιο μάθημα θα πρέπει να διδάσκεται στο δημοτικό, στο γυμνάσιο και το λύκειο, αλλά με διαφορετική ευρύτητα. Καθώς το παιδί θα μεγαλώνει και θα ωριμάζει, θα διευρύνεται η διδακτέα ύλη η οποία θα περιλαμβάνει βασικές γνώσεις πάνω στην

ανθρώπινη σεξουαλικότητα, αλλά και θέματα που εστιάζονται στα μηνύματα των σχέσεων των δύο φύλων, την έκφραση συναισθημάτων, τις συνέπειες όσον αφορά τη σεξουαλική επαφή.

- Θα επιτευχθούν οι στόχοι της σεξουαλικής αγωγής με τη μορφή προαιρετικού μαθήματος; Αρκούν 2 ώρες την εβδομάδα για 3-4 μήνες για την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των μαθητών;
- Ποιός θα διδάξει το μάθημα; Τι εκπαίδευση πρέπει να έχουν αυτοί που θα διδάξουν; Ποιός θα εκπαιδεύσει τους δασκάλους; Ποιά η μεθοδολογία μάθησης;.

Όπως γίνεται αντιληπτό, υπάρχουν σημεία που χρειάζονται διευκρινήσεις και περαιτέρω επεξεργασία προκειμένου η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση να επιτύχει τους στόχους της και να μειωθεί ο κίνδυνος της ομαδικής και απρόσωπης ενημέρωσης.

Γ. ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Το θρησκευτικό βίωμα είναι έμφυτο στον άνθρωπο. Η μεταφυσική ανησυχία, η ανασφάλεια που αισθάνεται μπροστά στο μεγαλείο του κόσμου, συνοδεύει τον άνθρωπο από τα πρώτα βήματά του στο δρόμο της ιστορίας. Έχει ανάγκη να πιστεύει σε κάτι ανώτερο από αυτόν, τον Θεό. Το παιδί εσωτερικεύει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος, τις οποίες στην εφηβεία αμφισβητεί.

Οι περισσότεροι νέοι είναι αποξενωμένοι από τη θρησκευτικότητα και αυτό πηγάζει τόσο από τον ίδιο τον έφηβο (λόγω της ηλικιακής φάσης) όσο και από την αδυναμία της θρησκείας να ανταποκριθεί στις ανάγκες του. Ο έφηβος αναζητά το νόημα της ύπαρξής του στην κοινωνία και τον κόσμο γενικά, αναζητά τον εαυτό του και διερωτάται για τη διαδικασία διαμόρφωσης της ταυτότητάς του. Δεν αποδέχεται παθητικά οποιοδήποτε σύστημα συμπεριφοράς, αλλά κρίνει ότι του απαγορεύεται στερεοτυπικά. Το κράτος, το σχολείο, η θρησκεία δεν ανταποκρίνονται πλέον στις ανάγκες του (Κορώσης Κ. 1997).

Είναι ευνόητο λοιπόν, πως η θρησκευτικότητα κλονίζεται εφόσον αποτελεί ένα μέρος του συστήματος το οποίο αμφισβητεί ο έφηβος. Σύμφωνα με τον έφηβο το κοινωνικό σύστημα δεν λειτουργεί ικανοποιητικά, οι αξίες και τα ιδανικά των ενηλίκων είναι ψεύτικα, τα

«πιστεύω» τους δεν αντανακλούν στην πραγματικότητα. Η θρησκεία διδάσκει περί αγάπης, δικαιοσύνης, σωφροσύνης, ο κόσμος όμως στον οποίο ζει ο έφηβος χαρακτηρίζεται από αδικία, ιδιοτέλεια και ο σύγχρονος τρόπος ζωής δεν συμβαδίζει με την εγκράτεια και τον ασκητισμό που κηρύττει η Εκκλησία.

Σύμφωνα με τον Κ. Κορώση (1997) εμφανίζεται η τάση ενός θρησκευτικού αναπροσανατολισμού, η οποία σημαίνει ότι η εφηβική ανάγκη για ανακατάληψη νέων αντιλήψεων και νέων τύπων συναναστροφής, συνεπάγεται και θετικές διαδικασίες. Στα πλαίσια των διαδικασιών αυτών συντελείται μια αναδιαμόρφωση της σφαίρας των ιδεών και των βιωμάτων. «Εάν οι νέοι τρόποι ζωής και τα νέα σχήματα συναναστροφής δεν εμπυχώνουν ή δεν υποτειχίζουν ενθαρρυντικά και δημιουργικά τη βιωματική ικανότητα των εφήβων, τότε συνδουλίζουν τις συγκρούσεις τους με τη γενιά των μεγάλων και προκαλούν διχοστασίες στο διαπροσωπικό πεδίο του οικογενειακού περιβάλλοντος».

Σύμφωνα με τον Α. Ασπιώτη (1952) στον κλονισμό της θρησκευτικότητας του εφήβου συντελούν οι παρακάτω παράγοντες:

- Μια «δισπασμένη θρησκευτικότητα του περιβάλλοντος». Ο έφηβος επειδή διέρχεται μια περίοδο αναπροσαρμογής αναζητά μια συνεπή ζωή και αισθάνεται αποστροφή προς ό,τι θεωρεί ως μη γνήσιο. Από την άλλη πλευρά όμως, καθώς παρακολουθεί τις ενέργειες των

γονέων οι οποίες δεν συμβαδίζουν με τα λόγια τους περί αγάπης και ηθικότητας, δε μπορεί να διακρίνει αν αυτή η διάσταση οφείλεται στην ουσία της θρησκείας ή στην ασυνέπεια των γονέων και γενικά των ενηλίκων.

- Η αναπτυσσόμενη κριτική ικανότητα. Ο έφηβος έχει την τάση να μη δέχεται τίποτα ως αυταπόδεικτο και επιθυμεί να διαμορφώσει τις αρχές και πεποιθήσεις του, μέσω προσωπικής έρευνας. Αυτή η έρευνα όμως γεννά ερωτήματα και αμφιβολίες και για να στηρίξει ό,τι πιστεύει, ζητά αποδείξεις. Οδηγείται έτσι σε μια διαφορετική θεωρητική κατασκευή, είτε εγκαταλείπει το όλο το πρόβλημα.
- Η ασυνέπεια των πιστών. Η ασυνέπεια πολλών πιστών έχει ως αποτέλεσμα να εμφανίζει αυτούς ως αποτυχημένους κοινωνικά, πράγμα το οποίο απογοητεύει τον έφηβο.
- Έλλειψη πείρας της ζωής. Η πείρα της ζωής θα αποκαλύψει στον έφηβο ότι όσα ελπίζει και προσδοκά τώρα δεν είναι ρεαλιστικά.
- Η μη ανεύρεση αποστολής. Ο έφηβος δε μπορεί να κατανοήσει τι ακριβώς μπορεί να προσφέρει στη ζωή του εάν θα είναι συνεπής στην πίστη. Αναρωτιέται αν αυτό σημαίνει απόσυρση σε κάποια Μονή ή στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής.
- Η συνειδητή ή όχι εξάρτηση εκ μέρους των μεγαλύτερων. Η πίστη έχει αντικατασταθεί από την τύχη ή άλλα συστήματα όπως η

μεταφυσική. Η επιστήμη δίνει δικές της εξηγήσεις για τη δημιουργία του κόσμου και για τα φαινόμενα της φύσης. Ο έφηβος, έτσι, απορρίπτει την πίστη σε ένα ανώτερο Όν και στρέφεται προς άλλες κατευθύνσεις.

- Το κακό παράδειγμα της κοινωνίας. Ο έφηβος κατά την αναζήτηση προτύπων παρακολουθεί τα παραδείγματα άλλων. Η επιφανειακή κοινωνική επιτυχία που επιτυγχάνεται με θεμιτά ή αθέμιτα μέσα, επηρεάζει την αντίληψη του εφήβου.
- Λόγοι ηθικής τάξης. Ακόμα κι αν όλα τα παραπάνω αντιμετωπιστούν, ο έφηβος καθώς εξελίσσεται, θα συναντήσει μια πλευρά της φύσης τους, μια εσωτερική τάση προς το εύκολο, το ταπεινό «το εν τω ανθρώπω κακόν»

Όσον αφορά τη σεξουαλικότητα, υπάρχουν σαφείς διαφορές στη στάση του εφήβου και της Εκκλησίας. Ο έφηβος αρχίζει να γνωρίζει το σώμα του, την ιδιαιτερότητα των δύο φύλων. Δημιουργεί σχέσεις έως ότου καταλήξει ενήλικος πλέον, σε εκείνο το πρόσωπο που θεωρεί κατάλληλο για τον ίδιο. Οι ιερείς, από την άλλη πλευρά εμφανίζονται άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο αυστηροί όσον αφορά την σεξουαλικότητα στην εφηβεία.

- **ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ**

Η στάση του Χριστιανισμού απέναντι στη σεξουαλικότητα του ανθρώπου περιορίζεται συνήθως σε τρεις καθορισμένες μορφές. Η πρώτη είναι η στάση της ασκητικής παράδοσης που ανάγεται στα πρώτα χρόνια του χριστιανισμού, σύμφωνα με την οποία η σεξουαλική ζωή δε μπορεί να παίξει κανένα θετικό ρόλο στη διαδικασία της πνευματικοποίησης. Αντίθετα την θεωρεί ως ένδειξη της αμαρτωλής και εκφυλισμένης κατάστασης. Η αγάπη μεταξύ των δύο φύλων υφίστανται μόνο στα πλαίσια του γάμου.

Η δεύτερη στάση έναντι της σεξουαλικότητας εκδηλώνεται σε σχέση με το γάμο. Εδώ η σεξουαλική ζωή γίνεται αποδεκτή ως μια αναγκαία λειτουργία για την τεκνοποίηση και διαιώνιση του ανθρώπινου είδους, αλλά και ως παραχώρηση σε όσους δεν έχουν τη δυνατότητα να αντέξουν την πειθαρχία της αγαμίας.

Η τρίτη στάση αφορά τις εκδηλώσεις της σεξουαλικότητας εκτός γάμου, οι οποίες καταδικάζονται ως έκλυση και αμαρτία σε κάθε περίπτωση (Sherrard P. 1994).

Σύμφωνα με τον Βουλγαράκη Η. (1995), παλαιότερα η ηλικία που επιτρεπόταν να συναφθεί γάμος ήταν για τα αγόρια το 14^ο και για τα κορίτσια το 12^ο έτος. Οι ιερείς συνιστούσαν την επίσπευση του γάμου

ιδιαίτερα των αγοριών, επειδή αυτά κυκλοφορούσαν κι έξω από το σπίτι, ενώ η έξοδος των κοριτσιών ήταν δυσκολότερη. Όταν οι έφηβοι ενηλικιώνονταν και δεν είχαν παντρευτεί, έπρεπε να καταφύγουν στη βοήθεια φίλων ή να ζητούν τη μεσολάβηση προξενήτρας.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι δυνατότητες γένεσης του έρωτα ήταν τρεις: Η πρώτη μέσα από το γάμο, η δεύτερη πριν από το γάμο, που αφορά τον εφηβικό μονόπλευρο έρωτα. Στην περίπτωση αυτή ο πόθος παρέμενε ανεκπλήρωτος και ο νέος αγνός μέχρι το γάμο. Η τρίτη δυνατότητα σχετίζεται με τη σαρκική επαφή ακόμα και χωρίς αληθινό έρωτα και περιλαμβάνει τις σχέσεις με πόρνες, τις μοιχείες και τις περιπέτειες με χήρες. Στην περίπτωση αυτή το άτομο ντρέπεται να ομολογήσει τον έρωτά του (Βουλγαράκης Η. Διαφυλικές σχέσεις, 1995).

Είναι αναμφισβήτητο ότι η ερωτική ορμή έχει κατ' εξοχήν θέση σε μια σχέση αγάπης μέσα στο γάμο. Η ερωτική ορμή είναι αυτή που προσεγγίζει τα δύο φύλα. Αν δεν υπάρχει έλξη, τα φύλα δεν πλησιάζει το ένα τ' άλλο. Η Εκκλησία δέχεται τον έρωτα, την κλίση, ή την αγάπη του ενός φύλου προς το άλλο. Τη θεωρεί μάλιστα θεμελιώδες συστατικό του γάμου. Η σεξουαλική αγάπη είναι αποδεκτή όταν το σώμα δεν αποτελεί απλώς μέσο αυτοϊκανοποίησης ή αυτοσκοπός. Ο άνδρας και η γυναίκα γίνονται «σάρκα μία», με τον άλλον, όχι για να ικανοποιήσουν τον εγωισμό τους, αλλά για να γνωρίσουν τον άλλον ως ολοκληρωμένη

οντότητα. Τον άλλον ως ολοκληρωμένη οντότητα πέρα από την εξωτερική επιφάνεια (Σταυρόπουλος Α., Διαφυλικές Σχέσεις, 1995).

Στα χριστιανικά κείμενα γίνεται διάκριση μεταξύ αγάπης και επιθυμίας. Η επιθυμία παρουσιάζεται ως επιθυμία αυτοϊκανοποίησης. Είναι μια επιθυμία να κατέχουμε κάτι, να το αναγκάζουμε να υπηρετεί το δικό μας σκοπό και να γίνει κτήμα μας. Στην επιθυμία πόλος έλξης είναι ο ίδιος ο εαυτός μας και το πρόσωπο που την κεντρίζει είναι απλώς ένα αντικείμενο. Γι' αυτό και η επιθυμία παύει όταν ικανοποιηθεί, τελειώνει με την αυτοϊκανοποίηση και εξαφανίζεται. Στην αγάπη πόλος έλξης δεν είναι ο εαυτός μας, αλλά ο άλλος. Η αγάπη δεν ικανοποιείται αλλά πληρώνεται με μια απόλυτη πράξη προσφοράς, με την οποία ο άνθρωπος υπερβαίνει τον εγωισμό του (Sherrard P. 1994).

Σύμφωνα με τον Sherrard, αν ο άνδρας ή η γυναίκα κοιτάζουν ο ένας τον άλλον, όχι για εγωιστική απόλαυση, ούτε για το κορμί του και μόνο, τότε δεν προσθέτει τίποτα στο σύνολο των αμαρτιών του. Αν μπορεί να αντικρίξει και να αγαπά τον άλλον όπως είναι, ως μια ολοκληρωμένη οντότητα, τότε βρίσκεται κοντά στο σημείο που θα αγαπήσει τον Θεό με όλη την καρδιά του, σε μια μορφή ανώτερη σε σχέση με την ικανότητά του να βλέπει. Θα μπορέσει ίσως να αγαπήσει τον Θεό ελεύθερο από κάθε μορφή. «Όμως σίγουρα είναι καλύτερο για τον άνθρωπο να αγαπά τον Θεό σε μια μορφή στην οποία μπορεί να

ανταποκρίνεται και που έχει νόημα γι' αυτόν, απ' ότι να φαντάζεται ότι αγαπά έναν άμορφο Θεό, ενώ στην πραγματικότητα απλώς απευθύνεται σε ένα πνευματικό κενό. Γιατί, με τον τρόπο αυτό, - αγαπώντας τον Θεό στα πλάσματά του- έρχεται τουλάχιστον σε επαφή με το Θείο» (Sherrard P. 1994).

Κατά τον χριστιανισμό η μόνη αγάπη μεταξύ ατόμων, ακόμα κι όταν αυτά είναι σύζυγοι, η οποία δεν είναι κατάχρηση και αυτοσκοπός, είναι εκείνη στην οποία η ένωση άνδρός και γυναικός αναγνωρίζει τη σύνδεση των δύο εσωτερικών εαυτών τους, έτσι ώστε ο καθένας να προσφέρει τον εαυτό του στην ιερή οντότητα του άλλου, στον Θεό που ενυπάρχει μέσα του. Ο Sherrard υπογραμμίζει πέντε όρους που πρέπει να εκπληρωθούν ώστε η συνάντηση άνδρός και γυναικός να είναι ολοκληρωμένη:

- Ο πρώτος είναι ότι ο άνδρας και η γυναίκα πρέπει να αποκτήσουν πλήρη επίγνωση της δέσμευσης που έχουν αναλάβει. Δεν πρέπει να βλέπουν τον άλλον ως μέσο ή σημείο αφετηρίας για οποιονδήποτε σκοπό. Ούτε πρέπει να χρησιμοποιούν τη σχέση για κάποιον σκοπό στον οποίο δεν συνεισφέρει προσωπικά ο άλλος, ως ενεργός συμμετοχος. Η αγάπη του ενός για τον άλλον πρέπει να είναι αγάπη προσωπική, αφοσιωμένη, χωρίς να προσπερνά καμία πλευρά της

ταυτότητας του άλλου στο όνομα ενός σκοπού που την υποβαθμίζει ή την εξιδανικεύει λανθασμένα.

- Ο δεύτερος όρος είναι ότι η αγάπη μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας πρέπει να είναι μια αγάπη πλήρως σεξουαλική. Το πνευματικό μέρος της ύπαρξης του ανθρώπου περιλαμβάνει όλες τις πλευρές του εαυτού του ακόμα και την εξωτερική -το σώμα με τα όργανά του- η οποία αποτελεί την εικόνα της εσώτατης πλευράς. Η μη σεξουαλική αγάπη μπορεί να είναι πλήρης αφοσίωσης και αυτοθυσίας, αδυνατεί όμως να θέσει σε κίνηση τη μεταμορφωτική διαδικασία που αποτελεί το κλειδί στη σχέση. Από την άλλη, η σεξουαλικότητα χωρίς αγάπη είναι τυφλή και άπληστη. Αναζητά την ικανοποίησή της και ολοκληρώνεται μόνο με την απόκτησή της. Είναι ανίκανη να δει στον άλλον κάτι περισσότερο από ένα αντικείμενο πόθου, κι όταν η επιθυμία της ικανοποιηθεί, το ενδιαφέρον παύει μέχρι να κεντριστεί ξανά.
- Η γενετήσια πράξη, όχι μόνο δεν ολοκληρώνει τη σεξουαλική αγάπη μεταξύ άνδρα και γυναίκας, αλλά είναι μόνο μια μορφή έκφρασης και μπορεί να αποτελέσει και εμπόδιο στην ολοκλήρωσή της. Κι αυτός είναι ο τρίτος όρος. Οι σεξουαλικές δυνάμεις, δηλαδή, πρέπει να εκφραστούν και σε επίπεδα της ανθρώπινης ύπαρξης ανώτερα από το φυσικό, το θυμικό ή και το συναισθηματικό επίπεδο. Δεν αρκεί

μόνο η φυσική και συναισθηματική συμφωνία μεταξύ άνδρα και γυναίκας, αλλά απαιτείται και η κατανόηση στο διανοητικό επίπεδο, όπως και ο κοινός πνευματικός προσανατολισμός, η κοινή πνευματική προσδοκία.

- Ο τέταρτος όρος απορρέει από τα παραπάνω. Για να ολοκληρωθεί η ένωση, πρέπει να περιλαμβάνει όλα τα επίπεδα της ύπαρξης. Όμως αυτό είναι αδύνατον εάν δεν έχουν αναπτυχθεί όλα τα επίπεδα και εάν δεν υπάρχει πόλωση μεταξύ τους όταν αναπτύσσονται. Δεν μπορεί κάποιος να «παντρευτεί» τη διανοητική πλευρά της φύσης του άλλου, ούτε και οι σεξουαλικές δυνάμεις μπορούν να εκφραστούν σε αυτή την πλευρά της φύσης του ενός, εάν η αντίστοιχη πλευρά του άλλου δεν έχει αναπτυχθεί ή δεν δύναται να αναπτυχθεί ή εάν ακόμα ακολουθεί έναν διαφορετικό τύπο ανάπτυξης. Επίσης, εάν ο ένας σύντροφος αναπτύσσεται ασύμφωνα με την ικανότητα του άλλου, το ασύμβατο μέρος του εαυτού του θα αναζητήσει την έκφρασή του σε κάποια άλλη σχέση ή τουλάχιστον θα αδυνατεί να λειτουργήσει δημιουργικά στην τωρινή σχέση. Η πραγματική και διαρκής ένωση είναι αδύνατη εάν οι σύντροφοι εξελίσσονται με διαφορετικούς τρόπους και αναπτύσσουν συγκρουόμενα ενδιαφέροντα και ανόμοιες πνευματικές ιδιότητες.

- Η πραγμάτωση των παραπάνω προϋποθέτων την εκπλήρωση ενός πέμπτου όρου. Η ικανότητα της σεξουαλικής αγάπης να μεταμορφώσει τη φύση του άνδρα και της γυναίκας μέσω της αμοιβαίας σχέσης τους, απαιτεί την απόλυτη και συνεχή δέσμευσή τους. Εάν η σχέση είναι μερική, ή αν οι σεξουαλικές δυνάμεις του ενός αντί να συναντώνται σε όλα τα επίπεδα -φυσικό, συναισθηματικό, νοητικό και πνευματικό- με τα αντίστοιχα επίπεδα του άλλου, πολώνονται σε ένα από αυτά τα επίπεδα, τότε οι δυνάμεις αυτές δε θα μπορέσουν να ενεργοποιήσουν τις λειτουργίες των ανωτέρω επιπέδων. Απαιτείται μακρόχρονη και στενή συντροφιά προκειμένου η αμοιβαία συμπάθεια να εκδηλωθεί διαδοχικά σε όλα τα επίπεδα της φύσης του ανθρώπου. Οι περαστικές σχέσεις, οι οποίες διαλύονται πριν διαδραματιστεί αυτή η διαπλοκή, έχουν σαν αποτέλεσμα να εξαντλούνται και σπαταλώνται οι σεξουαλικές δυνάμεις, εμποδίζοντας την ολοκλήρωση της ένωσης. Σύμφωνα με τον Χριστιανισμό η συντροφική πίστη η οποία δεν ισχύει μόνο για τη γενετήσια πράξη, παίζει θετικό ρόλο στη σχέση μεταξύ άνδρα και γυναίκας. Χωρίς αυτήν, ο ένας ή και οι δύο σύντροφοι, θα διαλύσουν την ολοκληρία ή συνέχεια της σχέσης του με τρόπο που μπορεί μεν να κολακεύει το εγώ τους, θα ματαιώσει όμως την τελική τους ένωση. «Τα δύο άτομα αρνούνται το εγώ τους για να προσφερθεί

ανεπιφύλακτα ο ένας στον άλλον. Σε τούτη την προσφορά κανείς δεν θα οικειοποιηθεί ό,τι προσφέρει ο άλλος, αντίθετα, ο καθένας τους θα το προσφέρει πάλι πίσω, μαζί με τον εαυτό του, στην πηγή ζωής που έχει πια ανακαλύψει στον άλλον» (Sherrard P. 1994).

Σύμφωνα με τον Σταυρόπουλο Α. (1995), η αγάπη για κάθε χριστιανό είναι το μοναδικό πράγμα που οφείλει προς τον πλησίον του και ιδιαίτερα προς τα πρόσωπα εκείνα με τα οποία τον ενώνει η φυσική έλξη. Η αγάπη όμως δεν είναι αυτονόητη, αλλά μαθαίνεται. Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στο χώρο της Εκκλησίας έχει ως στόχο να βοηθήσει το παιδί και τον έφηβο να αποδεχθεί ολοκληρωτικά το φύλο του και όλες τις λειτουργίες και τους ρόλους που συνεπάγεται το να είναι αγόρι ή κορίτσι. Στη συνέχεια θα τον βοηθήσει να διαμορφώσει τη σχέση του με το άλλο φύλο, εμπνέοντάς του στάση αγάπης. Όταν η σχέση των γονέων βασίζεται στις αρχές που υπηρετεί ο Χριστιανισμός, δηλαδή στο σεβασμό, τη στοργή και την αγάπη, τότε αδιαίσθητα διαπαιδαγωγούν τον έφηβο για να μπορέσει κι εκείνος αργότερα να δημιουργήσει μια ανάλογη σχέση. Όταν το παιδί και ο έφηβος ζουν σε κλίμα αγάπης, θα μπορέσει να καρποφορήσει και η αγωγή που αποσκοπεί σε μια ιδιαίτερη πτυχή της αγάπης, στη γενετήσια ορμή. Ο Χριστιανισμός συμβάλλει ακόμα στη διαμόρφωση αρετών όπως η σεμνότητα, η εντιμότητα, ο σεβασμός για τον άνθρωπο, γι' αυτό ορισμένα ιερά

κείμενα θεωρείται ότι μπορούν να χρησιμεύσουν ως κείμενα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης με την ευρεία έννοια.

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στο χώρο της Εκκλησίας δε μπορεί να περιοριστεί σε θέματα που αφορούν αποκλειστικά τη γενετήσια περιοχή ή τις βιολογικές λειτουργίες του φύλου ή τη σεξουαλική πράξη. Θα πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις ψυχολογικές, κοινωνικές, πολιτιστικές σχέσεις ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα. Η σεξουαλική αγωγή στο χώρο της εκκλησίας αναφέρεται και ως αγωγή της σωφροσύνης. Ως σωφροσύνη εδώ ορίζεται η θετική στάση και τρόπος ζωής. Για πολλούς σωφροσύνη σημαίνει να ενεργεί κανείς ανάλογα με τις απαιτήσεις της θέσης και της κατάστασης ζωής που βρίσκεται σε συνδυασμό με την ικανότητα να διακρίνει πρόσωπα και πράγματα. «Σωφροσύνη είναι η συνετή και σύμφωνη με τη ζωή που ζει κανείς χρήση της ερωτικής ορμής». (Σταυρόπουλος Α. Διαφυλικές Σχέσεις, 1995).

Η ασκητική χριστιανική παράδοση που βασίζεται σε αισθήματα ενοχής και φόβου, πρέπει να παραμεριστεί, γιατί ωθεί τους νέους να κρατηθούν μακριά από την πληροφόρηση, ενημέρωση και ερεθίσματα, ώστε να μη θίγουν σεξουαλικά θέματα και να καταπιέζουν τις ανάλογες με την ηλικία τους ανάγκες και ενδιαφέροντα. Η εγκράτεια εξάλλου, δηλαδή η αναβολή ικανοποίησης της σεξουαλικής ορμής, που

επιτυγχάνεται με την απώθηση των σεξουαλικών παραστάσεων και του σεξουαλικού ερεθισμού, μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την πλήρη αποχή, δηλαδή την άρνηση μιας βασικής λειτουργίας της ανθρώπινης φύσης (Ράιχ Β. 1972).

- **ΙΝΔΟΥΙΣΜΟΣ**

Σύμφωνα με τον Ινδουισμό, το κυρίαρχο στοιχείο για κάθε άνθρωπο είναι το «κάρμα» του, η ενσάρκωσή του σ' αυτό τον κόσμο σε κάτι τελείως μοναδικό για κάθε άνθρωπο. Το να είναι κανείς φτωχός ή πλούσιος, ιδεαλιστής ή ρεαλιστής, οι σχέσεις του με τους άλλους, όλα είναι καθορισμένα και δεν έχει καμιά σημασία το τι είναι ή το τι κάνεις. Ούτε και οι σεξουαλικές πρακτικές των ατόμων είναι καλές ή κακές. Είναι απλώς αυτό που είναι.

Ο Ινδουισμός προσπαθεί να ενσωματώσει τη σεξουαλικότητα στην ανθρώπινη ζωή, με σκοπό να φτάσει κανείς στη μοναδική ολοκλήρωση. Η ένωση που πραγματοποιείται ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες κατά τη σεξουαλική πράξη, γίνεται αποδεκτή ως τμήμα μιας κοσμολογικής αρχής, που εκφράζει τη συνένωση όλων των ανθρώπων, όλων των πραγμάτων και όλων των τόπων. Στα ινδικά μνημεία και τους ναούς υπάρχουν γλυπτά όπου απεικονίζονται οι

ερωτικές πράξεις μεταξύ των ανθρώπων και των θεών. Το ινδουιστικό βιβλίο «Κάμα Σούτρα» είναι ένα λεπτομερειακό εγχειρίδιο για το σεξ, το οποίο διδάσκει ότι άνδρες και γυναίκες πρέπει να δώσουν στην ικανοποίηση των αισθήσεων τη μεγαλύτερη δυνατή προτεραιότητα (Αντωνόπουλος Χ. 1997).

Η Ινδουιστική σκέψη και πράξη, εξελίσσονται και αλλάζουν συνέχεια. Αρκετοί πιστοί κάποιων ινδουιστικών αιρέσεων εστιάζονται στον πνευματικό τομέα και αρνούνται πολλές φυσικές ανάγκες και απολαύσεις. Άλλοι που επιλέγουν τα μονοπάτια του «ντάρμα» (ηθική ζωή) ή του «μόκσα» (αποδέσμευση από το συνεχή κύκλο της αναγέννησης μέσω της απάρνησης των σωματικών απολαύσεων και των παθών), πασχίζουν για σεξουαλική αποχή, έτσι ώστε να αφιερώνουν την προσοχή τους στην ανακάλυψη της εσωτερικής γνώσης και γαλήνης. Γενικά όμως η αγαμία δεν παίζει βασικό ρόλο στον Ινδουισμό και οι περισσότεροι ινδουιστές ιερείς παντρεύονται (Αντωνοπούλου Χ. 1997).

- **ΒΟΥΔΙΣΜΟΣ**

Ο Βουδισμός δίνει έμφαση σε μια φιλοσοφία που βλέπει τον πόνο ως ένα βασικό μέρος της επίγειας ζωής. Η απελευθέρωση από τον

πόνο έρχεται μέσω του πνευματικού και ηθικού αυτοεξαγνισμού. Έτσι, η αγαμία είναι επιθυμητή σε μεγάλο βαθμό. Στην πράξη ενώ η αγαμία απαιτείται από τους ιερείς και επιζητείται από τους μοναχούς, οι άλλοι πιστοί είναι συνήθως παντρεμένοι και δεν περιορίζονται ως προς την ερωτική ευχαρίστηση. Ο Βουδισμός θεωρεί την πορνεία σαν κάτι το ταπεινό, αλλά δεν την καταδικάζει, εξαιτίας της πεποίθησης ότι όσοι εκπορνεύονται ακολουθούν το «κάρμα» τους (τη δύναμη που καθορίζει τη μοίρα στην επόμενη ύπαρξή τους) (Αντωνοπούλου Χ. 1997).

- **ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ**

Σύμφωνα με την Αντωνοπούλου, ο Μωάμεθ ο οποίος ίδρυσε τον Ισλαμισμό, άσκησε επιρροή στους πιστούς του πάνω στα σεξουαλικά ζητήματα τόσο μέσω της ζωής του, όσο και μέσω της διδασκαλίας του, όπως αυτή καταγράφεται στο ιερό ισλαμικό κείμενο, στο Κοράνι. Ο Μωάμεθ είχε πολλές συζύγους και παλλακίδες κι επομένως η αγαμία δεν ενθαρρύνεται, οι άντρες μουσουλμάνοι μπορούν να έχουν ως και τέσσερις συζύγους και η σεξουαλικότητα θεωρείται θείο δώρο. Ο ισλαμισμός είναι αρκετά ανεκτικός στα σεξουαλικά ζητήματα αλλά η μοιχεία τιμωρείται με θάνατο. Ακόμα, μοιάζει να είναι προκατειλημμένος εναντίον των γυναικών εφόσον αυτές πρέπει να καλύπτουν συνήθως το

πρόσωπό τους σε δημόσιο χώρο, τα χαρέμια εξακολουθούν να υπάρχουν και η κλειτοριδεκτομή εφαρμόζεται ακόμα και σήμερα σε ορισμένες αιρετικές ομάδες (Αντωνοπούλου Χ. 1997).

- **ΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΣ**

Ο Καθολικισμός υποστηρίζει την αποκλειστική μονογαμία, με σεξουαλικές επαφές προορισμένες και περιορισμένες μόνο για την αναπαραγωγή του είδους, ενώ υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ σωματικού και πνευματικού έρωτα. Η θέση της Καθολικής Εκκλησίας στο θέμα του έρωτα βασίζεται όχι μόνο στα ιερά κείμενα, αλλά και στα παπικά διατάγματα. Έτσι ενώ η ερωτική πράξη μέσα στο γάμο είναι δεκτή εφόσον έχει σκοπό την αναπαραγωγή, όλες οι υπόλοιπες μορφές σεξουαλικής συμπεριφοράς καταδικάζονται (Αντωνοπούλου Χ. 1997).

Σύμφωνα με την Αντωνοπούλου, η «Διακήρυξη σε ορισμένα ερωτήματα που αφορούν στο σεξουαλικό ηθικό κώδικα» που προήλθε από την Ιερά Σύνοδο για το Δόγμα της Πίστης, το 1776, και εγκρίθηκε από τον Πάπα, εξηγεί καθαρά την καθολική θέση για τον έρωτα.

1. Είναι λάθος να θεωρούμε τις βιβλικές γραφές για το σεξ ξεπερασμένες. Οι διδασκαλίες της Εκκλησίας εξακολουθούν να

βρίσκονται σε πλήρη ισχύ, παρόλο που οι κοινωνίες μπορεί να έχουν αλλάξει.

2. Ακόμα και σε αρραβωνιασμένα ζευγάρια, όπου υπάρχει έντονη στοργή, κάθε σεξουαλική πράξη είναι αμαρτία.

3. Κάθε ομοφυλοφιλικός προσανατολισμός που δεν συνοδεύεται από ομοφυλοφιλικές πράξεις, δεν αποτελεί αμαρτία.

4. Ο αυνανισμός, παρόλο που δεν καταδικάζεται συγκεκριμένα από τη Βίβλο, είναι σοβαρή ηθική διαταραχή.

5. Η αγνότητα είναι αρετή, γιατί αποτρέπει την αμαρτία και συγχρόνως αποτελεί ένα υψηλό πνευματικό επίτευγμα.

Επίσης, η Καθολική Εκκλησία δεν αποδέχεται το διαζύγιο σε καμιά περίπτωση και απαγορεύει τη χρήση τεχνητών μεθόδων αντισύλληψης.

Αν και σήμερα πολλοί καθολικοί ιερωμένοι πιστεύουν ότι αρκετές από αυτές τις διδασκαλίες είναι ανεπίκαιρες, η επίσημη θέση της Εκκλησίας παραμένει σταθερή. Το 1987 η Εκκλησία εξέδωσε οδηγίες που ουσιαστικά αντιτίθενται σε όλες τις σύγχρονες τεχνικές οι οποίες χρησιμοποιούνται για την ενθάρρυνση της αναπαραγωγής, περιλαμβανομένης και της τεχνητής γονιμοποίησης, της γονιμοποίησης σε σωλήνα (Αντωνοπούλου Χ. 1997).

- **ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΣΜΟΣ**

Ο Προτεσταντισμός, που αποτελεί μια εναλλακτική μορφή του Καθολικισμού, τοποθετήθηκε απέναντι στα σεξουαλικά ζητήματα με μεγαλύτερο σκεπτικισμό. Οι προτεσταντικές απόψεις ταξινομούνται σε συντηρητικές, μετριοπαθείς και φιλελεύθερες.

- Οι πρώτες περιλαμβάνουν αντιρρήσεις για την έκτρωση, απόρριψη του προγαμιαίου σεξ, καταδίκη της ομοφυλοφιλικής συμπεριφοράς, πολύ αρνητικές κριτικές για το διαζύγιο.

- Οι δεύτερες περιλαμβάνουν αποδοχή γενικά της έκτρωσης, απροθυμία να καταδικάσουν το προγαμιαίο σεξ ως μη σωστό, αποδοχή της αντισύλληψης ως κοινωνικό και ατομικό αγαθό, μεγαλύτερη ανεκτικότητα ως προς την ομοφυλοφιλία και το διαζύγιο.

- Οι φιλελεύθεροι προτεστάντες δε θεωρούν τη Βίβλο ως αλάθητη πηγή αλήθειας, αλλά ως καταγραφή του ανθρώπινου αγώνα για την ανεύρεση του νοήματος της ζωής. Έτσι φαίνονται να είναι ανοιχτοί σε εντελώς νέες προσεγγίσεις πολλών πλευρών της σεξουαλικότητας (Αντωνοπούλου Χ. 1997).

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω, οι θρησκείες είναι περισσότερο ή λιγότερο ανεκτικές έναντι της σεξουαλικότητας και

μπορούν να επηρεάσουν τις πεποιθήσεις σχετικά με τις διαφυλικές σχέσεις. Θρησκευτικές θέσεις που προκαλούν ενοχές και φόβο, πρέπει να αποφεύγονται γιατί είναι δυνατό να προκαλέσουν ψυχοσεξουαλικά προβλήματα στους νέους και μεταγενέστερες παθολογικές συμπεριφορές. Αντίθετα, η μετάδοση αξιών και αρχών, όπως σεβασμός, αλtruισμός και αγάπη, μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για τη διαμόρφωση μιας σεξουαλικής ταυτότητας εναρμονισμένης στην προσωπικότητα του ατόμου.

Δ. ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (ΜΜΕ) εμφανίζονται στη ζωή μας ως η ενασχόληση κατά τον ελεύθερο χρόνο μας και μπορούμε να τα περιλάβουμε στις παθητικές και ανώνυμες ασχολίες, όπως είναι η παρακολούθηση ενός τηλεοπτικού προγράμματος, η ανάγνωση μιας εφημερίδας. Τα ΜΜΕ διακρίνονται σε οπτικοακουστικά (τηλεόραση, ραδιόφωνο) και σε έντυπα (εφημερίδες, περιοδικά).

Οι κύριες λειτουργίες των ΜΜΕ είναι η πληροφόρηση, η μόρφωση και η ψυχαγωγία. Η πληροφόρηση του κοινού για απόψεις, πράξεις, γεγονότα, συμβάντα, αποσκοπεί στο σχηματισμό ή την τροποποίηση της γνώμης, καθώς και στη διάδοση και εκλαΐκευση σημαντικών πολιτισμικά πληροφοριών (πχ. βιβλία τέχνης, λογοτεχνικές εκπομπές). Τα ΜΜΕ προσφέρουν ψυχαγωγία. Πολλά βιβλία, άρθρα, εκπομπές, αναφέρονται στη διασκέδαση, στην προβολή ενός τρόπου ζωής μέσω της παροχής στοιχείων του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία συμβάλλει στην κουλτούρα των μαζών. Η διαδικασία της πολιτισμοποίησης εξαρτάται όμως και από τον δέκτη, γιατί όσο χαμηλότερο είναι το μορφωτικό του επίπεδο, τόσο αυτός είναι λιγότερο ικανός να κατανοήσει και να αφομοιώσει το μήνυμα και τόσο λιγότερος άκριτος είναι (Καζαζή Μ. 1995).

Η διάδοση των ΜΜΕ επέδρασε σημαντικά στις ατομικές και οικογενειακές επιλογές για ψυχαγωγία αλλά και στις ατομικές και συλλογικές δυνατότητες επικοινωνίας. Κατ' αρχάς τα ΜΜΕ μπορούν να λειτουργήσουν ως κίνητρο για συζητήσεις, τόσο για τα παιδιά όσο και για τους ενήλικες και για τις οικογένειες. Επίσης, η τηλεόραση λειτουργεί ως πόλος έλξης, ένας λόγος συνύπαρξης των μελών της οικογένειας, για κάποιο διάστημα κάθε μέρα, στον ίδιο χώρο και με την ίδια απασχόληση. Από την άλλη πλευρά όμως, υπάρχουν περιπτώσεις που καλλιεργείται μια ειδυλλιακή εικόνα της οικογενειακής ζωής ενώ περιφρονούνται οι αξίες εκείνες που θα μπορούσαν να βελτιώσουν και να στηρίξουν τις οικογενειακές σχέσεις (Μουσούρου Λ. Μ. 1996).

Σύμφωνα με τη Σεραφετινίδου Μ. (1987), τα ΜΜΕ συμβάλλουν σημαντικά στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Οι παραδοσιακοί γονείς ανατρέφουν τα παιδιά τους σύμφωνα με αξίες και πρότυπα που είχαν διδαχθεί από το οικογενειακό, ή άμεσο κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζούσαν. Αντίθετα, οι σημερινοί γονείς στρέφονται σε νέους φορείς (ιδιωτικούς ή κρατικούς) για θέματα που αφορούν την κοινωνικοποίηση των παιδιών και γενικότερα, την οικογενειακή ζωή (πρακτικά, συναισθηματικά, οικονομικά). Καθώς τα σύγχρονα ΜΜΕ προσφέρουν καθημερινά νέα πρότυπα συμπεριφοράς, οι γονείς στρέφονται προς αυτά για καθοδήγηση, συμβουλές και «εξειδικευμένες» γνώσεις, εφόσον

βιβλία, περιοδικά, τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εκπομπές παρουσιάζουν θέματα διαπαιδαγώγησης, «επιστημονικά» ελεγμένα.

Σημαντική είναι επίσης η επίδραση των ΜΜΕ στη διαδικασία κοινωνικοποίησης των παιδιών, εφόσον τα παιδιά έρχονται αντιμέτωπα με πληροφορίες που τους επιτρέπουν τη συμμετοχή στη ζωή των ενηλίκων. Παράλληλα, έχουν δημιουργήσει μια εικόνα της παιδικής και εφηβικής ηλικίας (συμπεριφορά, ενδιαφέροντα, διαπροσωπικές σχέσεις). Αυτή η παρουσίαση μιας ενιαίας και ομοιόμορφης συμπεριφοράς, η προβολή των ίδιων προτύπων ή κανόνων συμπεριφοράς, έχει ως συνέπεια να διδάσκεται το άτομο ότι η προσωπική του αξία εξαρτάται από την κοινωνική αναγνώριση και όχι από κάποιες γνώσεις ή ταλέντα και ότι η κοινωνική αναγνώριση επιτυγχάνεται με οποιοδήποτε μέσο θεμιτό ή αθέμιτο. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η αναγωγή της κοινωνικής αναγνώρισης σε ιδανικό, προκαλεί μεγάλη ανησυχία στον έφηβο, ο οποίος επιθυμεί την αποδοχή και την αγάπη του περίγυρου.

Σύμφωνα με την Καζαζή Μ. (1995), τα ΜΜΕ και ιδιαίτερα η τηλεόραση, ως σύστημα της κοινωνίας και ως μέρος της κοινωνίας, έχουν και πολιτικό χαρακτήρα, εφόσον μεταδίδουν πολιτικές απόψεις, γεγονότα, σχόλια. Μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για την προπαγάνδα και για κινητοποίηση του κοινού. Αποτελούν σήμερα,

δηλαδή, ένα μέσο για την παραποίηση και διαστρέβλωση των πληροφοριών ή την κατευθυνόμενη ενημέρωση για τα κοινωνικά προβλήματα και γενικότερα τα εθνικά θέματα.

Τα ΜΜΕ παρέχουν τη δυνατότητα στους αποδέκτες τους να διαμορφώνουν γνώμη για την ομάδα τους, τον κοινωνικό περίγυρο, για γεγονότα και καταστάσεις και να πάρουν θέσεις, συμβάλλοντας έτσι σημαντικά στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Ιδιαίτερα, η επιρροή της τηλεόρασης είναι καθοριστική στη διαμόρφωση της στάσης των τηλεθεατών, στους διάφορους τομείς της ζωής, όπως στις σχέσεις των δύο φύλων, στην αντιμετώπιση μειονοτήτων και άλλων κοινωνικών ομάδων. Αυτή η επιρροή της είναι δυνατόν να προκαλέσει κοινωνικές προκαταλήψεις και στερεότυπα στα παιδιά και τους νέους σχετικά με τις ομάδες αυτές. Μπορούν ακόμα, να αποτελέσουν τέτοιου είδους προγράμματα, λανθασμένα πρότυπα προς μίμηση στην κοινωνική συμπεριφορά.

Σημαντικός ρόλος των ΜΜΕ δεν είναι μόνο να καθοδηγούν την κοινή γνώμη και να διαφοροποιούν τις στάσεις και γνώμες, αλλά και να ενισχύουν και να σταθεροποιούν το υπάρχον σύστημα αξιών. Στο δυτικό καπιταλιστικό σύστημα τα ΜΜΕ και κυρίως η τηλεόραση, μεταδίδουν και ενισχύουν την ιδεολογία και τις αξίες της αστικής τάξης, επιδιώκοντας να επηρεάσουν προς αυτή την κατεύθυνση και τις αξίες

των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Η τακτική αυτή είναι δυνατόν να προκαλέσει αρνητικές αντιδράσεις και επιθετική συμπεριφορά ιδιαίτερα στους νέους των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, όταν αυτοί διαπιστώσουν ότι οι αξίες τους παραμελούνται. Αλλά, ακόμα κι αν αποδεχθούν τις αξίες της μεσαίας κοινωνικής τάξης, θα δυσκολευτούν να ακολουθήσουν το νέο τρόπο ζωής.

Σύμφωνα με τον Βουιδάσκη Β. (1992), όταν ο τηλεθεατής και ιδιαίτερα ο έφηβος (που σπαταλά ένα σημαντικό μέρος του χρόνου του παρακολουθώντας το τηλεοπτικό πρόγραμμα), διαπιστώνει ότι υπάρχει κάποια ομοιότητα μεταξύ του εαυτού του και του τηλεοπτικού ήρωα, τότε η μαθησιακή διαδικασία είναι έντονη. Έτσι, η τηλεοπτική βία και επιθετικότητα, έτσι όπως προβάλλονται είναι δυνατό να επηρεάσουν καθοριστικά τη συμπεριφορά των παιδιών και των νέων και να εισαγάγουν μια νέα ηθική κι ένα νέο κώδικα αξιών, ο οποίος με τη συχνή επανάληψη γίνεται τελικά αποδεκτός. Καθώς τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα και ευκολότερα την επιθετική συμπεριφορά ενός γνωστού και όμοιου με αυτά προτύπου από όσο τη συμπεριφορά ενός άγνωστου, που βλέπουν για πρώτη φορά, μια ομοιότητα στην ηλικία, στο φύλο, τα οδηγούν άμεσα στην ταύτιση μαζί του κι επομένως σε ευκολότερη μάθηση, αποδοχή και επανάληψη των πράξεών του σε κάποια χρονική στιγμή, όταν υπάρξει κατάλληλη υποκίνηση.

Τρόποι συμπεριφοράς που παρουσιάζονται σε τηλεοπτικές σκηνές βίας και επιθετικότητας, μοιάζουν ρεαλιστικοί και φαίνεται να συμβαίνουν σε γνώριμο περιβάλλον, με αυτό που ζει ο νέος, είναι δυνατό με τη διαδικασία της παρατήρησης να μαθευτούν από αυτόν και να εκδηλωθεί μακροπρόθεσμα η επιθετική συμπεριφορά. Όσο περισσότερο πλησιάζει την πραγματικότητα η παρουσίαση της βίας, τόσο αποτελεσματικότερη είναι η επίδραση που ασκείται στα παιδιά και τους νέους και επιτυγχάνεται η διαδικασία της μάθησης της συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Παράλληλα, όσο περισσότερη ώρα κάθονται τα παιδιά στην τηλεόραση, τόσο πιο κοντά στην πραγματικότητα θεωρούν πως βρίσκονται, τόσο πιο κοντά στην πραγματικότητα θεωρούν πως βρίσκονται και τα τηλεοπτικά προγράμματα.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σκοπός των ΜΜΕ είναι να προσελκύσουν τον αποδέκτη, γι' αυτό παρουσιάζουν τις πιο εντυπωσιακές ειδήσεις, στις οποίες βασικές ανθρώπινες αξίες καταπατούνται (όπως εγκλήματα, τρομοκρατία, συμπλοκές). Ως αποτελεσματικότερη λύση στην αποκατάσταση της κοινωνικής τάξης προβάλλεται ο νόμος του ισχυρού, ο νόμος της βίας ιδιαίτερα στα τηλεοπτικά προγράμματα. Η παράνομη συμπεριφορά και η εκτροπή από τους γραπτούς ή και άγραφους νόμους εμφανίζεται με τέτοιο

τρόπο, ώστε να παίρνει τη μορφή νόμιμης πρόκλησης στην υπάρχουσα κοινωνικής τάξης (Βουιδάσκη Β. 1999).

Η επίδραση των ΜΜΕ δεν περιορίζεται μόνο στις στάσεις και τις αξίες του κοινού αλλά περιλαμβάνει και τους κοινωνικούς ρόλους. Ιδιαίτερα τα παιδιά και οι έφηβοι ταυτίζονται πολύ εύκολα με τα πρότυπα συμπεριφοράς που προβάλλονται και στη συνέχεια τα μιμούνται στην καθημερινή ζωή. Τα πρότυπα αυτά αντικατοπτρίζουν και ενισχύουν τις κοινωνικές αντιλήψεις σχετικά με τους ρόλους των φύλων.

Σύμφωνα με την Καζαζή (1995), η γυναίκα εμφανίζεται στα ΜΜΕ και ιδιαίτερα στην τηλεόραση, συνήθως στους παραδοσιακούς ρόλους (σύζυγος, μητέρα, νοικοκυρά) και υποβαθμισμένη συγκριτικά με τον άντρα ο οποίος κυριαρχεί σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής (δυνατός, σεβαστός από το κοινωνικό σύνολο, υπεύθυνος σύζυγος και πατέρας). Αντίθετα, η γυναίκα ακόμα κι όταν παρουσιάζεται πετυχημένη, αυτό οφείλεται συνήθως στην εξωτερική της εμφάνιση. Στις τηλεοπτικές διαφημίσεις, παράλληλα, η γυναίκα γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης και εμφανίζεται σε βοηθητικούς ρόλους τόσο στο χώρο της εργασίας όσο και του σπιτιού.

Όσον αφορά τη διαφήμιση που χρησιμοποιείται από τα ΜΜΕ θα πρέπει να τονιστεί ότι προβάλλει ένα κόσμο, όπου η επιτυχία και η αξία του ατόμου κρίνεται από τα υλικά αγαθά (ακριβά ρούχα, αυτοκίνητα

κ.ά.). Όταν αυτός ο ονειρικός κόσμος διαψεύδεται από την πραγματικότητα, ο αποδέκτης και ιδιαίτερα ο έφηβος, μπορεί να αισθανθεί απογοητευμένος ακόμα και αδικημένος μπροστά στην άνισα κατανομημένη «ευτυχία». Παράλληλα, η προβολή των αντικειμένων ως μέσα για την έκφραση των συναισθημάτων και την ικανοποίηση μη υλικών αναγκών, έχει ως αποτέλεσμα έκπτωση των ανθρώπινων σχέσεων.

Εκτός από τα παραπάνω θα πρέπει να αναφερθεί επίσης ότι τα ΜΜΕ χρησιμεύουν ως φυγή από την πραγματικότητα, παρουσιάζουν συχνά επώνυμους ως είδωλα, τα οποία ενδείκνυται να μιμηθεί κανείς, εμφανίζουν με λίγο λόγια ένα ονειρικό κόσμο, στον οποίο οι αποδέκτες θα ήθελαν να καταφύγουν. Αυτή η φυγή δε σημαίνει ότι λύνει τα προβλήματα, αλλά αποσπά την προσοχή από τα καθημερινά προβλήματα κι έτσι τα άτομα βοηθούνται να συμβιβαστούν με τους καθημερινούς κοινωνικούς εξαναγκασμούς, αλλά και να αναζωογονηθούν.

Σύμφωνα με τον Κυνηγό, τα ΜΜΕ δεν προβάλλουν το κανονικό, το ομαλό, αλλά αντίθετα προβάλλουν την εξαίρεση, τη βία και το κανονικό. Επίσης ψυχαγωγούν με κριτήριο ποιότητας την ακροαματικότητα, δηλαδή με θέματα που συναρπάζουν όσο το δυνατό περισσότερους, γιατί απευθύνονται στις πιο απλοϊκές τάσεις μας και δεν

απαιτούν καμία προσπάθεια ή καλλιέργεια. Ιδιαίτερα η τηλεόραση καταδικάζει το παιδί και τον έφηβο σε παθητικότητα, εφόσον αντί να αναπτύσσουν την φαντασία, μιμούνται και αντιγράφουν ό,τι είδαν στην τηλεόραση.

Η τηλεόραση προβάλλει όλο και περισσότερο σεξ. Το σεξ όπως παρουσιάζεται από αυτή μπορεί να είναι αισθησιακό, πορνογραφικό ή σπανιότερα η ολοκλήρωση μιας αγάπης. Το σεξ μπορεί να έχει μια βίαιη και αρνητική πλευρά, που συχνά συνδέεται με την σκληρότητα και το σαδισμό, μπορεί να εμπεριέχει συναισθήματα φόβου και ταπείνωσης ή μπορεί να παρουσιάζεται ως μια πράξη αγάπης. Ταυτόχρονα, προβάλλονται λόγω ακροαματικότητας, οι δολοπλοκίες, οι εφήμερες σχέσεις, οι απιστίες. Ο έφηβος παρακολουθώντας όλα αυτά είναι δυνατό να αισθανθεί ότι ο κόσμος είναι σκληρός και να αρχίσει να δυσπιστεί προς τους άλλους και τις ανθρώπινες σχέσεις.

Σύμφωνα με την Αντωνοπούλου (1997), η εικόνα ενός δυνατού, ισχυρού άντρα που υπερισχύει της γυναίκας και την πιέζει να υποταχθεί σεξουαλικά, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ερωτισμού που προωθεί η τηλεόραση. Η πορνογραφία, η οποία συνήθως παρουσιάζει άντρες να κυριαρχούν σεξουαλικά με σαδιστικό τρόπο σε γυναίκες και παιδιά, ενθαρρύνει τους άντρες να εσωτερικεύσουν τη συμπεριφορά που τους υποδεικνύεται, γιατί όσο περισσότερο συνδυάζει ένα άτομο τη βία με τις

σεξουαλικές δραστηριότητες, τόσο πιθανότερο είναι να εθιστεί στη σεξουαλική βία και να μιμηθεί όσα βλέπει. Συχνά μάλιστα, η ταύτιση με σεξουαλικά δραστήριους άντρες στις σεξουαλικές φαντασιώσεις, βοηθάει ορισμένους να απαλλαγούν από τους φόβους και το άγχος τους για σεξουαλική ανεπάρκεια ή απώλεια του σεξουαλικού ενδιαφέροντος.

Εκτός από την τηλεόραση, στο σεξ αναφέρονται συχνά και τα περιοδικά με άρθρα και εικόνες. Οι έφηβοι θέλουν να μαθαίνουν για το σεξ όσο το δυνατό περισσότερα γι' αυτό και διαβάζουν τα περιοδικά αυτά, τα οποία από τη μια πλευρά δίνουν πληροφορίες που δε μπορούν να πάρουν από άλλη πηγή, από την άλλη όμως προβάλλουν μια εικόνα του σεξ σαν κάτι το υποχρεωτικό και απλώς ευχάριστο με αποτέλεσμα οι έφηβοι, άλλες φορές να αισθάνονται πιεσμένοι και αγχωμένοι και άλλες να ερωτεύονται το ίδιο το σεξ και να το αντιμετωπίζουν ως κάτι το εφήμερο.

Παράλληλα, εκδίδονται περιοδικά με ύλη που απεικονίζουν γυμνούς άντρες και γυναίκες των οποίων τα γεννητικά όργανα διακρίνονται καθαρά καθώς και ζευγάρια σε σεξουαλικές περιπτώσεις. Οι διαφημίσεις των περιοδικών αυτών προτείνουν σεξουαλικές υπηρεσίες και παρτενέρ για κάθε σχετική δραστηριότητα. Σύμφωνα με έρευνες οι άντρες δείχνουν από μικροί προτίμηση σε αυτά τα περιοδικά. Ο μέσος όρος ηλικίας των αγοριών που έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή με

αυτά είναι τα 11 χρόνια. Επίσης, άντρες που εκτίθενται σε βίαιη και ταπεινωτική πορνογραφία, τείνουν να δείχνουν μια έλλειψη ευαισθησίας για τις γυναίκες και να τις αντιμετωπίζουν σαν αντικείμενο παρά σαν άτομο με αισθήματα και ανάγκες.

Στο εμπόριο κυκλοφορούν κόμικς διαθέσιμα σε όλους, στα οποία το σεξ απεικονίζεται σε συνάρτηση με τη βία, εικόνες βιασμού, σαδομαδοχισμού ή άλλες μορφές βίαιου σεξ, ενώ ποτέ δεν απεικονίζεται στο πλαίσιο του γάμου, παρά μόνο όταν ο ήρωας ή η ηρωίδα διαπράττουν μοιχεία. Όταν παρουσιάζεται τέτοια κατάσταση, η διάλυση των δεσμών του γάμου εμφανίζεται γοητευτική ή το λιγότερο δικαιολογημένη. Ο κυνικός και άσεμνος τρόπος παρουσίασης του σεξ, καλεί τους νέους να το αντιμετωπίζουν επιφανειακά και όχι ως κάτι που εξυψώνει τον άνθρωπο. Παράλληλα, τα παιδιά πριν ακόμα καταλάβουν τι είναι σεξ, γίνονται δέκτες μιας διαστρεβλωμένης εκδοχής (Fulic I.).

Δύο νέες συνήθειες σεξουαλικής ικανοποίησης που οδηγούν στην εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων σχέσεων και τον εξευτελισμό της γενετήσιας πράξης είναι η χρήση του τηλεφώνου και του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Στην πρώτη περίπτωση ο καταναλωτής συνομιλεί με κάποιο άτομο ή ακούει ένα μαγνητοφωνημένο ερωτικό μήνυμα που τον ερεθίζει μέσω της αίσθησης της ακοής. Οι πράξεις που περιγράφονται λεκτικά μπορεί να περιλαμβάνουν ετερόφυλες ή ομοφυλόφιλες

σεξουαλικές δραστηριότητες, όπως και κάθε είδους σεξουαλικής παρέκκλισης. Στη δεύτερη περίπτωση, ο καταναλωτής βλέπει εικόνες σεξουαλικού περιεχομένου και με αυτόν τον τρόπο διεγείρεται ή επιδίδεται σε σεξουαλικές πράξεις με άλλα άτομα. Οι πράξεις αυτές όπως και στην πρώτη περίπτωση μπορεί να περιλαμβάνουν κάθε είδους σεξουαλικής δραστηριότητας. Η χρήση του τηλεφώνου και του υπολογιστή χρεώνεται στο μηνιαίο λογαριασμό του ΟΤΕ (Αντωνοπούλου Χ. 1997).

Σύμφωνα με τον Αναστασόπουλο, τα ΜΜΕ αφενός προβάλλουν μια ωραιοποιημένη εικόνα της πραγματικότητας, όπου όλα είναι εύκολα, η επιτυχία, η καριέρα, η κοινωνική άνοδος, αφετέρου παραμερίζονται οι ανθρώπινες σχέσεις, η φιλία, αγάπη και η εμπιστοσύνη. Ο σημερινός έφηβος λοιπόν, μεγαλώνει σε ένα κλίμα βίας, καταναλωτισμού και αβεβαιότητας για τις ανθρώπινες σχέσεις και αξίες και παρακολουθεί τον κυνικό εξευτελισμό προσώπων και αρχών (Αναστασόπουλος Δ.).

Τα ΜΜΕ μπορούν να διαδραματίσουν ένα σημαντικό ρόλο στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και γενικά στην αγωγή των νέων. Όταν δεν θυσιάζουν στο «βωμό του κέρδους» τις ανθρώπινες αξίες, όταν προβάλλουν την αγάπη, τον σεβασμό στον άνθρωπο, μπορούν να αποτελέσουν ένα χρήσιμο οδηγό για τους εφήβους. Τα κοινωνικά μηνύματα που προβάλλονται κατά καιρούς και απευθύνονται στους

νέους, θα μπορούσε να είναι συχνότερα και να έχουν μεγαλύτερο εύρος θεμάτων. Συγχρόνως, καλό θα ήταν κάποια προγράμματα ή άρθρα να απευθύνονται αποκλειστικά στους εφήβους και να συμπεριλαμβάνουν καθημερινά προβλήματά τους ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. Η έγκυρη πληροφόρηση γύρω από το σεξ, την αντισύλληψη, τα αφροδίσια νοσήματα καθώς και άλλα σχετικά θέματα όπως οι διαφυλικές σχέσεις είναι εφικτή, όταν στόχος δεν αποτελεί η υψηλή ακροαματικότητα και η επιφανειακή ψυχαγωγία.

Ε. ΠΡΟΤΥΠΑ ΠΡΟΣ ΜΙΜΗΣΗ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο έφηβος είναι φορέας των οικογενειακών αντιλήψεων και έχει εσωτερικεύσει τις κοινωνικά αποδεκτές αρετές των ενηλίκων. Ως παιδί είχε θεωρήσει τους γονείς παντογνώστες, παντοδύναμους, «αυθεντίες». Στην εφηβεία, όμως αρχίζει η προσπάθεια αποχωρισμού από την οικογένεια και η σύγκρουση με τους γονείς. Αναζητούνται τώρα πρότυπα ταύτισης σε εξιδανικευμένους ενήλικες όπως είναι ο δάσκαλος ή κάποιος οικογενειακός φίλος, ο οποίος διακρίνεται για την ευφυΐα, τη δύναμη, την τόλμη.

Καθώς οι παραδοσιακές αξίες θεωρούνται από τον έφηβο ξεπερασμένες, αναζητά νέες αξίες και πρότυπα. Στα πρότυπα αυτά επενδύει επιθυμίες, όνειρα, επιδιώξεις, πράγμα που επιβάλλει την απόλυτη ταύτισή του με αυτά. Έχοντας την ανάγκη να απομακρυνθεί από τον προηγούμενο εαυτό του, από τους γονείς, από το άμεσο περιβάλλον, αναζητά την πρωτοτυπία. Θέλει δηλαδή να είναι διαφορετικός από τους ενήλικους που τον περιβάλλουν.

Η αναζήτηση της πρωτοτυπίας εμφανίζεται κατ' αρχάς στην εμφάνιση των νέων. Το εκκεντρικό ντύσιμο και το εξεζητημένο χτένισμα, είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της εφηβείας για δύο λόγους. Αφ' ενός

προσπαθούν με αυτό τον τρόπο να επιβεβαιωθούν και να επιβληθούν στον περίγυρό τους παρουσιάζοντας τους εαυτούς τους ως μοναδικούς και ανεπανάληπτους. Αφ' ετέρου η εικόνα του σώματος προβληματίζει τον έφηβο (η διαφοροποίηση της φωνής, η τριχοφυΐα και γενικά η γεννητική ωριμότητα). Αναζητά τώρα μία νέα φυσική ταυτότητα, η οποία προκαλεί υπερηφάνεια αλλά και το φόβο της απόρριψης του κοινωνικού περιβάλλοντος. Για αυτόν το λόγο άλλωστε, οι έφηβοι ασχολούνται υπερβολικά με την περιποίηση του σώματος και προσπαθούν να εναρμονίσουν την εμφάνισή τους με τα πρότυπα της μόδας (πχ. ο άντρας είναι δυνατός, μυώδης και η γυναίκα χαριτωμένη, αδύνατη) (Reiman-Rivie B. 1989).

Οι έφηβοι στις αξιολογήσεις τους για το σώμα και γενικά την εμφάνισή τους, χρησιμοποιούν ορισμένα κοινωνικά στερεότυπα. Κάθε εποχή και κάθε γενιά έχει το δικό της πρότυπο ομορφιάς. Το πρότυπο αυτό βρίσκει έκφραση συνήθως στους δημοφιλείς καλλιτέχνες (ηθοποιούς, τραγουδιστές). Όσο πιο πολλές και πιο μεγάλες είναι οι διαφορές και οι αποκλίσεις ανακαλύπτει ανάμεσα στην κυρίαρχη στερεοτυπική εικόνα και στο δικό του σώμα, τόσο πιο μεγάλος είναι ο κίνδυνος να δημιουργηθεί ανησυχία και απογοήτευση στον έφηβο (Παρασκευόπουλος Ι. 1985).

Εκτός από την εμφάνιση, η αναζήτηση της πρωτοτυπίας εμφανίζεται επίσης στην ομιλία και στη γραπτή έκφραση. Οι βωμολοχίες, η αγένεια και η αργκό χαρακτηρίζουν την ομιλία των εφήβων, γιατί με αυτόν τον τρόπο θεωρούν πως έχουν τη «δική» τους ομιλία που ξεχωρίζει από εκείνη των ενηλίκων. Ο έφηβος αρέσκεται στους νεολογισμούς, στα λογοπαίγνια, στις λέξεις δικής του επινόησης και διαφορετικού στυλ από εκείνες που χρησιμοποιούνται στο σπίτι (Βαγιέχο-Ναχέρα Α. 1997).

Όσον αφορά την αργκό έχουν παρατηρηθεί διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών. Τα αγόρια αναφέρονται κυρίως στα πράγματα (όπως αυτοκίνητα) και στη διασκέδαση με σκοπό να επιβεβαιώσουν τον «ανδρισμό» τους και να αισθανθούν ανώτεροι. Αντίθετα, τα κορίτσια αναφέρονται στα πρόσωπα και στις μεταξύ τους σχέσεις (προσωπική εμφάνιση, έρωτας) και έχουν την τάση να εγκαταλείπουν τις εκφράσεις αυτές όταν καταλάβουν ότι καταστρέφουν τη χάρη τους (Reiman-Rivie B. 1989).

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο Ι. (1985), «κατά την εφηβεία η κατανόηση argot λέξεων και φράσεων αυξάνει σημαντικά και η χρήση τους γίνεται φαινόμενο επιδημικό», καθώς αποτελούν ένα είδος κώδικα επικοινωνίας, ένα στοιχείο ταύτισης του ατόμου με την ομάδα και συνδεδετικό κρίκο μεταξύ των μελών της ομάδας. Ο έφηβος πρόθυμα,

λοιπόν, υιοθετεί και χρησιμοποιεί το ορισμένο ειδικό λεξιλόγιο εφόσον η ανάγκη να γίνει αποδεκτός από την ομάδα των συνομηλίκων είναι έντονη.

Η ομάδα των συνομηλίκων έχει πρωταρχική σημασία για τον έφηβο, γιατί μόνο ταυτιζόμενος με τους ομοίους του μπορεί να διαμορφώσει μια νέα προσωπικότητα, αντίθετη με τα πρότυπα των γονιών και γενικότερα των ενηλίκων. Η ενεργητική συμμετοχή σε μια στενή ομάδα, τον βοηθά να αποβάλλει το άγχος, να νιώσει ασφαλής και να αποκτήσει εμπιστοσύνη στον εαυτό του, να βρει τον προσανατολισμό του. Οι έφηβοι μεταξύ τους έχουν την εντύπωση ότι συμπεριφέρονται και ζουν σαν ενήλικοι. Στηρίζονται ο ένας στον άλλον, νιώθουν τους εαυτούς τους δυνατούς και ανεξάρτητους, η φύση του εφήβου χαρακτηρίζεται από την παντοδυναμία του και ο θάνατος δεν προκαλεί φόβο, άσχετα αν είναι σε ομάδα ή όχι, θεωρούν δε ότι δεν υπάρχει τίποτε που να μη μπορούν να το κάνουν ομαδικά. Αυτή είναι και η αιτία της έλξης προς τον κίνδυνο. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις που προκειμένου να αποδείξουν την τόλμη και τον ανδρισμό τους να προβούν σε πράξεις με σωματικό αλλά και κοινωνικό, ηθικό ρίσκο (Βαγιέχο-Ναχέρα Α. 1997).

Καταλήγοντας, πρέπει να σημειωθεί ότι τα πρότυπα που καλείται να υιοθετήσει ο έφηβος αντανakλούν τον δυτικό καπιταλιστικό

πολιτισμό. Η ευτυχία και η επιτυχία του ατόμου κρίνεται από τα υλικά αγαθά, την απόκτηση πλούτου με οποιοδήποτε μέσο, τις εναλλαγές ερωτικών συντρόφων. Ο έφηβος όμως που τώρα διαμορφώνει την ταυτότητά του έχει ανάγκη από πρότυπα που προωθούν την ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της κριτικής στάσης και προβάλλουν τον σεβασμό, τον αλtruισμό και γενικά πνευματικές ικανότητες και ηθικές αρχές που θα αποτελέσουν τη βάση για προσωπική ευημερία και υγιείς διανθρώπινες σχέσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Όπως λοιπόν εύκολα γίνεται κατανοητό απ' όλα όσα αναφέρθηκαν, η εφηβεία είναι μια εκρηκτική περίοδο που χαρακτηρίζεται από γενικότερες ανακατατάξεις σε όλους τους τομείς της ζωής του εφήβου (κοινωνικό, συναισθηματικό, βιοσωματικό κλπ). Έκδηλες είναι οι συναισθηματικές μεταπτώσεις και τα αμφιθυμικά συναισθήματα προκειμένου να γίνει ένα ομαλό πέρασμα στο επόμενο εξελικτικό στάδιο της ωριμότητας, απαραίτητος είναι ο σωστός τρόπος της επίλυσης των συγκρούσεων και του άγχους που όλες οι παραπάνω ανακατατάξεις δημιουργούν.

Οι περιπτώσεις νέοι που καταφέρνουν να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις αυτής της περιόδου συχνά έχουν την τύχη να βρεθούν σε ένα περιβάλλον -οικογενειακό ή κοινωνικό ή κοινωνικό εκπαιδευτικό- άτομα που τους υποστηρίζουν. Με δεδομένο ότι μιλάμε για άτομα ηλικίας 14-18 ετών τα οποία περνούν τον περισσότερο χρόνο τους στο χώρο του σχολείου. Κρίνεται ίσως σκόπιμο οι παρεμβάσεις από

ειδικούς να γίνονται μέσα στο χώρο αυτό. Ένας από τους ειδικούς αυτούς θα μπορούσε να είναι και ο Κοινωνικός Λειτουργός.

Αυτό βέβαια που θα πρέπει να τονίσουμε είναι ότι η χρησιμότητα αυτής της παρουσίας του Κοινωνικού Λειτουργού στο εκπαιδευτικό πλαίσιο, δε φαίνεται να έχει ακόμα αναγνωριστεί στην Ελλάδα καθώς δεν προβλέπεται ως τώρα η δημιουργία θέσεων εργασίας στο χώρο αυτό. Αλλά ακόμα κι αν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί άρχισαν να εργάζονται στα σχολεία, αυτό δεν θα είναι αρκετό καθώς για πιο ολοκληρωμένες παρεμβάσεις απαιτείται και η συνεργασία των εκπαιδευτικών.

Δυστυχώς όμως σήμερα οι εκπαιδευτικοί περιορίζονται καθαρά στο διδακτικό τους έργο και δεν δίδουν αρκετή βαρύτητα στον γενικότερο παιδαγωγικό τους ρόλο. Αυτό βέβαια δεν εξαρτάται καθαρά από τους ίδιους καθώς το εκπαιδευτικό σύστημα δεν αφήνει πολλά περιθώρια για δράση εκτός των στενών ορίων της διδασκαλίας. Επιπλέον, η ως τώρα επαφή των Κοινωνικών Λειτουργών με το χώρο του σχολείου, δείχνει ότι οι εκπαιδευτικοί δεν παρέχουν την απόλυτη συνεργασία τους ώστε να επιλυθούν τα εκάστοτε προβλήματα.

Σημαντικός μπορεί να αποδειχθεί ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού ιδιαίτερα όσον αφορά τον τομέα της πρόληψης καθώς είναι επαγγελματίας με γνώση κάποιων απαραίτητων εννοιών που αφορούν έναν έφηβο, ο οποίος φαίνεται να αντιμετωπίζει δυσκολίες. Έτσι μπορεί

καλύτερα να κατανοήσει τις βαθύτερες αιτίες δημιουργίας αυτών των δυσκολιών και να συμβάλλει στην εξάλειψή τους.

Κατ' αρχήν γνωρίζει ότι οι δυσκολίες της εφηβείας εκφράζεται μέσω μιας πληθώρας συμπτωμάτων: Προβλήματα συμπεριφοράς, ύπνου, σχολική αποτυχία, απουσίες. Όταν αυτά τα συμπτώματα που είναι σχετικά ήπια, δεν γίνουν αντιληπτά και δεν αντιμετωπιστούν με τον κατάλληλο τρόπο, εμφανίζονται άλλα σοβαρότερα όπως πχ. παραπρωματικότητα, κατάθλιψη, εμφάνιση εξαρτητικών συμπεριφορών. Όλα αυτά δείχνουν ότι ο έφηβος βρίσκεται σε κατάσταση έντονου άγχους και αυτός είναι ο μόνος τρόπος επικοινωνίας με τους γονείς και γενικά τον περίγυρό του. Αιτία αυτής της κατάστασης είναι συνήθως ελλείψεις σε συναισθηματικό και διαπροσωπικό επίπεδο πχ. ελλιπής διαπαιδαγώγηση που αφήνει στο νέο απορίες σχετικά με τον πρόπονα τρόπο συμπεριφοράς. Ελλιπής επικοινωνία με τους γονείς και ίσως και με τους συνομηλίκους του ή ακόμα και κοινωνική ζωή που δεν παρουσιάζει κανένα ενδιαφέρον ή νόημα. Όσο δε νιώθει ο έφηβος να βελτιώνεται αυτή η κατάσταση, τόσο πιο λίγες είναι οι πιθανότητες να εκφράσει τις δυσκολίες που βιώνει σε άτομο που περιβάλλοντός του (Yves G. 1994).

Σκοπός της εργασίας του Κοινωνικού Λειτουργού τόσο με τον ίδιο το μαθητή, όσο και με τους γονείς και εκπαιδευτικούς, είναι να βοηθήσει

ο μαθητής-έφηβος να αξιοποιήσει στο μέγιστο τις ικανότητές του να επιλύσει τα υπάρχοντα προβλήματά του και να καλύψει τυχόν ακάλυπτες συναισθηματικές ανάγκες. Να ενισχυθεί η αυτοεκτίμησή του και η αυτοπεποίθηση, καθώς και η εκμάθηση επεξεργασίας μηνυμάτων και η άσκηση κατάλληλων επιλογών. Όλες αυτές τις ανάγκες που δεν έχει ως τώρα επαρκώς καλύψει το σχολείο και η οικογένεια. Ο Κοινωνικός Λειτουργός είναι δυνατόν με τον διακριτικό τρόπο δουλειάς του να γίνει ένας εκπρόσωπος του σχολείου, ο οποίος θα βρίσκεται κοντά στους νέους ενήμερος για τις ανάγκες και τα προβλήματά τους και έτοιμος ανά πάσα στιγμή να παρέμβει για την επίλυσή τους. Ιδιαίτερα όταν πρόκειται για προβλήματα προσωπικής και κοινωνικής φύσης, φαίνεται να είναι πολύ πιο εύκολο να προσεγγίσουν έναν Κοινωνικό Λειτουργό σε σχέση με έναν καθηγητή (Σταθόπουλος 1990).

Ας δούμε όμως αναλυτικά το έργο του Κοινωνικού Λειτουργού όσον αφορά τον τομέα ως πρόληψης. Μεγάλη δράση μπορεί να αναπτυχθεί στον τομέα της Κοινωνικής Εργασίας με Ομάδες (ΚΕΟ) εφήβων. Μέσα από τις διεργασίες της ομάδας οι έφηβοι μπορούν να βοηθήσουν στο να μάθουν να χειρίζονται αρνητικά συναισθήματα όπως τον θυμό και να διδαχθούν παράλληλα βασικές αρχές των δημοκρατικών διαδικασιών. Η ομάδα μπορεί να γίνει το πλαίσιο το οποίο θα παρέχει πρόσφορο έδαφος για τη μετάδοση αξιών, την

απόκτηση θετικής εικόνας για τον εαυτό τους και πάνω απ' όλα, μέσα από την ανταλλαγή συναισθημάτων και εμπειριών, γίνεται κατανοητό ότι υπάρχουν και άλλοι οι οποίοι βρίσκονται στην ίδια ακριβώς θέση και περνούν τις ίδιες διεργασίες της ήβης (Σταθόπουλος Π. 1996).

Δυνατή είναι επίσης και η δημιουργία ομάδων γονέων μέσω των οποίων θα δοθεί η ευκαιρία στους γονείς, μέσα σε ένα υποστηρικτικό περιβάλλον, να εκφράσουν τις δυσκολίες, τις απογοητεύσεις καθώς και τα συναισθήματά τους, γύρω από θέματα ανατροφής των παιδιών τους. Μπορούν επίσης μέσα στο πλαίσιο της ομάδας να ενημερωθούν από τον Κοινωνικό Λειτουργό για οποιοδήποτε θέμα τους απασχολεί ενώ μπορούν να αποκτήσουν δεξιότητες επικοινωνίας και προσέγγισης που θα συμβάλλουν στην ανετότερη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός συνεργάζεται επίσης και με τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων με στόχο αφ' ενός την δραστηριοποίησή τους για θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής γενικά και αφ' ετέρου για την αντιμετώπιση προβλημάτων της συγκεκριμένης σχολικής μονάδας. Τέτοιου είδους προβλήματα μπορεί να είναι οι βίαιες εκδηλώσεις στο σχολικό χώρο. Είναι προφανές ότι η επίλυση των προβλημάτων των εφήβων μέσα και έξω από το σχολικό χώρο είναι κάτι που ενδιαφέρει τους γονείς. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο ο Κοινωνικός Λειτουργός έχει την ευκαιρία να έλθει σε επαφή με τους περισσότερους

γονείς και να τους κινητοποιήσει να δραστηριοποιηθούν σε θέματα συναισθηματικής και κοινωνικής προστασίας των παιδιών τους (Σταθόπουλος Π. 1996).

Εκτός από το πολύ σημαντικό κομμάτι της δουλειάς του Κοινωνικού Λειτουργού με τους ίδιους τους εφήβους και με τις οικογένειές τους, σημαντική είναι και η παρέμβασή του στην ομάδα των εκπαιδευτικών που έρχονται σε επαφή με τον έφηβο. Στόχοι της παρέμβασής του στην ομάδα των εκπαιδευτικών είναι:

- Να γίνει κατανοητό ότι οι διάφορες ατομικές συμπεριφορές είναι αποτέλεσμα συναισθηματικών και κοινωνικών διαπροσωπικών σχέσεων. Δεν έχει τόση σημασία το σύμπτωμα που εμφανίζεται από την αναζήτηση της αιτίας που το προκαλεί.
- Παροχή γνώσεων σχετικές με την ψυχοκοινωνική υγεία των εφήβων, τις διαταραχές, τις παρεκκλίσεις, τις μαθησιακές δυσκολίες κλπ. Αυτό θα βοηθήσει την άμεση αναγνώριση των συμπτωμάτων και η αντιμετώπιση θα είναι πληρέστερη.
- Μείωση του άγχους των επαγγελματιών ώστε να ακούν και να κατευθύνουν σωστά τους νέους. Στόχος δεν είναι με την παροχή των γνώσεων να γίνουν ειδικοί αλλά να ευαισθητοποιηθούν και να προβληματιστούν πάνω στα θέματα αυτά.

- Καθορισμός των ορίων αρμοδιότητας του εκπαιδευτικού και εξοικείωσή τους με τα όρια αυτά. Συνήθως είτε αποποιούνται τη δυνατότητά τους να κάνουν και για να βοηθήσουν καταστάσεις που γνωρίζουν ότι είναι προβληματικές είτε να βγάζουν βιαστικά συμπεράσματα και παρεμβαίνουν με αδέξιο τρόπο στις οικογένειες των εφήβων χειροτερεύοντας τα πράγματα. Αυτές είναι καταστάσεις που μπορούν να προληφθούν όταν τα όρια μεταξύ των αρμοδιοτήτων των ιδίων και άλλων επαγγελματιών είναι καθορισμένα με σαφήνεια (Νουρίδης Κ., Yves G. 1994).

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι για να είναι βοηθητική η παρουσία του Κοινωνικού Λειτουργού στην διεπιστημονική ομάδα, θα πρέπει να υπάρχει καλή συνεργασία μεταξύ των μελών, κάτι που δεν είναι πάντα εύκολο. Στα εκπαιδευτικά πλαίσια το είδος της συνεργασίας δεν καθορίζεται από θεσμοθετημένους κανόνες αλλά από τη διάθεση και το ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών. Ο Κοινωνικός Λειτουργός δε μπορεί να πάρει ο ίδιος την πρωτοβουλία για την ανάπτυξη διεπιστημονικής συνεργασίας καθώς τον κύριο λόγο για τέτοιες δραστηριότητες έχει ο διευθυντής του σχολείου. Ανάλογα λοιπόν με την πείρα, το ενδιαφέρον και την επιρροή που ασκεί στους εκπαιδευτικούς, μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της διεπιστημονικής συνεργασίας (Σταθόπουλος Π. 1996).

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι το σχολείο αποτελεί το χώρο που εκδηλώνονται οι εξωσχολικές ελλείψεις κοινωνικοποίησης των παιδιών. Τα αίτια «αποτυχίας» των μαθητών δεν είναι ατομικά αλλά έχουν κοινωνική προέλευση. Το σχολείο ωστόσο όχι μόνο δεν είναι σε θέση να συμβάλλει στην εξάλειψη των ελλείψεων κοινωνικοποίησης αλλά αποτελεί τον ίδιο παράγοντα δημιουργίας επιπρόσθετων προβλημάτων ή έντασης των εξωσχολικών προβλημάτων. Η Κοινωνική Εργασία δε μπορεί να περιορίζεται στη «συλλογή» των «αποτυχόντων» μαθητών αναλαμβάνοντας παθητικό ρόλο. Στόχος της είναι να χειραφετηθούν οι μαθητές και ο εκδημοκρατισμός του σχολείου πράγμα που απαιτεί την αλλαγή των δομών που παρουσιάζουν πρόβλημα, επομένως η συνεχής κριτική του σχολείου και των τρόπων διαδικασίας του αποτελεί ένα επιβεβλημένο καθήκον της Κοινωνικής Εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν σε όλα τα προηγούμενα κεφάλαια, συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι όσον αφορά τους διάφορους τομείς της ζωής του ατόμου, αυτό που παρατηρούμε είναι ότι κατά την πρώτη φάση της εφηβείας (11^ο - 14^ο έτος περίπου), σημειώνεται ταχύτατη σωματική ανάπτυξη και βασικές αλλαγές στη σωματική εμφάνιση. Στα επόμενα χρόνια (14^ο - 16^ο έτος περίπου) διευρύνονται οι κοινωνικές σχέσεις του ατόμου, καθώς αρχίζει να κινείται και να δρα μέσα στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, καθώς εμφανίζεται η τάση για αυτονομία και ανεξαρτητοποίηση από την οικογένεια και το άτομο αρχίζει να αντιλαμβάνεται τη μοναδικότητα της δικής του προσωπικότητας. Παράλληλα, εμφανίζεται η τάση για συμμόρφωση προς την ομάδα των συνομηλίκων, με τους οποίους μοιράζεται τις ίδιες ανησυχίες και προβληματισμούς. Επιπλέον, η ομάδα των συνομηλίκων προσφέρεται για την ανεύρεση ερωτικού αντικειμένου το οποίο πλέον θα βρει έξω από την οικογένεια.

Κύριο χαρακτηριστικό κατά την εφηβεία είναι και η αφύπνιση της σεξουαλικότητας. Το κατά πόσο όμως το άτομο θα έχει μια ομαλή ή μη

ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη καθορίζεται από ποικίλους παράγοντες. Σύμφωνα με τον Freud η πορεία της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης περνά από διάφορα στάδια και για να αποκτήσει το άτομο μια υγιή σεξουαλική ταυτότητα θα πρέπει η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο να γίνει έχοντας επιλυθεί πλήρως η εκάστοτε αναπτυξιακή κρίση. Αυτό ωστόσο πέρα από ατομικούς παράγοντες εξαρτάται και από οικογενειακούς και κοινωνικούς παράγοντες. Οι προσδοκίες του περιβάλλοντος, τα πρότυπα που προβάλλονται σε συνδυασμό με τις κοινωνικές και θρησκευτικές αντιλήψεις και τα βιώματα της παιδικής ηλικίας, όπως αυτά αναλύονται από τη ψυχαναλυτική θεωρία καθορίζουν τη σεξουαλική ταυτότητα του ατόμου και τον κοινωνικό του ρόλο.

Στο να προληφθεί η διαμόρφωση μιας μη υγιούς σεξουαλικής ταυτότητας σημαντικό ρόλο μπορεί να διαδραματίσει και ο Κοινωνικός Λειτουργός στο χώρο του σχολείου όσον αφορά την εκπαίδευση των καθηγητών και των γονέων σε μια πιο ευαισθητοποιημένη προσέγγιση των εφήβων και των προβλημάτων που αυτοί αντιμετωπίζουν. Παράλληλα, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, στο σχολείο και στην οικογένεια, μπορεί να συντελέσει σημαντικά στην ωρίμανση της προσωπικότητας του νέου, είτε αποτελεί μορφή προληπτικής αγωγής, είτε θεραπευτικής παρέμβασης. Άλλωστε η έλλειψη σεξουαλικής

διαπαιδαγώγησης ή η στρεβλή ενημέρωση έχει δημιουργήσει πληθώρα προβλημάτων, ιατροκοινωνικά και ψυχολογικά όπως είναι η ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, τα αφροδίσια νοσήματα, η ψυχρότητα, οι συναισθηματικές καταστάσεις ντροπής και ενοχής ακόμα και η διαταραχή της σεξουαλικής ταυτότητας.

Προκειμένου να έχουμε τα μέγιστα αποτελέσματα το πρόγραμμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, πρέπει να περιλαμβάνεται σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης από το Νηπιαγωγείο έως και το Λύκειο.

Στο Νηπιαγωγείο, οι στόχοι της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης είναι να αρχίσει να κατανοεί το παιδί τη φύση και τους λόγους ύπαρξης της οικογένειας, τις κυριότερες σωματικές διαφορές ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια καθώς και να λάβει πληροφορίες για την υγιεινή του σώματος και την καθαρότητα.

Στο Δημοτικό, το παιδί αρχίζει να κατανοεί τα συναισθήματά του και πως αυτά επηρεάζουν τον εαυτό του και τους άλλους. Παράλληλα μαθαίνει να σέβεται και να εκτιμά τον εαυτό και την προσωπικότητα των άλλων και πληροφορείται για την ικανότητα και πληροφορείται για την ικανότητα αναπαραγωγής όλων των ζωντανών οργανισμών καθώς και ποιες είναι οι αλλαγές στο ανδρικό και γυναικείο αναπαραγωγικό σύστημα. Επίσης το παιδί διευρύνει τις γνώσεις του σχετικά με την κατανόηση της φύσης της οικογένειας και του ρόλου της στην κοινωνία.

Στο Γυμνάσιο η πληροφόρηση εστιάζεται στην παροχή βασικών γνώσεων πάνω στην ανθρώπινη σεξουαλικότητα, όπως η ανατομία, η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη, η εγκυμοσύνη, τα αφροδίσια νοσήματα και η σεξουαλική συμπεριφορά.

Στο Λύκειο, τέλος, στόχος είναι να αποκτήσουν οι μαθητές συνείδηση της δικής τους σεξουαλικής ταυτότητας και της ταυτότητας των άλλων. Γενικά, τα θέματα που εμπεριέχονται στο πρόγραμμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, εστιάζονται στις σχέσεις των δύο φύλων, στους οικογενειακούς ρόλους, στην έκφραση συναισθημάτων, στις γνώσεις και συνέπειες όσον αφορά στη σεξουαλική επαφή. Σημαντικό είναι επίσης, να ενημερωθούν οι έφηβοι για τα αντισυλληπτικά μέτρα και τη χρήση τους (Αντωνοπούλου Χ. 1997).

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο ρόλος της οικογένειας δεν παραγνωρίζεται. Αντίθετα, η ευαισθητοποίηση και η συμμετοχή των γονέων είναι σημαντική για την επιτυχία του προγράμματος. Όταν οι γονείς κατανοούν το περιεχόμενο και τους στόχους του προγράμματος, μπορούν να διευκολύνουν και το έργο των δασκάλων αλλά και το δικό τους παιδαγωγικό ρόλο. Επίσης, μέσα στην οικογένεια διαμορφώνονται αξίες, θέσεις, πεποιθήσεις, γι' αυτό είναι αναγκαίο οι γονείς να περνούν τα μηνύματα, όχι με διαλέξεις, αλλά με συμπεριφορά. Γιατί με βάση αυτή το παιδί διαμορφώνει και τη δική του συμπεριφορά.

Εφόσον στόχος είναι μια σφαιρική αντίληψη για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, είναι αναγκαίο να κλιμακωθεί η ενημέρωση του κοινού μέσα από ομιλίες, άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά, καθώς και εκπομπές στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Επίσης, οι διάφορες οργανώσεις με σκοπούς εκπολιτιστικούς, οι εταιρίες οικογενειακού προγραμματισμού, οι σχολές γονέων, είναι δυνατό να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στον τομέα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Αναστασιάδης Β. Κ., «Ψυχοπαιδαγωγική της εφηβικής ηλικίας», Αθήνα 1993
2. Αντωνοπούλου Χ., «Ανθρώπινη σεξουαλικότητα», Αθήνα 1997
3. Ασκητής Θ., «Η σεξουαλική αφύπνιση της εφηβείας», έκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1997
4. Ασπιώτης Α., «Ψυχολογία και ζωή», Μελέτες του Ινστιτούτου ιατρικής ψυχολογίας και ψυχικής υγείας, Αθήνα 1952
5. Βουιδάσκη Β. Κ., «Η τηλεοπτική βία και επιθετικότητα και οι επιδράσεις τους στα παιδιά και τους νέους», εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1992
6. Γαλανός Γ., «Το άγχος», έκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη
7. Καζαζή Μ., «Ανθρώπινες σχέσεις και επικοινωνία», εκδ. Έλλην, Αθήνα 1995
8. Καλούρη-Αντωνοπούλου Ρ., «Γενική ψυχολογία», εκδ. Έλλην, Αθήνα 1994
9. Κατάκη Χ., «Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998

10. Κορώσης Κ., «έφηβοι και οικογένεια. Πως βλέπουν την οικογένεια οι μαθητές της Β΄ & Γ΄ Λυκείου», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997
11. Κοσμόπουλος Α. Β., «Ψυχολογία και οδηγητική της παιδικής και νεανικής ηλικίας», εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1990
12. Κουρκούτας Η., «Η ψυχολογία του εφήβου», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001
13. Κρασανάκης Γ. Ε., «Θέματα ψυχολογίας του εφήβου», Ηράκλειο 1992
14. Μάνος Κ., «Ψυχολογία του εφήβου - με εισαγωγή στην ψυχολογία του παιδιού», εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1996
15. Μουσούρου Λ. Μ., «Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996
16. Παπαδόπουλος Ν. Γ., «Ψυχολογία», εκδοτικό Κέντρο Ψυχολογικών Μελετών, Αθήνα
17. Παρασκευόπουλος Ι., «Εξελικτική ψυχολογία», τόμ. 4, Αθήνα
18. Παρασκευόπουλος Ι., «Κλινική Ψυχολογία», Αθήνα 1988
19. Σεραφετινίδου Μ., «Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1987
20. Σταθόπουλος Π., «Κοινωνική πρόνοια», εκδ. Έλλην, Αθήνα 1996
21. Τσαούσης Δ. Γ., «Η κοινωνία του ανθρώπου», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996

22. Τσιμπούκης Κ., «Χαρακτηριστικά δημοκρατικού και αυταρχικού εκπαιδευτικού», εκδ. Έρευνα, Αθήνα 1991
23. Χαρτοκόλλης Π., «Εισαγωγή στην ψυχιατρική», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1989
24. Χιωτέλη-Ντικίμπο Ε., «Πρώιμη μητέρα», εκδ. Έλλην, Αθήνα 1998
25. Χουρδάκη Μ., «Ψυχολογία της οικογένειας και εξελικτικής σχολικής εφηβείας», Αθήνα 1995
26. «Διαφυλικές Σχέσεις», Εισηγήσεις στο Σεμινάριο Κατάρτισης Αγωγής και Ισότητας των Φύλων, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995
27. «Εφηβεία - Προσδοκίες και αναζητήσεις», Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Biagi S. «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας», (μετάφρ. Δημοπούλου Σ.), εκδ. Έλλην, Αθήνα 1998
2. Freud S., «Νέα σειρά των παραδόσεων για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση», (μετάφρ. Τρικεριώτη Κ.), εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1977
3. Fulic I., «Η εξαπάτηση από τα κόμικς - Τα υποσυνείδητα μηνύματα», (μετάφρ. Ματάνα Μ.), εκδ. Στερέωμα, Αθήνα

4. Ginott H. G., «Μεταξύ γονέων και εφήβων», (μετάφρ. Παπαρόδου Ν.), εκδ. Μπεργαδή, Αθήνα 1969
5. Harris T., «Είμαι Ο'key, είσαι Ο'key;», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1988
6. Herbert M., «Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994
7. Holt I., «Οι ανάγκες και τα δικαιώματα των παιδιών», (μετάφρ. Μπαλής Ν.), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1979
8. Lask B., «Προβλήματα των παιδιών», (μετάφρ. Εκμε Ε.), εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 1986
9. Raich V., «Η σεξουαλική επανάσταση», (μετάφρ. Καμπουρίδης Σ.), εκδ. Ράππα, Αθήνα 1992
10. Reiman-Rivie B., «Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου», (μετάφρ. Ντε Κάστρο Μ.), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1989
11. Sherrard Ph., «Χριστιανισμός και έρως», (μετάφρ. Σουλτάνης Π.), εκδ. Πεμππουσία, Χαλκίδα 1994
12. Vallejo-Nagera A., «Εφηβεία, η άγρια ηλικία», (μετάφρ. Θεοδωρίδου Λ.), εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 1997